

# SHOHLAR

## (UCHINCHI KITOB)

### Kirish

“Shohlar (uchinchi kitob)” da Isroil tarixining davomi bayon qilinadi. Mazkur kitobdagi voqealar tafsiloti Dovud va Sulaymonning birlashgan shohlikka hukmronlik qilish davri bilan boshlanadi. Kitobning davomida shohlikning bo‘linib ketishi, mustaqil Yahudo va Isroil shohliklarining yuzaga kelishi va o‘sha shohliklarning ilk davri bayon qilinadi. O‘sha davrda hukmronlik qilgan shohlarning muvaffaqiyati ularning siyosiy yoki iqtisodiy yutuqlari bilan emas, balki Xudoga bo‘lgan sadoqati bilan baholanar edi. Bu kitobda “Shohlar (to‘rtinchi kitob)” bilan birga Yahudo va Isroil tarixining faqat e‘tiborga sazovor bo‘lgan muayyan voqealari va shaxslari haqida so‘z yuritiladi. Bundan maqsad — tarixda tanazzulga yuz tutgan ikkala shohlikning qismati to‘g‘risida hikoya qilish orqali kitobxonga axloq borasida saboq berishdir. Bu ikkala shohlikning aholisi payg‘ambarlarga quloq solmay, Xudodan yuz o‘g‘irganlari uchun dushmanlarga mag‘lub bo‘lib, o‘z yurtlaridan surgun qilinadi.

“Shohlar (uchinchi kitob)” va “Shohlar (to‘rtinchi kitob)” ning asl nusxasi bitta ibroniycha kitob bo‘lib, ikkala qismini bitta o‘ramga joylash uzunlik qilgani uchun, kitob ikki qismga — “Shohlar (uchinchi kitob)” va “Shohlar (to‘rtinchi kitob)” ga bo‘lingan.

“Shohlar (uchinchi kitob)” uch qismdan iborat. Birinchi qismda (1-2-boblar) shoh Dovud hayotining so‘nggi yillari va uning o‘g‘li Sulaymon Isroil shohi bo‘lgani to‘g‘risida hikoya qilinadi. Ikkinchi qism (3-11-boblar) Sulaymon hukmronligi davridagi voqealarni o‘z ichiga olib, bu qismda u qanchalik shuhrat taratgani va boyigani to‘g‘risida hikoya qilinadi. Ikkinchi qismda, asosan, Sulaymon qanday qilib Xudoning Quddusdagi uyini qurgani va uni Xudoga bag‘ishlagani to‘g‘risida bayon qilinadi.

Kitobning qolgan qismi (12-22-boblar) Sulaymonning vafotidan keyin yuz bergan voqealardan — shimoldagi qabilalarning Sulaymon o‘g‘li Raxabomga qarshi isyon ko‘targani, Isroil xalqining ikkita alohida shohlikka bo‘linib ketgani to‘g‘risidagi voqealardan iborat. Janubdagi shohlik — Yahudo, shimoldagisi — Isroil deb ataladigan bo‘ladi. Kitobning bu qismi ikkala shohlikning hukmdorlari tarixini o‘z ichiga oladi. Har bir shoh Xudoga bo‘lgan sodiqligiga qarab hukm qilinadi. Agar shoh Xudoning qonuniga sodiq bo‘lib, Unga itoat etsa, yaxshi deb maqtaladi. Agar Xudoga itoatsizlik qilib, to‘g‘ri yo‘ldan ozsa, qabih deb hukm qilinadi. Hamma Isroil shohlari Xudodan yuz o‘girib, begona xudolarga sajda qilganlari uchun, qabih shohlar deb hukm qilinadi. Yahudo shohlarining ko‘pchiligi o‘z bobolari shoh Dovuddan namuna olib, uning yo‘lidan yurganlari va Xudoga sajda qilganlari uchun yaxshi shohlar deb e‘tirof etiladi.

“Shohlar (uchinchi kitob)” yana Isroilning, ya‘ni shimoliy shohlikning qabih hukmdori Axab va malika Izabelga qarshi turgan Ilyos payg‘ambar to‘g‘risidagi mashhur voqealarni ham qamrab olgan. Ilyos payg‘ambar Isroil xalqini Xudoga itoat etishga va begona xudolarga sajda qilmaslikka da‘vat etadi. Ushbu kitob Yahudo shohi Yohushafat va Isroil shohi Oxoziyo hukmronligi davridagi voqealar bilan tugaydi.

## 1–BOB

### Shoh Dovud keksayadi

<sup>1</sup> Shoh Dovud ancha qarib qoldi\*. Uni ko'rupa-to'shaklar bilan o'rab tashlashsa ham, hech isimas edi. <sup>2</sup> Shunda a'yonlari Dovudga aytishdi:

— Hazrati oliylari uchun yosh, bokira qiz qidirib topsak. O'sha qiz shohimiz oldida bo'lsin, parvarish qilsin, shohimizning quchog'ida yotsin. Ana shunda shoh hazratlari isiydilar.

<sup>3</sup> Shunday qilib, butun Isroil hududi bo'ylab chiroyli, bo'yi yetgan qizni qidirdilar. Nihoyat, Shunamlik\* Obisha ismli qizni topib, shoh huzuriga olib kelishdi. <sup>4</sup> Qiz g'oyatda go'zal edi. U shohni parvarish qilib, uning xizmatida bo'ldi. Lekin shoh qizga yaqinlashmadi.

### Odoniyo taxtga da'vogar bo'ladi

<sup>5</sup> Absalom vafot etgandan keyin, Xaggitning Dovuddan ko'rgan o'g'li Odoniyo “Men shoh bo'laman”\*, deb o'zini juda katta tutadigan bo'lib qoldi. U o'ziga jang aravalari, chavandozlar va ellikta qo'riqchi oldi. <sup>6</sup> Otasi esa “Nima uchun sen bunday qilyapsan?” deb hech qachon uni tergamadi. Odoniyo Absalomdan keyingisi bo'lib, juda chiroyli yigit edi. <sup>7</sup> U Zeruya o'g'li Yo'ab va ruhoniylar Abuatarga maslahat soldi. Ikkovi ham Odoniyo tarafiga o'tdilar. <sup>8</sup> Lekin ruhoniylar Zodo'x, Yohayido o'g'li Binayo, Natan payg'ambar, Shimax, Rey va Dovudning qo'riqchilari Odoniyo tomonga o'tmadilar. <sup>9</sup> Odoniyo En-Ro'g'ol bulog'i\* bo'yidagi Zo'xalat toshi yonida qo'y, buqa va boqilgan buzoqlarni qurbonlik qilib, hamma aka-ukalarini — shoh o'g'illarini, shohga qarashli barcha Yahudo a'yonlarini taklif qildi\*. <sup>10</sup> Natan payg'ambari, Binayoni, shohning qo'riqchilarini, ukasi Sulaymonni esa taklif qilmadi.

### Sulaymon taxtga o'tiradi

<sup>11</sup> Shundan so'ng Natan Sulaymonning onasi Botshevaga dedi:

— Xaggitning o'g'li Odoniyo o'zini o'zi shoh qilganini, Dovud hazratlari esa bu ahvoldan bexabar ekanini eshitmadingmi? <sup>12</sup> Endi men senga shunday maslahat beraman: sen o'zingning va o'g'ling Sulaymonning hayotini qutqar. <sup>13</sup> Shoh Dovud saroyiga borib, uning huzuriga kirgin. Shohga shunday deb ayt: “Shoh hazratlari bu cho'risiga, o'g'ling Sulaymon shoh bo'ladi, mendan keyin taxtga u o'tiradi, deb va'da bermaganmidilar?! Nimaga endi Odoniyo shoh bo'lib qoldi?” <sup>14</sup> Sen u yerda shoh bilan suhbatni davom ettirayotganingda, men orqangdan kirib, sening gapingni qo'llab-quvvatlayman.

<sup>15</sup> Botsheva borib, shoh Dovudning xonasiga kirdi: shoh juda munkillab qolgan, Shunamlik Obisha esa uning xizmatini qilayotgan edi. <sup>16</sup> Botsheva shohga egilib ta'zim qildi.

— Tila tilagingni, — dedi shoh. <sup>17</sup> Botsheva unga dedi:

— Shoh hazratlari! Bu cho'ringizga o'z Egangiz Xudo nomi bilan ont ichib “Mendan keyin o'g'ling Sulaymon shoh bo'ladi, mendan keyin taxtga u o'tiradi”, deb va'da bergan edingiz—ku. <sup>18</sup> Endi esa Odoniyo shoh bo'lib qolibdi. Shoh hazratlari esa bu haqda hech narsa bilmaydilar. <sup>19</sup> U bir talay buqa, boqilgan buzoq va qo'ylar so'yib, shohimizning hamma o'g'illarini, ruhoniylar Abuatarni, lashkarboshi Yo'abni taklif qilibdi. Qulingiz Sulaymonni esa taklif qilmabdi. <sup>20</sup> Shoh hazratlari! Jamiki Isroil xalqining ko'zlari sizga

qadalgan, o'zingizdan keyin taxtga kim o'tirishini siz e'lon qilishingizni kutishyapti.

<sup>21</sup> Aks holda, shoh hazratlari olamdan o'tib, ota-bobolari yoniga ketganlarida, men va o'g'lim Sulaymon xiyonatkorday bo'lib qolamiz.

<sup>22</sup> Botsheva shoh bilan gaplashayotganda, Natan payg'ambar yetib keldi. <sup>23</sup> Shunda shohga: "Natan payg'ambar shu yerdalar, sizni ko'rmoqchilar", deb xabar berishdi. Natan shoh huzuriga kirdi-yu, yer o'pib unga ta'zim qildi. Botsheva esa chiqib ketdi.

<sup>24</sup> Keyin Natan shohga dedi:

— Shoh hazratlari! Siz "Mendan keyin Odoniyo shoh bo'ladi, mendan keyin taxtga u o'tiradi", deb aytgan edingizmi? <sup>25</sup> U bugun chiqiboq bir talay buqa, boqilgan buzoq, qo'ylar so'yib, shohning hamma o'g'illarini, qo'shiningizning lashkarboshilarini va ruhoniylarini taklif qildi. Hammalari Odoniylarning huzurida yeb-ichib o'tirishibdi, "Yashasin shoh Odoniyo!" deb baqirishyapti. <sup>26</sup> Men, qulingizni, ruhoniylar Zodo'xni, Yohayido o'g'li Binayoni va qulingiz Sulaymonni esa taklif qilmadi. <sup>27</sup> Bularning hammasi shoh hazratlarining xohishiga ko'ra bo'ldimi? Shoh hazratlari o'zlaridan keyin taxtga kim o'tirishi haqida biz, qullariga nega ayon qilmadilar?

<sup>28</sup> Shunda Dovud: "Botshevani menga chaqiringlar!" — dedi. Botsheva kirib, shoh qarshisida turdi. Natan chiqib ketdi. <sup>29</sup> Shoh ont ichib Botshevaga aytdi:

— Meni har qanday balolardan doimo saqlab kelgan Xudoyim shohid! <sup>30</sup> Men Isroil xalqining Xudosi — Egamiz nomi bilan ont ichib, senga "O'g'ling Sulaymon shoh bo'ladi, mendan keyin taxtga u o'tiradi", deb va'da bergan edim. O'sha ontimni bugun ado etaman.

<sup>31</sup> Botsheva yer o'pib, shohga ta'zim qildi:

— Shohimiz Dovud hazratlari dunyo turguncha tursinlar!

<sup>32</sup> — Ruhoniylar Zodo'xni, Natan payg'ambarini, Yohayido o'g'li Binayoni mening huzurimga taklif qilinglar! — dedi shoh Dovud. Ular shoh huzuriga kirib keldilar.

<sup>33</sup> Shundan so'ng shoh ularga:

— Yoningizga shohingizning qo'riqchilarini olinglar, — dedi. — O'g'lim Sulaymonni mening xachirimga o'tqazib, Gixo'n bulog'iga\* olib boringlar. <sup>34</sup> U yerda ruhoniylar Zodo'x va Natan payg'ambar Sulaymonning boshiga moy surtib, uni Isroil shohi qilsinlar. Keyin burg'u chalib, baland ovoz bilan: "Yashasin shoh Sulaymon!" deb aytinglar. <sup>35</sup> So'ng uning orqasidan qaytib kelinglar. U kelgach, mening taxtimga o'tirsing, mening o'rnimga shoh bo'lsin. Men uni Isroil va Yahudoning\* hukmdori qilib tayinladim.

<sup>36</sup> Binayo shohga qarata:

— Omin! Shohimiz hazratlarining Xudosi — Egamizning amri ham shunday bo'lsin! — dedi. <sup>37</sup> — Egamiz doimo shoh hazratlari bilan bo'lgan edi. Bundan keyin U Sulaymonga yor bo'lsin, Sulaymonning taxtini shohimiz Dovud hazratlari taxtidan ham yuksak qilsin.

<sup>38</sup> Ruhoniylar Zodo'x, Natan payg'ambar, Yohayido o'g'li Binayo, shohning Xaretlik va Palatlik qo'riqchilari\* Sulaymonni shoh Dovudning xachiriga o'tqazib jo'nadilar. Nihoyat, uni Gixo'n bulog'iga olib keldilar. <sup>39</sup> Ruhoniylar Zodo'x chodirdan\* olib kelgan moy solingan qo'chqor shoxini\* olib chiqdi va Sulaymonning boshiga moy surtdi. Keyin burg'u chaldilar. Shunda butun xalq: "Yashasin shoh Sulaymon!" deb qichqirdi. <sup>40</sup> Xalq Sulaymonga ergashib, nay chalib, o'yin-kulgi qilib ketdi. Xalqning qiyqirig'idan go'yo yer titrab ketdi.

<sup>41</sup> Odoniyo va hamma taklif qilinganlar taomni yeb bo'lar-bo'lmas, shovqin-suronni

eshitib qoldilar. Yo'ab burg'u ovozini eshitib: "Nimaga bunchalik shovqin? Shaharni larzaga keltiradi-ya", — dedi. <sup>42</sup> U gapini tugatmagan ham ediki, ruhoniylar Abuatarning o'g'li Yo'natan kirib keldi.

— Kel, — dedi Odoniyo unga, — sen ulug' odamsan, yaxshi xabar olib kelyapsan-ov.

<sup>43</sup> — Yo'q, shohimiz Dovud hazratlari Sulaymonni shoh qilib ko'tardilar, — deb javob berdi Yo'natan. <sup>44</sup> — Shoh Dovud u bilan birga ruhoniylar Zodo'xni va Natan payg'ambarini, Binayoni, o'zining Xaretlik va Palatlik qo'riqchilarini jo'natdi. Ular Sulaymonni shohning xachiriga o'tqazishdi. <sup>45</sup> Ruhoniylar Zodo'x va Natan payg'ambar Gixo'n bulog'ida Sulaymonning boshiga moy surtib, uni shoh qildilar. U yerdan shod-xurram bo'lib qaytib kelishdi. Shuning uchun shahar ola-g'ovur bo'lib qoldi. Sizlar eshitayotgan shovqin-suronning boisi shudir. <sup>46</sup> Sulaymon shohlik taxtiga o'tiribdi. <sup>47</sup> Shohning a'yonlari Dovud hazratlarini tabriklash uchun kelib shunday deyishdi: "Sulaymonning nomini Xudoyingiz sizning nomingizdan ham ko'proq ulug'lasin, uning taxtini sizning taxtingizdan ham yuksaltirsin." Shoh esa to'shagida yotganicha Xudoga sajda qilib, <sup>48</sup> shunday dedi: "Isroil xalqining Xudosi — Egamizga hamdu sanolar bo'lsin! U bugun ko'zlarim ochiqligida zurriyotimdan bittasini taxtga o'tqazdi."

<sup>49</sup> Odoniyo ham mehmonlari qo'rquv ichida o'rinlaridan turib, hammasi har yoqqa tarqalib ketdilar. <sup>50</sup> Odoniyo ham Sulaymondan qo'rqqanidan o'rnidan turdi-yu, qochib borib, qurbongohning burchagidan mahkam ushlab oldi\*.

<sup>51</sup> Sulaymonga shu xabarni olib keldilar: "Odoniyo shoh Sulaymondan qo'rquyapti, u qurbongohning burchagini mahkam ushlab olib, Sulaymon, bu qulimni o'ldirmayman, deb oldin menga so'z bersin, deyapti."

<sup>52</sup> — Agar u menga sodiq bo'lsa, — dedi Sulaymon, — boshidagi bir tola sochiga ham zarar yetmaydi. Bordi-yu, ko'nglida yomonlik bo'lsa, boshini olaman.

<sup>53</sup> Shoh Sulaymon odam yuborib, Odoniyo qurbongohdan oldirib keldi. Odoniyo kelib, shoh Sulaymonga ta'zim qildi. Shundan so'ng Sulaymon: "Bor, uyingga jo'na!" — dedi unga.

## 2-BOB

### Dovudning Sulaymonga vasiyati

<sup>1</sup> Dovudning umri oxirlab borayotgan edi. U o'g'li Sulaymonga shunday deb vasiyat qildi:

<sup>2</sup> — Endi mening ham umrim oxirlab boryapti. Sen qat'iy irodali, mardonavor bo'l.

<sup>3</sup> Egang Xudo qo'ygan talablarni bajar. Musoning Tavrot kitobida yozilganiday, Uning yo'lidan yurib, farmon va amrlariga, qonun-qoidalari va shartlariga rioya qil. Shunda nima qilsang ham, qayerga borsang ham, har doim baraka topasan. <sup>4</sup> Egamiz men haqimda aytgan mana bu va'dasini ado etadi: "Agar o'g'illaring Mening oldimda o'z yo'llaridan adashmay, butun qalbi bilan, jonu dili bilan sodiq bo'lib yursalar, sening naslingdan bo'lgan erkak zoti to'abad Isroil taxtida o'tiradi." <sup>5</sup> Yana Zeruya o'g'li Yo'ab menga nima qilganini sen bilasan. U Isroilning ikkita lashkarboshisini — Nar o'g'li Abnur bilan Eter o'g'li Emosani o'ldirib, tinchlik paytida urush davridagiday qon to'kdi\*. Chorig'idan tortib, beligacha urushdagiday qonga bulg'andi. <sup>6</sup> Yo'ab ajalidan besh kun burun o'lsin, o'liklar diyoriga\* tinchgina kirmasin. Shunga aqlingni ishlat. <sup>7</sup> Giladlik Borzulayning o'g'illariga sadoqatli bo'l. Ular sening dasturxoningdan taom yeydiganlar

orasida bo'lsin. Chunki men akang Absalomdan qochib yurganimda, ular mening oldimda hoziru nozir bo'lishdi\*. <sup>8</sup> Esingda bo'lsin: yoningda Benyamin qabilasidan Boxurimlik Gera o'g'li Shimax ham bor. Moxanayimga qochib o'tayotganimda, u meni yomon qarg'agan edi\*. Lekin keyinroq u meni kutib olish uchun Iordan daryosi bo'yiga chiqdi. Men Egamiz nomi bilan ont ichib, unga: "Seni o'ldirmayman", degan edim\*. <sup>9</sup> Lekin sen uni aybsiz deb bilma. Sen aqlli odamsan, nima qilishni o'zing bilasan. U qarib qolgan bo'lsa ham, o'ldirilishi kerak.

### **Dovudning o'limi**

<sup>10</sup> Nihoyat, Dovud olamdan o'tib, Dovud qal'asida, ota-bobolari yoniga dafn qilindi. <sup>11</sup> Dovud Isroilda qirq yil shohlik qildi: shundan yetti yili Xevronda, o'ttiz uch yili Quddusda o'tdi. <sup>12</sup> Shunday qilib, Sulaymon otasi Dovud o'rniga taxtga o'tirdi. Uning shohligi mustahkam bo'ldi.

### **Odoniyoning o'limi**

<sup>13</sup> Xaggitning o'g'li Odoniyo Sulaymonning onasi Botsheva huzuriga keldi.  
 — Tinchlikmi, bu yerga yaxshilik bilan keldingmi? — deb so'radi Botsheva.  
 — Ha, yaxshilik bilan, — dedi Odoniyo. <sup>14</sup> — Sizda gapim bor edi.  
 — Gapiraver, — dedi Botsheva.  
<sup>15</sup> Odoniyo gap boshladi:  
 — Yaxshi bilasiz, men shoh bo'lishim kerak edi\*. Butun Isroil xalqi menga, bo'lajak shoh, deb ko'z tikib turgan edi. Lekin shohlik qo'ldan ketdi, Egamizning xohishi bilan ukamga nasib qilgan ekan. <sup>16</sup> Endi sizdan bir o'tinchim bor, faqat yo'q demang.  
 — Gapir, — dedi Botsheva.  
<sup>17</sup> — Iltimosim shuki, — dedi Odoniyo, — shoh Sulaymon bilan gaplashsangiz, Shunamlilik Obishani menga xotinlikka bersa. Siz aytsangiz, yo'q demaydi.  
<sup>18</sup> — Yaxshi, men shohga sen to'g'ringda aytib ko'ray-chi, — dedi Botsheva.  
<sup>19</sup> Botsheva, Odoniyo haqida gaplashay deb, shoh Sulaymon huzuriga ketdi. Shoh unga peshvoz chiqib, ta'zim qildi, keyin yana taxtiga o'tirdi. Shohning onasi uchun ham taxt qo'yib berishdi. Botsheva shohning o'ng tomoniga\* o'tirdi.  
<sup>20</sup> — Senga bitta kichkinagina iltimosim bor, qaytarmagin, — dedi Botsheva.  
 — So'rang, onajon, tilagingiz bajo bo'lar, — dedi shoh.  
<sup>21</sup> — Shunamlilik Obishani akang Odoniyoga xotinlikka bersang, — dedi Botsheva.  
<sup>22</sup> Sulaymon kinoyali ohangda onasiga dedi:  
 — Nimaga Odoniyo uchun siz faqat Shunamlilik Obishani so'rayapsiz? Odoniyo akam bo'lgandan keyin, u uchun shohlikni ham so'rayvering. Axir, ruhoniylar Abuatar, Zeruya o'g'li Yo'ab uning tarafini olishlarini bilasiz-ku!  
<sup>23</sup> Shoh Sulaymon Egamiz nomi bilan ont ichib, shunday dedi:  
 — Agar Odoniyoni shu gapi uchun o'ldirmasam, Xudo meni har qanday jazoga muhtalo qilsin, undan ham battarrog'iga duchor qilsin. <sup>24</sup> Otam Dovudning taxtiga meni o'tqazib, kuch-qudratimni oshirgan va O'zi aytganiday, mening sulolamni yaratgan Xudo shohid! Odoniyo shu bugunoq o'ldiriladi!  
<sup>25</sup> Shoh Sulaymon Binayoni jo'natdi. Binayo Odoniyoni o'ldirdi.

### **Abuatarning badarg'a qilinishi va Yo'abning o'ldirilishi**

<sup>26</sup> Ruhoniylar Abuatarga esa Sulaymon shu gaplarni aytdi:  
 — Sen Onoto'tga\* — o'zingning yeringga jo'nab qol! Sen aslida o'limga loyiqsan!

Lekin sen otam Dovudning oldida Egamiz Rabbiyning Sandig'ini olib borgan eding, otam bilan birga har narsaga bardosh bergan eding. Shuning uchun hozir seni o'ldirmayman!

<sup>27</sup> Sulaymon Abuatarni Egamizning ruhoniyligidan mahrum qildi. Shunday qilib, Egamizning Shilo'da Elax xonadoni haqida aytgan so'zlari bajo bo'ldi\*.

<sup>28</sup> Bu xabarni Yo'ab ham eshitdi. Absalomga ergashmagan bo'lsa ham, Odoniyo isyon ko'targanda, Yo'ab unga qo'shilgan edi. Odoniyo o'limi haqida eshitgan Yo'ab Egamizning Muqaddas chodiriga qochib bordi va qurbongohning burchagidan ushlab oldi\*. <sup>29</sup> "Yo'ab Egamizning Chodiriga qochib ketibdi, qurbongoh yonida ekan" degan xabarni Sulaymonga yetkazishdi. Sulaymon o'sha zahoti Binayoni jo'natib: "Bor, uni o'ldirib kel", deb buyurdi. <sup>30</sup> Binayo Egamizning Chodiriga kelib, Yo'abga: "Shohimiz seni, Chodirdan chiqsin, deyaptilar", deb xabar berdi. Yo'ab esa: "Yo'q, men shu yerda o'lishni istayman", deb javob qildi. Binayo: "Yo'ab menga shunday-shunday dedi", deb shohga yetkazdi. <sup>31</sup> Shoh Binayoga:

— U nima degan bo'lsa, aytganini qil, — dedi, — uni o'ldirib, dafn qil, toki Yo'ab to'kkan begunoh qonlarning javobgarligi mening va otam xonadonining gardanida qolmasin. <sup>32</sup> Egamiz uning qonini o'zining boshiga yetkazsin. U otam Dovudga bildirmasdan, ikkita solih, o'ziga qaraganda yaxshi insonni o'ldirgan edi. Ulardan biri Isroil lashkarboshisi Nar o'g'li Abnur, ikkinchisi esa Yahudo lashkarboshisi Eter o'g'li Emosa\* edi. <sup>33</sup> Ikkovining qoni to abad Yo'abning gardanida, uning nasli gardanida qolsin. Egamiz Dovudni, uning naslini, xonadonini va toj-taxtini to abad salomat qilsin!

<sup>34</sup> So'ng Binayo borib, Yo'abni ham o'ldirdi. Yo'ab cho'l yaqinidagi o'z uyida dafn qilindi. <sup>35</sup> Shoh Sulaymon Yo'abning o'rniga Binayoni lashkarboshi, Abuatarning o'rniga Zodo'xni ruhoniyligini qilib tayinladi.

### **Shimaxning o'limi**

<sup>36</sup> Shundan so'ng shoh odam yuborib, Shimaxni chaqirtirib keldi va unga shunday dedi:

— Quddusda o'zingga bir uy qur va o'sha yerda o'tir. U yerdan hech qayerga chiqma.

<sup>37</sup> Shuni bilib qo'yki, o'sha yerdan chiqib, Qidron soyligidan\* o'tsang, o'sha kuniyoq o'liming muqarrardir. O'zingning boshingni o'zing yeysan.

<sup>38</sup> — Xo'p bo'ladi, shoh hazratlari, gapingiz to'g'ri, — dedi Shimax shohga. — Nima buyursalar, men, qulingiz, bajo aylarman.

Shunday qilib, Shimax uzoq vaqt Quddusda yashab qoldi.

<sup>39</sup> Lekin oradan uch yil o'tib, bir voqea yuz berdi: Shimaxning ikki quli Gat\* shohi Oxishning yoniga qochib ketdi. Shoh Oxish Maxo deganning o'g'li edi. Shimaxga: "Qullaring Gatda ekan", deb xabar berdilar. <sup>40</sup> Shimax eshagini egarladi va qullarini izlab Gatga — Oxish huzuriga yo'l oldi. U yerga borib, qullarini qaytarib olib keldi. <sup>41</sup> Shundan keyin Sulaymonga: "Shimax Quddusdan Gatga borib, yana qaytib kelibdi", deb xabar berdilar. <sup>42</sup> Shoh Shimaxni chaqirtirib kelib, unga shunday dedi:

— Senga: "Bilib qo'y, Quddusdan chiqib, biror yerga borgan kuningoq o'lishing muqarrar", deb Egamiz nomi bilan ont ichdirib, qattiq ogohlantirmaganmidim?! Sen esa: "Xo'p bo'ladi! Gapingiz to'g'ri" degan eding. <sup>43</sup> Nega Egamizga ichgan ontingga va mening amrimga itoat qilmading?

<sup>44</sup> Shoh yana Shimaxga aytdi:

— Otam Dovudga qilgan yomonliklaringni o'zing bilasan, yuragingda muhrlanib

qolgan. Qilgan yomonliklaring uchun senga Egamizdan qaytsin! <sup>45</sup> Shoh Sulaymon esa Egamizning marhamatidan bahramand bo'lsin, Dovudning toj-taxti Egamizning oldida to abad mustahkam tursin!

<sup>46</sup> So'ng shoh Sulaymon Binayoga amr berdi, u chiqiboq, Shimaxni o'ldirdi. Shunday qilib, Sulaymonning shohligi xavf-xatardan xoli bo'lib, mustahkamlandi.

### 3-BOB

#### Sulaymon Egamizdan donolik so'raydi

<sup>1</sup> Sulaymon Misr shohi — fir'avnning qizlaridan biriga uylanib, fir'avn bilan aloqasini mustahkamladi, xotinini esa Quddusdagi Dovud qal'asiga olib keldi. U o'z saroyini, Egamizning uyini va Quddus atrofidagi devorni bitirgunga qadar, xotini o'sha yerda yashadi. <sup>2</sup> Xalq hali ham turli joylardagi sajdagohlarda\* qurbonlik qilib yurardi, chunki o'sha kunlargacha Egamizga atab bir uy qurilmagan edi.

<sup>3</sup> Sulaymon Egamizni sevardi, shuning uchun otasi Dovudning ko'rsatmalari bo'yicha yurardi. Lekin u ham sajdagohlarda qurbonlik qilar va tutatqi tutatardi.

<sup>4</sup> Shoh qurbonlik qilish uchun Givonga\* ketdi. Chunki eng asosiy sajdagoh o'sha yerda edi. Sulaymon ilgari ham o'sha qurbongohda minglab kuydiriladigan qurbonliklar keltirgan edi.

<sup>5</sup> Sulaymon Givonda kechasi tush ko'rdi. Tushida Egamiz zohir bo'ldi. Xudo unga: — Tila tilagingni! — dedi.

<sup>6</sup> Sulaymon aytdi:

— Ey Xudoyim! Otam Dovud Sening quling edi. Otam Senga sodiq bo'lib, solihlik bilan, to'g'ri ko'ngil bilan yurgani uchun unga ulug' sevingni ko'rsatding. Otamga marhamat qilib, bugun uning taxtiga o'tirmog'i uchun unga bir o'g'il ato etding. <sup>7</sup> Ey Egam Xudo, endi bu qulingni otam Dovud o'rniga shoh qilding. Men esa bir yosh boladayman, ko'p narsaga aqlim yetmaydi, nima qilishimni ham bilmayman. <sup>8</sup> Endi men, quling, O'zing tanlab olgan xalqni boshqarishim lozim. Ko'pligidan bu xalqni hisoblab chiqishning imkoni ham yo'q. <sup>9</sup> Endi xalqingga shohlik qilishim uchun menga aql-idrok bergin, toki yaxshilik bilan yomonlikning farqiga borayin. Binobarin, Sening shu qadar behisob xalqingga kim hukmronlik qila oladi?!

<sup>10</sup> Sulaymon so'ragan narsalar Rabbiyga ma'qul bo'ldi. <sup>11</sup> So'ng Xudo unga dedi:

— Sen o'zing uchun uzoq umr so'ramading, o'zing uchun boylik istamading, dushmanlaringning jonini so'ramading. Aksincha, to'g'ri hukm etmoq uchun o'zingga aql-idrok so'rading. <sup>12</sup> O'zingning so'raganiga ko'ra, senga donishmandlik va aql-idrok ato qilaman. Sendan avval o'zingga o'xshagani dunyoga kelmagan edi, bundan so'ng ham senga o'xshagani dunyoga kelmas. <sup>13</sup> Yana o'zing so'ramagan narsalarni — boylik va shon-shuhratni ham beraman: umring bo'yi shohlar orasida senga teng keladigani bo'lmas. <sup>14</sup> Sen ham otang Dovud singari, Mening yo'llarimdan yursang, farmonlarimga, amrlarimga rioya qilsang, umringni yanada uzaytiraman.

<sup>15</sup> Sulaymon uyg'onib ketdi, hammasi tush edi. Shundan keyin u Quddusga keldi va Egamizning Ahd sandig'i\* oldida turib, kuydiriladigan qurbonliklarni va tinchlik qurbonliklarini keltirdi, hamma a'yonlariga ziyofat berdi.

#### Sulaymonning donishmandligidan bir lavha

<sup>16</sup> Bir kuni ikkita fohisha xotin shohning huzuriga kelib, uning oldiga kirishdi.

<sup>17</sup> Xotinlardan biri gap boshladi:

— Hazrati oliylari! Men mana bu ayol bilan bir uyda yashayman. U bilan uyda qolganimda, mening ko‘zim yoridi. <sup>18</sup> Shundan keyin, uchinchi kuni bu ayol ham farzand ko‘rdi. Xullas, biz birga edik. Uyda faqat ikkovimiz, boshqa odam yo‘q edi. <sup>19</sup> Manavi xotin kechasi bolasini bosib olgan ekan, bolasi o‘lib qolibdi. <sup>20</sup> Yarim kechasi turib, men uxlab yotganimda, o‘g‘limni bag‘rimdan olib, o‘zining yoniga qo‘yibdi. Nobud bo‘lgan bolasini esa mening yonimga yotqizib qo‘yibdi. <sup>21</sup> Bolamni emizish uchun saharda tursam, u jonsiz yotgan ekan. Faqat tong yorishgandagina mening o‘g‘lim emasligini bildim.

<sup>22</sup> Ikkinchi xotin esa:

— Yo‘q, tirigi — mening o‘g‘lim, o‘lgan bola — seniki! — dedi.

Birinchisi esa:

— Yo‘q, o‘lgan bola — seniki, tirigi — meniki! — dedi.

Shunday qilib, ular shoh huzurida mojaro qilishdi. <sup>23</sup> Nihoyat, shoh dedi:

— Biringiz: “Tirigi — mening o‘g‘lim, nobud bo‘lgani — seniki”, deyapsiz.

Ikkinchingiz esa: “Yo‘q, nobud bo‘lgani — seniki, tirigi — meniki”, deyapsiz.

<sup>24</sup> Shundan keyin shoh:

— Menga bir qilich olib kelinglar! — deb buyurdi. Shohga qilich olib kelishdi. <sup>25</sup> — Tirik bolani ikkiga bo‘linglar. Yarmini biriga, yarmini esa ikkinchisiga beringlar! — deb buyurdi.

<sup>26</sup> Shu zahoti bolasi tirik qolgan ayol shohga dedi:

— Hazrati oliylari! Tirik qolgan bolani manavi ayolga beravering! Uni o‘ldirmasangiz bo‘ldi!

Bu ayolning farzandi uchun joni achirdi.

Narigisi esa:

— Menga ham bo‘lmasin, senga ham, ikkiga bo‘lavinglar! — dedi.

<sup>27</sup> Shu onda shoh:

— To‘xtanglar, bolani o‘ldirmanglar! — dedi. — Bolani rahmdil ayolga beringlar, onasi o‘shadir.

<sup>28</sup> Shoh chiqargan bu hukmni butun Isroil xalqi eshitdi. Shundan keyin shohdan hayiqadigan bo‘ldilar, chunki e‘tibor bersalar, adolatli hukm qilish uchun Xudo unga donishmandlik ato qilgan ekan.

## 4-BOB

### Sulaymonning a‘yonlari

<sup>1</sup> Sulaymon butun Isroilning shohi edi. <sup>2</sup> Uning qo‘li ostidagi a‘yonlar quyidagilar edi:

Zodo‘x o‘g‘li Ozariyo — ruhoni,

<sup>3</sup> Shishoning o‘g‘illari Elixorut va Oxiyo — kotib,

Oxilud o‘g‘li Yohushafat — tarixnavis,

<sup>4</sup> Yohayido o‘g‘li Binayo — lashkarboshi,

Zodo‘x bilan Abuatar — ruhoni,

<sup>5</sup> Natan o‘g‘li Ozariyo — hokimlarning nazoratchisi,

Natan o‘g‘li Zabud — ruhoni va shohning maslahatchisi,

<sup>6</sup> Oxisar — saroy boshqaruvchisi,  
Abdax o'g'li Odoniram — qarollarning boshlig'i edi.

<sup>7</sup> Sulaymonning o'n ikkita hokimi bo'lib, ular Isroil hududlarini boshqarar, shohni va shoh xonadonini oziq-ovqat bilan ta'minlardilar. Har bittasi yiliga bir oy davomida shoh xonadoniga oziq-ovqat yetkazib berishi shart edi. <sup>8</sup> Ularning ismlari quyidagicha edi:

Efrayim qirlarida — Banxur,

<sup>9</sup> Moxaz, Shalbim, Bayt-Shamash, Elo'n-Bayt-Xanon degan shaharlarda —  
Bandaxor,

<sup>10</sup> Arbo't va So'xu shaharlarida, butun Xafer o'lkasida — Banxesed,

<sup>11</sup> Butun Nafot-Do'r\* degan joyda — Banabunadav (Sulaymonning qizi To'fat Banabunadavning xotini edi),

<sup>12</sup> Tanax va Magido' shaharlarida, butun Bayt-Shan hududida — Oxilud o'g'li Bano (bu joy Yizril etagidagi Zoraton shahridan Ovil-Maxla shahrigacha va Yoxmayom shahrining narigi tomoniga qadar bo'lgan yerlardir),

<sup>13</sup> Giladdagi Ramot shahrida — Bangeber, shuningdek, Manashe o'g'li Yovir urug'iga qarashli Gilad o'lkasidagi qishloqlar, Bashan o'lkasidagi Argob hududi, devor bilan o'ralgan va darvozasi bronza tamba bilan mustahkamlangan oltmishta katta shahar ham unga qarashli edi.

<sup>14</sup> Moxanayim yerlarida — Iddo o'g'li Oxinadav,

<sup>15</sup> Naftali hududida — Oximas (u Sulaymonning qizi Bosimatga uylangan edi),

<sup>16</sup> Osher hududida va Bolo't shahrida — Xushay o'g'li Bano,

<sup>17</sup> Issaxor yerlarida — Paruvax o'g'li Yohushafat,

<sup>18</sup> Benyamin yerlarida — Ela o'g'li Shimax,

<sup>19</sup> Gilad o'lkasida — Uri o'g'li Geber. Ilgari Gilad o'lkasida Amor shohi Sixo'n va Bashan shohi O'g hukmronlik qilishgan.

Yahudo yurtining o'z hukmdori bor edi\*.

### **Sulaymon hukmronligining ravnaq topishi**

<sup>20</sup> Yahudo va Isroil xalqi shu qadar ko'p ediki, go'yo dengiz qirg'og'idagi qumni eslatardi. Ular yeb-ichib, xursandchilik bilan yashardi. <sup>21</sup> Sulaymon Furot daryosidan Filistlar yeriga va Misr chegaralariga qadar bo'lgan hamma o'lkalarda shohlik qilardi. Bu o'lkalardagi xalqlar Sulaymonga o'lpon to'lab, umr bo'yi unga tobe bo'ldilar.

<sup>22</sup> Sulaymon xonadonining bir kunlik ozig'i quyidagicha edi: 300 tog'ora\* sifatli un va 600 tog'ora\* kepakli un, <sup>23</sup> og'ilxonada boqilgan 10 ta semiz mol va yaylovda boqilgan 20 ta buqa, 100 ta qo'y, bulardan tashqari, bug'ular, kiyiklar, ohular, semiz parrandalar.

<sup>24</sup> Furot daryosining g'arbidagi Tifsaxdan G'azo shahriga qadar bo'lgan o'lkalarda, daryoning g'arb tomonidagi hamma shohlar ustidan Sulaymon hukmron edi. Atrofdagi hamma yurtlar bilan aloqasi yaxshi edi. <sup>25</sup> Sulaymon hayotligida Dandan Bershebagacha bo'lgan Yahudo va Isroil yurtidagi har bir odam o'z uzumzorida, o'z anjir daraxti ostida tinchgina umr kechirardi.

<sup>26</sup> Sulaymonning otxonalarida jang aravalari uchun 4000\* oti va 12.000 uchqur otlari bor edi. <sup>27</sup> O'sha o'n ikki hokimning har biri shoh Sulaymonni, shoh Sulaymonning dasturxonidan taom yeydiganlarning hammasini belgilangan oyda oziq-ovqat bilan

ta'minlardi, birorta ham kamchilikka yo'l qo'yishmasdi. <sup>28</sup> Har biri o'zining navbati kelganda shoh tayinlagan yerga\* jang aravalarining otlari va boshqa otlar uchun arpa, somon ham olib kelishardi.

<sup>29</sup> Shunday qilib, Xudo Sulaymonga dengiz qirg'og'idagi qum kabi cheksiz–chegarasiz donolik, idrok, tengsiz aql berdi. <sup>30</sup> Sulaymonning donoligi butun sharq xalqlarining donoligidan, butun Misr xalqining donoligidan ham ortiq edi. <sup>31</sup> U hamma insonlardan, Zerax urug'idan bo'lgan Etxandan, Moxul o'g'illari Xaman, Qolko'l, Dardaxdan ham dono edi. Atrofdagi hamma xalqlar orasida uning dong'i ketgan edi. <sup>32</sup> U 3000 matal, 1005 ta qo'shiqlar ijro etdi. <sup>33</sup> U Lubnondagi sadr daraxtidan tortib, devorda o'sgan issopgacha, qo'yingki, jamiki dov–daraxtlar, hayvonlar, qushlar, sudralib yuruvchilar, baliqlar haqida so'z yuritardi. <sup>34</sup> Sulaymonning donoligi haqida eshitgan dunyodagi hamma shohlar uning oldiga odamlarini yuborardi. Barcha xalqlardan kelgan bu odamlar Sulaymonning donoligidan bahramand bo'lardi.

## 5–BOB

### Sulaymon Egamizning uyini qurishga tayyorgarlik ko'radi

<sup>1</sup> Tir\* shohi Xiram: “Sulaymonni otasining o'rniga moy surtib shoh qilib ko'tarishibdi” degan xabarni eshitgach, a'yonlarini uning huzuriga jo'natdi. Xiram Dovudni doimo o'ziga do'st deb bilardi\*. <sup>2</sup> Sulaymon ham Xiram huzuriga a'yonlarini jo'natib, shu gaplarni aytib yubordi:

<sup>3</sup> “Siz bilasizki, otam doimo dushmanlariga qarshi jang qilish bilan band bo'lib, o'zining Egasi Xudoga atab bir uy bunyod eta olmadi. Nihoyat, Egam otam Dovudning dushmanlarini uning oyoqlari ostiga tashladi. <sup>4</sup> Egam Xudo endi menga har tarafdin osoyishtalik ato etdi: hozirda na g'animim bor, na hujum xavfi bor. <sup>5</sup> Egam otam Dovudga: «Sendan keyin taxtga o'g'lingni o'tqazganimda, Menga atab uyni u barpo qiladi», degan edi. Shuning uchun Egam Xudoga atab bir uy qurmoqqa qaror qildim. <sup>6</sup> Endi siz amr bering, Lubnonda menga sadr daraxtlari kesib bersinlar. Mening odamlarim sizning odamlaringiz bilan birga ishlaydilar. Odamlaringizga siz so'ragan haqni beraman. O'zingiz bilasiz, daraxt kesishda Sidonlik odamlaringizga teng keladigan ustasi bizning oramizda yo'q.”

<sup>7</sup> Xiram Sulaymon yuborgan xabarni eshitgach, juda xursand bo'lib, shunday dedi: “O'sha buyuk xalqni boshqarish uchun Egamiz Dovudga dono bir o'g'il ato qilibdi, Egamizga hamdu sanolar bo'lsin.” <sup>8</sup> Keyin u Sulaymonga shunday xabar jo'natdi:

“Menga aytib yuborgan gaplaringni eshitdim. Sadr va sarv daraxti kesishni so'ragan ekansan, ehtiyojningni qondiraman. <sup>9</sup> Qarollarim yog'ochlarni Lubnondan dengizga sudrab keladilar. Qayerni tayin etsang, yog'ochlardan sol\* qilib, dengiz sohili bo'ylab o'sha yerga keltirib beraman. U yerda sollarni yechdiraman, sen esa olib ketaverasan. Mening ehtiyojimni qondirib, odamlarim uchun oziq–ovqat berasan.”

<sup>10</sup> Shunday qilib, Xiram, Sulaymonning ehtiyojiga ko'ra, sadr va sarv yog'ochlari berdi. <sup>11</sup> Sulaymon esa, Xiramning odamlari iste'mol qilsin deb, 200.000 tog'ora\*

bug'doy va 40.000 ko'za\* toza moy berdi. U har yili Xiramga shuncha miqdorda bug'doy va moy berib turdi. <sup>12</sup> Egamiz esa va'dasiga ko'ra, Sulaymonga donishmandlik berdi. Xiram bilan Sulaymon o'rtasida totuvlik paydo bo'lib, ular o'zaro sulh tuzdilar.

<sup>13</sup> Shoh Sulaymon butun Isroildan 30.000 qarolni majburlab oldi. <sup>14</sup> Navbati bilan oyiga 10.000 nafar qarolni Lubnonga jo'natib turdi. Ular bir oy Lubnonda, ikki oy uyda bo'lishardi. Bu qarollarga Odoniram boshchilik qilardi. <sup>15</sup> Yana Sulaymonning og'ir yuk tashuvchi 70.000, qirlarda tosh kesadigan 80.000 odami bor edi. <sup>16</sup> Bulardan tashqari, qarollarni nazorat qiladigan, ishning boshida turadigan 3300 nafar nazoratchi ham bor edi. <sup>17</sup> Sulaymon amr bergach, ular Egamizning uyi poydevorini taroshlangan toshdan barpo qilish uchun yirik marmar toshlarni kesdilar. <sup>18</sup> Sulaymonning odamlari, Xiramning odamlari, Gabolliklar\* toshlarni yo'ndilar, nihoyat, Egamizning uyini qurish uchun daraxt va toshlarni hozirlab bo'ldilar.

## 6-BOB

### Sulaymon Egamizning uyini quradi

<sup>1</sup> Isroil xalqi Misr yurtidan chiqqaniga 480 yil bo'lganda, Sulaymon Isroil taxtiga o'tirganiga to'rt yil bo'lgan edi\*. U o'sha yilning ikkinchi oyida — Ziv oyida\* Egamizning uyini barpo qilishni boshladi. <sup>2</sup> Shoh Sulaymon Egamiz uchun qurayotgan uyning uzunligi 60 tirsak\*, eni 20 tirsak, balandligi 30 tirsak edi. <sup>3</sup> Egamiz uyining asosiy xonasi\* oldida ayvon bo'lib, ayvonning uzunligi asosiy xonaning eni bilan bir o'lchovda — 20 tirsak, eni 10 tirsak edi. <sup>4</sup> Uyga panjarali derazalar ham yasattirdi. <sup>5</sup> Uyning tashqaridagi devorining yoniga va orqasiga uch qavatli yon xonalar qurdirdi. <sup>6</sup> Birinchi qavatning kengligi 5 tirsak, ikkinchi qavatning kengligi 6 tirsak, uchinchi qavatning kengligi 7 tirsak edi. Sulaymon uyning devorlarini, yon xonalarining hajmiga moslab, zinapoya shaklida qurdirdi. Shu sababdan yon xonalar uyning devoriga taqalmagan edi.

<sup>7</sup> Uy qurilishi uchun toshlardan foydalanildi. Toshlar konning o'zida yo'nib tayyorlandi. Shu sababdan uy qurilayotganda, na bolg'a, na bolta, na biror temir asbob ovozi eshitildi.

<sup>8</sup> O'rta qavatdagi yon xonaning eshigi uyning janub tomonida edi: aylanma zinapoya orqali o'rta qavatga, o'rta qavatdan esa uchinchisiga chiqilardi. <sup>9</sup> Shunday qilib, Sulaymon uyning devorlarini qurib bitkazdi. So'ng uyning tomini sadr daraxtidan qilingan to'sinlar va taxtalar bilan yopdi. <sup>10</sup> Uyning aylanasi bo'ylab qurilgan yon xonalarining har bir qavatining balandligi 5 tirsak edi. To'sinlar yon xonalar bilan uyning devorini bog'lab turardi.

<sup>11</sup> Egamiz Sulaymonga shu so'zlarni ayon qildi:

<sup>12</sup> — Mana, sen uyni quryapsan. Agar Mening farmonlarimga ko'ra yursang, qonun-qoidalarimga rioya etsang, hamma amrlarimga itoat qilsang, o'shanda otang Dovudga bergan va'dalarimni sen orqali bajaraman. <sup>13</sup> Har doim Isroil xalqi orasidan maskan qilaman, xalqim Isroilni aslo tark etmayman.

<sup>14</sup> Shunday qilib, Sulaymon Xudoning uyini qurib bo'ldi.

### Egamiz uyining bezaklari haqida batafsil ma'lumotlar

<sup>15</sup> Sulaymon Egamiz uyining devori ichkarisini yerdan shiftiga qadar sadr yog'ochidan qilingan taxta bilan qoplatdi. Polini sarv yog'ochi taxtasidan qildi. <sup>16</sup> Ichki xona uyning ichkarisiga qurilgan bo'lib, yerdan shiftiga qadar sadr yog'ochi bilan

ajratilgan edi. Bu xona Eng muqaddas xona deb ataldi. Bu xonaning bo'yi 20 tirsak chiqardi.<sup>17</sup> Asosiy xonaning bo'yi esa 40 tirsak bo'lib, bu xona Eng muqaddas xonaning old tomonida edi.<sup>18</sup> Uyning ichkarisi sadr taxtalari bilan qoplanib, taxtalarga qovoq va ochilib turgan gullar surati shunday o'yilgan ediki, devor toshlari ko'rinmas edi.

<sup>19</sup> Eng muqaddas xona Egamizning Ahd sandig'ini qo'yish uchun hozirlangan edi.

<sup>20</sup> O'sha xonaning uzunligi ichki tarafdin 20 tirsak, kengligi 20 tirsak, balandligi ham 20 tirsak edi. Sulaymon bu xonani toza oltin bilan qoplatdi. Sadr yog'ochidan yasalgan tutatqi qurbongohini ham oltin bilan qoplatdi\*. <sup>21</sup> Sulaymon uyning asosiy xonasini ham oltin bilan qoplatdi. Oltin bilan qoplangan Eng muqaddas xonaning old tomoniga oltin zanjirlar torttirdi. <sup>22</sup> Shunday qilib, Sulaymon uyning hamma joyini boshdan oxirigacha oltin bilan qoplatdi. Eng muqaddas xonaning kiraverishidagi tutatqi qurbongohini ham tamomila oltin bilan qoplatdi.

<sup>23</sup> So'ng Eng muqaddas xonaga qo'yish uchun zaytun daraxti yog'ochidan ikkita karub\* yasattirdi. Karublarning balandligi 10 tirsak edi. <sup>24</sup> Karublarning qanotlari 5 tirsakdan edi. Qanotlarning u uchidan bu uchigacha hammasi bo'lib 10 tirsak chiqardi.

<sup>25</sup> Har ikkala karubning shakli, hajmi bir edi. <sup>26</sup> Har bir karubning balandligi 10 tirsak edi. <sup>27</sup> Sulaymon karublarni Eng muqaddas xonaga yonma-yon qo'ydi. Karublarning qanotlari cho'zilib ketgan, birining qanoti bir devorga, ikkinchisining qanoti esa narigi devorga tegib turardi. Uyning o'rtasida esa ikkovining qanotlari bir-biriga tutashardi.

<sup>28</sup> Sulaymon karublarni ham toza oltin bilan qoplatdi.

<sup>29</sup> Ikkala xonaning devoriga gir aylanasi bo'ylab karublar, palma daraxtlari, ochilib turgan gullarning suratini o'ydirdi. <sup>30</sup> Bu xonalarning polini ham oltin bilan qoplatdi.

<sup>31</sup> Eng muqaddas xonaning kirish joyiga zaytun yog'ochidan ikki tavaqali eshik yasattirdi. Eshikning kesakisi\* besh qirrali edi. <sup>32</sup> Zaytun yog'ochidan yasalgan ikki tavaqali eshikka karublar, palma daraxtlari, ochilib turgan gullar suratini o'ydirdi, so'ng eshik ustini, karublar va palma daraxtlari suratini ham oltin bilan qoplatdi.

<sup>33</sup> Asosiy xonaning kiraverishidagi to'rt burchakli kesakini zaytun yog'ochidan, <sup>34</sup> ikkita eshikni sarv daraxti yog'ochidan yasadi. Eshiklarning har biri ikki tavaqali, yig'ma edi. <sup>35</sup> Eshiklarning yuzasiga ham karublar, palma daraxti, ochilib turgan gullar suratini o'ydirib, ularni oltin bilan bir tekis qilib qoplatdi. <sup>36</sup> Ichki hovli devorlarining uch qatorini taroshlangan toshdan, bir qatorini sadr yog'ochidan qildirdi.

<sup>37</sup> Egamiz uyining poydevori Sulaymon hukmronligining to'rtinchi yilida, aynan Ziv oyida\* qo'yilib, <sup>38</sup> o'n birinchi yilning sakkizinchi oyida — Bul oyida\* loyihaga binoan batamom, hamma ikir-chikirigacha qurib bitkazildi. Shunday qilib, Sulaymon uyni yetti yil davomida bunyod qildi.

## 7-BOB

### Sulaymonning saroyi

<sup>1</sup> Sulaymon o'ziga ham saroy qurdi. U o'z saroyini o'n uch yilda qurib bitkazdi.

<sup>2</sup> U dastlab saroydagi "Lubnon o'rmoni" degan uyni\* qurdi. Uyning uzunligi 100 tirsak\*, kengligi 50 tirsak, balandligi 30 tirsak bo'lib, sadr yog'ochidan to'rt qator ustun o'rnatilgan, ustunlar tepasiga sadr yog'ochidan qilingan to'sinlar tashlangan edi.

<sup>3</sup> Uyning tomi sadr yog'ochi bilan qoplangan edi. To'sinlar qirq beshta bo'lib, har qatorda o'n beshtadan edi. <sup>4</sup> Yon devorlardagi derazalar uch qator bo'lib, bir-biriga ro'parama-

ro'para edi. <sup>5</sup> Hamma eshiklar va eshiklar kesakisi\* to'rt burchakli qilib yasalgan, yon devorlarda uchtdan eshik bo'lib, bir-biriga ro'parama-ro'para edi.

<sup>6</sup> Sulaymon saroyning "Ustunli koshona" sini ham qurdi. Koshonaning bo'yi 50 tirsak, eni 30 tirsak edi. Koshonaning old tomonida ayvon qurdirib, ustun bilan tiradi.

Ayvonning tomi yopilgan edi. <sup>7</sup> Yana saroyning taxt turadigan koshonasini qurdirib, tepasidan pastiga qadar sadr yog'ochi bilan qoplatdi. Sulaymon bu koshonada o'tirib, hukm chiqarardi.

<sup>8</sup> Bu koshonaning orqa tomonidagi hovlida Sulaymon yashaydigan uy bor edi. Bu uy ham ayni shu tarzda qurilgan edi. Sulaymon xotini — fir'avnning qizi uchun ham xuddi shu koshona kabi bir uy qurib berdi.

<sup>9</sup> Binolar poydevoridan tomigacha marmar toshlardan qilingan edi. Marmar toshlarning old va orqa tomoni arralab taroshlangan, belgilangan o'lchovga ko'ra tayyorlangan edi. Hovlining devorlari ham shu tarzda qurilgan edi. <sup>10</sup> Poydevorning marmar toshlari yirik, 8 tirsakli, 10 tirsakli edi. <sup>11</sup> Devori ham marmar toshlardan qurilgan edi. Toshlar belgilangan o'lchovga ko'ra, tayyorlanib, taroshlangan edi. Devor qurilishida sadr yog'ochidan ham foydalanildi. <sup>12</sup> Katta hovlining chor atrofi devor bilan o'ralgan bo'lib, uch qator taroshlangan tosh va bir qator sadr yog'ochidan qilingan edi. Egamiz uyining ichki hovlisi bilan ayvonining devorlari ham shunday qilingan edi.

### **Usta Xurom**

<sup>13</sup> Shoh Sulaymon Tir shahridan Xurom degan bir odamni chaqirtirib keldi. <sup>14</sup> U Naftali qabilasidan bir beva ayolning o'g'li edi. Otasi Tir shahridan bo'lib, misgar o'tgan edi. Xurom bor iste'dodi, mahorati va aqlini ishga solib, bronzadan turli buyumlar yasashni o'rganib olgan edi. U Sulaymon huzuriga kelgach, hamma ishlarni bajarib berdi.

### **Bronzadan yasalgan ikkita ustun**

<sup>15</sup> Xurom bronzadan ikkita ustun yasadi, har bir ustunning balandligi 18 tirsak, tevaragi 12 tirsak chiqardi. <sup>16</sup> Bronzani eritib yana ikkita ustunqosh yasadi, bu ustunqoshlar ustunlarning tepasiga qo'yish uchun kerak edi. Ustunqoshlarning balandligi 5 tirsak edi. <sup>17</sup> Ustunqoshlarning har biri yettita to'rsimon bezaklaru to'qilgan zanjirlar bilan bezatilgan edi. <sup>18</sup> Ustunqoshlarni qoplash uchun har bir to'rsimon naqsh atrofidan aylanasiga ikki qator qilib anor\* tasviri solingan edi.

<sup>19</sup> Har bir ustunning ikkinchi ustunqoshi ham bor edi. Ularning balandligi 4 tirsak bo'lib, lolagul shaklida edi. <sup>20</sup> Ustunqoshning bo'rtiq joylariga to'rsimon bezaklar solingan bo'lib, bezaklarning tepasi va pastiga aylantirib, 200 ta anor tasviri solingan edi. <sup>21</sup> Xurom ustunlarni uyning ayvoniga o'rnatdi: janub tomoniga o'rnatilgan ustunga Yoxin\* deb, shimol tomoniga o'rnatilgan ustunga Bo'az\* deb nom berdi. <sup>22</sup> Ustunlarning tepasi lolagul shaklida edi. Shunday qilib, ustunlar tayyor bo'ldi.

### **Bronzadan yasalgan hovuz**

<sup>23</sup> Keyin Xurom bronzani eritib dumaloq shaklda hovuz yasadi. Hovuzning bir qirg'og'idan narigi qirg'og'igacha 10 tirsak, balandligi esa 5 tirsak edi. Aylanasiga 30 tirsak edi. <sup>24</sup> Hovuzning tashqi tomonida, qirg'og'i ostida aylanasiga ikki qator qovoqsimon bo'rtiq bor edi. Har bir tirsak masofada o'ntadan shunday shakl qilingan edi. Bronza eritilib, hovuz yasalayotgan paytda, bu qovoqsimon bo'rtiqlar ham qilingan edi. <sup>25</sup> Hovuz bronzadan yasalgan o'n ikkita buqa ustiga o'rnashtirilgan edi. Buqalarning uchasi

shimolga, uchasi g'arbga, uchasi janubga va uchasi sharqqa qaratilgan edi. Buqalarning orqa tomoni hovuzning ichkarisiga qaratilgan edi. <sup>26</sup> Hovuzning qalinligi to'rt enli bo'lib, chetlari kosaning chetlariga o'xshar, shakli lolagulga o'xshardi. Unga 4000 ko'za\* suv sig'ardi.

### **Bronzadan yasalgan aravalar**

<sup>27</sup> So'ng Xurom bronzadan o'nta arava yasadi. Har bir aravaning uzunligi ham, kengligi ham 4 tirsak, balandligi esa 3 tirsak edi. <sup>28</sup> Aravalarning tuzilishi quyidagicha edi: aravalarning to'rtala tomonida bronzadan yasalgan to'siqlar bo'lib, <sup>29</sup> bu to'siqlarga arslon, buqa va karublarning surati solingan edi. Har bir to'siqning to'rt tomoniga bo'rtiq shaklda gulchambarlar ishlangan edi. <sup>30</sup> Har bir aravaning to'rtta bronza g'ildiragi va o'qlari bor edi. Aravaning har to'rtala burchagida ham tog'orani ushlab turadigan tirgovuchlar bor edi. Har bir quyma tirgovuchning yonboshida gulchambarlar yasalgan edi. <sup>31</sup> Aravaning tepasida dumaloq shaklda chambarak bo'lib, aravadan bir tirsak yuqori chiqib turardi. Chambarak ko'ndalangiga bir yarim tirsak edi. Chambarak og'zi ham aylanasi bilan bezatilgan edi. Aravalarning to'siqlari esa to'rtburchak shaklda edi. <sup>32</sup> Aravalarning to'rtala g'ildiragi yon to'siqlarning ostida edi. G'ildiraklarning o'qlari aravaga mahkamlangan, har bir g'ildirakning balandligi bir yarim tirsak edi. <sup>33</sup> G'ildiraklarning tuzilishi jang aravasi g'ildiragining tuzilishiga o'xshardi: g'ildiraklarning o'qlari, to'g'ini, kegaylari, gupchaklari quyma edi. <sup>34</sup> Har bir aravaning to'rt burchagida to'rtta kashak\* bor edi. Kashaklar aravaga mahkamlangan edi. <sup>35</sup> Aravaning yuqorisidan yarim tirsak balandlikda dumaloq halqa bor edi. Aravaning yuqorisidan tirgovuch va yon to'siqlari birga qo'yilgan edi. <sup>36</sup> Shunday qilib, Xurom har bir tirgovuchning va yon to'siqlarning yuzasiga karublar, arslonlar, palma daraxtlari va gulchambarlar suratini o'ydi. <sup>37</sup> U o'nta aravaning hammasini bir xil shakl va hajmda yasadi.

<sup>38</sup> Xurom o'nta aravaning ustiga qo'yish uchun bronzadan o'nta tog'ora yasadi. Har bir tog'oraga 80 ko'za\* suv sig'ar edi. Har bir tog'ora ko'ndalangiga 4 tirsak chiqardi. Har bir aravaga bittadan tog'ora edi. <sup>39</sup> Xurom aravaning beshtasini Egamiz uyining janub tomoniga, beshtasini shimol tomoniga qo'ydi. Hovuz shaklini esa uyning janubi-sharq tomoniga o'rnashtirdi. <sup>40</sup> U qozonlar, kurakchalar va tog'orachalar ham yasadi.

### **Egamiz uyi bezaklarining ro'yxati**

Shunday qilib, Xurom shoh Sulaymon uchun Egamizning uyiga oid quyidagi ashyolarni yasab berdi:

<sup>41</sup> ikkita ustun,

ustunlarning tepasidagi ikkita doira shaklidagi ustunqosh,  
ustunqoshni o'rab turgan ikkita to'rsimon bezak,

<sup>42</sup> ikkala bezakning yonlarida to'rt yuzta anor tasviri, ya'ni ustunlar tepasida  
doira shaklidagi ikkita ustunqoshni qoplab turish uchun har bir to'rsimon  
bezakning ikkala chekkasidagi anor suratlari,

<sup>43</sup> o'nta arava, aravaning ustidagi o'nta tog'ora,

<sup>44</sup> bitta hovuz, hovuz ostidagi o'n ikki buqa shakli,

<sup>45</sup> qozonlar, kuraklar, tog'orachalar.

Xurom shoh Sulaymon uchun Egamizning uyiga oid ana shu ashyolarni sayqallangan bronzadan yasab berdi. <sup>46</sup> Shoh bu narsalarni Iordan vodiysi atroflarida — Suxot va Zoraton orasida loydan yasalgan qoliplarda quydirdi. <sup>47</sup> Buyumlar g'oyat ko'pligidan Sulaymon bronzani o'lchamasdan ishlataverdi. Shuning uchun ishlatilgan bronzaning hisobi aniqlanmadi.

<sup>48</sup> Sulaymon Egamizning uyi uchun quyidagi hamma buyumlarni ham yasattirdi:

oltindan yasalgan tutatqi qurbongohi,  
ustida muqaddas nonlar\* turadigan oltin xontaxta,  
<sup>49</sup> o'nta toza oltindan ishlangan chiroqpoyalar (bu chiroqpoyalar Eng muqaddas xonaning oldida bo'lib, beshtasi janub tomonda, beshtasi shimol tomonda turardi),  
yana oltindan gullar, moychiroqlar, qisqichlar,  
<sup>50</sup> toza oltindan tog'oralar, qaychilar, tog'orachalar, kurakchalar va olovkuraklar,  
Eng muqaddas xona eshigining oshiq-moshig'i, asosiy xonaning eshiklari oshiq-moshig'i.

<sup>51</sup> Shunday qilib, shoh Sulaymon Egamizning uyiga oid hamma ishlarni bitirdi. Sulaymon otasi Dovud nazr qilgan narsalarni olib kelib, kumush, oltin va turli buyumlarni Egamizning uyi xazinasiga qo'ydi.

## 8-BOB

### Ahd sandig'i Egamizning uyiga keltiriladi

<sup>1</sup> Shundan so'ng Sulaymon Egamizning Ahd sandig'ini Dovud qal'asidan\* — Siondan Egamizning uyiga olib kelmoqchi bo'ldi. Shu maqsadda u Isroil oqsoqollarini, hamma qabila yo'l boshchilarini, Isroil xalqi urug'boshilarini Quddus shahriga chaqirtirdi.

<sup>2</sup> Ularning hammasi yettinchi oyda — Yetanim oyida\*, Chayla bayrami\* paytida shoh Sulaymonning huzuriga yig'ilishdi. <sup>3</sup> Isroil oqsoqollarining hammasi kelgach, ruhoniylar Sandiqni yerdan ko'tarishdi. <sup>4</sup> Ruhoniylar va levilar, Egamizning Sandig'i bilan birga, Uchrashuv chodirini\*, Chodirdagi barcha muqaddas buyumlarni Egamizning uyiga olib kelishdi. <sup>5</sup> Shoh Sulaymon va to'plangan butun Isroil jamoasi Sandiqning oldida qo'ylar, buqalar so'yib, qurbonlik qilishdi. Qurbonlik qilingan qo'y va buqalar shu qadar ko'p ediki, hisobiga yetib bo'lmasdi. <sup>6</sup> Ruhoniylar Egamizning Ahd sandig'ini alohida atalgan joyga — Eng muqaddas xonaga, karublarning qanotlari ostiga qo'yishdi. <sup>7</sup> Karublarning qanotlari Sandiq usti bo'ylab cho'zilgan va Sandiq hamda uning xodalarini berkitib turardi. <sup>8</sup> Xodalar shunchalik uzun ediki, ularning uchi Eng muqaddas xonaning shundaygina oldidan ko'rinib turardi, boshqa joydan esa ko'rinmasdi. Xodalar bugungacha\* ham o'sha yerda turibdi.

<sup>9</sup> Sandiqning ichida ikkita tosh lavhadan boshqa hech narsa yo'q edi. Isroil xalqi Misrdan chiqqandan keyin, Egamiz Sinay tog'ida\* ular bilan ahd tuzgan edi. O'shanda Muso bu tosh lavhalarni Sandiq ichiga solib qo'ygan edi.

<sup>10</sup> Ruhoniylar Muqaddas xonadan chiqayotganlarida, Egamizning uyi bulut bilan to'lib ketdi. <sup>11</sup> Bulut nur sochib, ko'zni qamashtirardi. Ruhoniylar xizmatni davom ettirish uchun u yerga kirolmay qoldilar, chunki uy Egamizning ulug'vorligi bilan

to'lgandi.

<sup>12</sup> Shunda Sulaymon ibodat qildi:

— Ey Egamiz! Sen, zimziyo zulmatda maskan qilaman, degan eding. <sup>13</sup> Mana endi Senga ajoyib bir uy, abadiy istiqomat qilishing uchun bir maskan barpo qildim.

### **Shoh Sulaymonning duosi**

<sup>14</sup> Keyin shoh orqasiga qayrilib, tik turgan jamiki Isroil jamoasini duo qildi. <sup>15</sup> Shoh dedi:

“Isroil xalqining Xudosi — Egamizga hamdu sanolar bo'lsin. U otam Dovudga bergan va'dasini bajardi. <sup>16</sup> Egamiz otamga shunday degan edi\*: «Xalqim Isroilni Misrdan olib chiqqan kunimdan beri Men ulug'lanadigan uyni barpo qilish uchun Isroil qabilalarining birorta shahrini tanlamadim. Men seni, ey Dovud, xalqim Isroil ustidan hukmdor bo'lg'in deb tanladim.»

<sup>17</sup> Isroil xalqining Xudosi — Egamizga atab bir uy barpo qilmoq otam Dovudning niyati edi. <sup>18</sup> Lekin Egamiz otam Dovudga shunday deb aytdi: «Modomiki, Menga atab bir uy barpo qilmoqni ko'nglingga tukkan ekansan, yaxshi qilibsan. <sup>19</sup> Biroq Menga atab o'sha uyni sen emas, balki sening pushti kamaringdan bino bo'ladigan o'g'ling barpo qiladi.»

<sup>20</sup> Egamiz va'da bergan edi, bajo ayladi: otam Dovudning o'rniga taxtga men chiqdim, Egamiz va'da etganiday, Isroil taxtiga o'tirdim, Isroil xalqining Xudosi — Egamizga atab bir uy barpo qildim. <sup>21</sup> O'sha uyda Ahd sandig'i uchun ham joy tayyorladim. Egamiz ota-bobolarimizni Misr yurtidan olib chiqqandan keyin, ular bilan qilgan ahd lavhasi shu Sandiqning ichida turibdi.”

### **Sulaymonning ibodati**

<sup>22</sup> Sulaymon Egamizning qurbongohi oldida Isroil jamoasi ro'parasida qo'llarini ko'kka cho'zganicha dedi:

<sup>23</sup> “Ey Isroil xalqining Xudosi — Egamiz! Yer yuzida ham, osmonu falakda ham Senga o'xshashi yo'q! Senga butun qalbi bilan bog'lanib, Sen ko'rsatgan yo'ldan yuradigan qullaringga O'zing ahdingni sodiq saqlaysan. <sup>24</sup> Quling — otam Dovudga Sen O'z og'zing bilan bergan va'dalaringni bugun O'z qo'ling bilan bajo aylading.

<sup>25</sup> Ey Isroil xalqining Xudosi — Egamiz! O'zingning qulingga — otam Dovudga: «Bolalaring ham senga o'xshab oldimda o'ylab qadamini bossalar, sening naslingdan bo'lgan erkak zoti to'abad Isroil taxtida o'tiradi», deb va'da bergan eding. Endi bergan va'dangni ado et! <sup>26</sup> Ey Isroil xalqining Xudosi! Qulingga — otam Dovudga aytganlaring amalga oshsin, deb iltijo qilaman.

<sup>27</sup> Ey Xudo, Sen yer yuzida yasharmiding?! Sen osmonga, hatto falak toqiga ham sig'massan. Falak toqi oldida men qurgan uy nima bo'libdi?! <sup>28</sup> Ey Egam Xudo, bugun iltijo bilan qilgan ibodatimni qabul et! Senga yolvorib qilayotgan iltijolarimga javob ber. <sup>29</sup> Sen: «Men o'sha yerda ulug'lanay», deb aytgan eding. Ko'zlaring kechayu kunduz o'sha joyga — o'sha uyga qadalib tursin. Men, quling, o'sha tomonga qarab ibodat qilaman, ibodatlarimni tingla. <sup>30</sup> Isroil xalqi bilan birga o'sha tomonga qarab qilgan iltijolarimizga quloq tut. Samolardan — O'z

makoningdan turib quloq sol, eshitgin-u, gunohimizdan o't.

<sup>31</sup> Kimdir gunohkorlikda ayblansa, o'sha odam kelib, shu uyingdagi qurbongohing oldida, aybsizman, deb ont ichsa, <sup>32</sup> ey Egam, samodan turib quloq sol, qullaringni O'zing hukm et. Gunohkorning qilmishini bo'yniga qo'y, jazosini ber. Gunohsizning esa haqligini ko'rsat, haq bo'lgani uchun uni ozod qil.

<sup>33</sup> Xalqing Isroil Sening oldingda gunoh qilgani uchun yovga mag'lub bo'lsa, yana qaytib Seni tan olsa, o'sha uyda Senga yolvorib iltijo qilsa, <sup>34</sup> Sen samodan turib, ularning iltijolariga quloq sol, gunohlaridan o't. Otalariga O'zing tomondan berilgan yurtga ularni qaytar.

<sup>35</sup> Ular Senga qarshi gunoh qilganlari uchun osmon berkilib, yomg'ir yog'maganda, ular o'sha uyga qarab, Seni yana tan olib iltijo qilsalar, Sen ularni gunohlari uchun jazolaganingda, tavba qilsalar, <sup>36</sup> qullaring Isroil xalqiga samodan turib quloq sol, ularning gunohidan o't. Ularga to'g'ri yo'l ko'rsat, toki o'sha yo'ldan yursinlar, keyin xalqingga mulk qilib bergan yerga yomg'ir yog'dir.

<sup>37</sup> Yurtda ocharchilik yo o'lat paydo bo'lsa, garmsel\*, zang kasali, chigirtka\*, qurt-qumursqa bossa yoki xalqingni yovlar qamal qilsa, yoxud kulfat, xastalik ularning boshiga kelsa, <sup>38</sup> har qanday inson yoki xalqing Isroil Senga yolvorib ibodat qilsa, har kim o'z yuragidagi dardini aytib, bu uy tomonga qo'llarini cho'zsa, <sup>39-40</sup> Sen osmondan — maskaningdan turib quloq sol va ularning gunohidan o't. Har birining tutgan yo'liga qara, xizmatiga yarasha ber, toki Sen O'zing ota-bobolarimizga bergan yurtda umrlarining oxirigacha Sendan qo'rqib yashasinlar. Zotan, jamiki inson bolasining ko'nglidagini yolg'iz Sen bilasan, xolos.

<sup>41</sup> Xalqing Isroildan bo'lmagan begona odam Seni deb uzoq yurtidan kelib, <sup>42</sup> Sening shuhrating, qudrating va ajoyibotlaring haqida eshitib, o'sha uyga qarab ibodat qilsa, <sup>43</sup> Sen makoningdan turib quloq sol. O'sha odamning so'rganini bajo ayla, toki yer yuzidagi hamma xalqlar Seni bilsin, xalqing Isroil kabi, Sendan hayiqadigan bo'lsin. Men barpo qilgan shu uy Senga atab qilinganini bilsin.

<sup>44</sup> Sen xalqingni g'animlariga qarshi jang qilishga yuborganingda, ular O'zing tanlab olgan bu shaharga, Senga atab men qurgan uyga yuz burib, ibodat qilsalar, <sup>45</sup> osmondan turib ularning iltijolarini eshit, bajo ayla.

<sup>46</sup> Sening oldingda ular gunoh qilganlarida, chunki gunoh qilmaydigan odamning o'zi yo'q, Sen g'azablanib, ularni yaqin yoki uzoq yurtlarga asir qilib olib ketadigan dushmanlarning qo'liga berganingda, <sup>47</sup> ular g'animlari yurtida asirlikda yurib, esini yig'ib olgach: «Gunoh qildik, shakkoklik qildik, aybdormiz», deb tavba qilib, Senga yolvorsalar, <sup>48</sup> g'animlar yurtida butun qalbi bilan, jonu dili bilan Senga qaytsalar, O'zing ota-bobolariga bergan yurtga, O'zing tanlab olgan shaharga, Senga atab men qurgan uyga yuz burib, O'zingga ibodat qilsalar, <sup>49</sup> samodan — makoningdan turib ularning qilgan iltijolarini eshit, bajo ayla.

<sup>50</sup> Xalqing Senga qarshi qancha gunoh qilgan bo'lmasin, Senga qarshi qanchalik isyon qilgan bo'lmasin, ularni kechir. Xalqingni asir etgan yov ko'nglida shafqat qo'zg'atgin, toki ular xalqingga mehribonlik qilsin. <sup>51</sup> Axir, Isroil Sening xalqing, Sening ulushingdir. Ularni Misrdan — temir o'choq ichidan O'zing olib chiqqansan.

<sup>52</sup> Xalqing Senga doimo iltijo qilganda, men, qulingning iltijolarini, xalqing

iltijolarini eshitib, ularga doimo nazaringni solib marhamat qilgin. <sup>53</sup> Zotan, ota-bobolarimizni Misrdan olib chiqqaningda, quling Muso orqali aytganingday, ularni O'zingning ulushing qilib, dunyodagi hamma xalqdan ajratib olding, ey Egamiz Rabbiy!"

### **Sulaymonning so'nggi duosi**

<sup>54</sup> Sulaymon Egamizning qurbongohi oldida tiz cho'kib, qo'llarini ko'kka cho'zib, ibodat qilib bo'lgandan keyin, o'rnidan turdi. <sup>55</sup> Sulaymon tik turganicha baland ovoz bilan Isroil jamoasini duo qildi:

<sup>56</sup> "Egamizga hamdu sanolar bo'lsin! U va'dasiga ko'ra, O'zining xalqi Isroilga tinchlik-omonlik berdi. U quli Muso orqali yaxshi va'dalar bergan edi, o'sha va'dalarning birontasi ham bajarilmay qolmadi. <sup>57</sup> Egamiz Xudo ota-bobolarimiz bilan bo'lganiday, biz bilan ham bo'lsin, bizni tark etmasin, tashlab ketmasin.

<sup>58</sup> Egamizning yo'lidan yurmoq uchun, ota-bobolarimizga buyurgan amr, farmon va qonun-qoidalarga rioya etmog'imiz uchun ko'nglimizni O'ziga rom qilsin.

<sup>59</sup> Egamizning oldida iltijo qilarkanman, shu iltijolarimga U quloq tutib, bu qulining va O'zining xalqi Isroilning kundalik ehtiyojlarini bajo aylasin, <sup>60</sup> toki dunyodagi jamiki qavmlar Egamiz — Xudo ekanini bilib qo'ysin. Undan boshqasi yo'q. <sup>61</sup> Hozirgiday, Uning farmonlari bo'yicha yurmoq uchun, amrlariga rioya etmoq uchun chin yurakdan Egamiz Xudoga bog'laninglar."

### **Sulaymon qurbonliklar keltiradi**

<sup>62</sup> Shundan keyin shoh va butun Isroil xalqi Egamizga atab qurbonlik qildilar.

<sup>63</sup> Sulaymon 22.000 buqani, 120.000 qo'yni Egamizga atab tinchlik qurbonligi qildi. Shu tariqa shoh va butun Isroil xalqi Ma'badni Egamizga bag'ishladilar. <sup>64</sup> Shu kuni shoh Egamizning uyi oldidagi hovli o'rtasini ham muqaddas qildi. So'ng o'sha yerda kuydiriladigan qurbonliklar, don nazrlari va tinchlik qurbonliklarining yog'ini nazr qildi, chunki bularning hammasi Egamizning huzuridagi bronza qurbongoh ustiga sig'magan edi. <sup>65</sup> Keyin Sulaymon va u bilan birga katta jamoa — Levo-Xomatdan\* tortib Misr chegarasidagi irmoqqa\* qadar yerlarda yashaydigan butun Isroil xalqi Egamiz Xudo oldida Chayla bayramini\* nishonlashdi. Bayram o'n to'rt kun davom etdi. Ular yetti kun qurbongohning Xudoga bag'ishlanishini nishonlashdi, yetti kun Chayla bayramini qilishdi. <sup>66</sup> Chayla bayramidan keyin\* Sulaymon xalqqa ruxsat berdi, xalq shohni duo qildi. Shundan keyin Egamiz O'z quli Dovudga va Isroil xalqiga ko'rsatgan muruvvati tufayli hammaning ko'ngli shodlikka to'lib, uylariga qaytib ketdilar.

## **9-BOB**

### **Egamiz yana Sulaymonga zohir bo'ladi**

<sup>1</sup> Sulaymon Egamizning uyini ham, o'zining saroyini ham qurib bo'ldi. Mo'ljallangan hamma yumushlarni tamom qildi. <sup>2</sup> Shundan keyin Egamiz Sulaymonga, ilgari Givonda zohir bo'lganiday\*, yana zohir bo'ldi. <sup>3</sup> Egamiz unga shu so'zlarini ayon qildi:

"Menga qilgan iltijolaringni eshitdim. Sen qurgan va O'zim ulug'lanadigan uyni muqaddas qildim. Ko'zlarim, ko'nglim doimo o'sha yerda bo'ladi.

<sup>4</sup> Sen ham Mening oldimda, otang Dovud kabi, sofdil va to'g'ri bo'lib yursang,

Men amr etgan hamma farmonlarimni ijro etsang, qonun–qoidalarimni mahkam tutsang, <sup>5</sup> Isroil ustidan shohlik taxtingni abadiy mustahkam qilaman. Otang Dovudga ham: «Sening naslingdan bo'lgan erkak zoti to abad Isroil taxtida o'tiradi», deb va'da bergan edim\*.

<sup>6</sup> Bordi–yu, sen ham, sening nasling ham Men ko'rsatgan yo'ldan qaytsangiz, sizlarga bergan amr va farmonlarimga rioya qilmasangiz, borib boshqa xudolarga xizmat qilsangiz, ularga topinsangiz, <sup>7</sup> Isroil xalqini O'zim bergan yurtidan uloqtirib tashlayman. Men muqaddas qilgan, O'zim ulug'lanadigan uyni tark etaman. Ana o'shanda Isroil xalqi hammaning og'zida duv–duv gap bo'ladi, hamma xalqlar ularni masxara qiladi. <sup>8</sup> Hozir ajoyib bo'lib turgan uyni yonidan o'tganlar buning ayanchli ahvolini ko'rganda, dahshatga tushib: «Nimaga ularning Egasi bu yurti va bu uyni mana shu ahvolga soldi ekan–a?» deb qotib qoladi. <sup>9</sup> So'ng yana o'zlari shunday xulosa chiqaradilar: «Eha, ular ota–bobolarini Misr yurtidan olib chiqqan o'zlarining Egasi Xudodan yuz o'girdilar–ku! Boshqa xudolarga ergashib, o'sha xudolarga topinib, xizmat qildilar–ku! Qilmishlariga yarasha o'zlarining Egasi ularning boshiga shu ko'rgiliklarni solibdi–da.»

### **Sulaymonning shoh Xiram bilan tuzgan bitimi**

<sup>10</sup> Sulaymon ikkala uyni — Egamizning uyini va o'z saroyini yigirma yilda bitirgan edi. <sup>11</sup> Tir shohi Xiram Sulaymonning ehtiyojiga ko'ra, sadr yog'ochi, sarv yog'ochi, oltin yetkazib bergan edi. Shoh Sulaymon Xiramga bu xizmatlari uchun Jalila hududidagi yigirmata shaharni berdi. <sup>12</sup> Xiram: “Sulaymon bergan shaharlarni ko'ray–chi”, deb Tirdan yo'lga chiqdi, lekin u shaharlar Xiramga ma'qul kelmadi.

<sup>13</sup> — Do'stim, menga bergan shaharlarning bori–yo'g'i shumi?! — dedi Xiram Sulaymonga. Xiram o'sha yerlarga Kavul\* deb nom berdi va bugunga qadar shu nom bilan yuritiladi. <sup>14</sup> Xiram esa shoh Sulaymonga 250 pud\* oltin yuborgan edi.

### **Sulaymonning yutuqlari**

<sup>15</sup> Shoh Sulaymon majburlab olgan qarollarni chaqirtirib, Egamizning uyini, o'zining saroyini barpo ettirgan edi. Shuningdek, Quddusning sharq tomonidagi Milloni\* mustahkam qildirgan va shahar devorini qurdirgan edi. Xazor, Magido' va Gezer shaharlarini mustahkamlagan edi. <sup>16</sup> Misr fir'avni Gezerga bostirib kelib, shaharni qo'lga olgan va o't qo'ygandi. Shu yerda istiqomat qilayotgan Kan'on aholisini qirib tashlab, shaharni o'zining qizi — Sulaymonning xotiniga sep qilib bergandi. <sup>17</sup> Shundan so'ng Sulaymon Gezer shahrini, Pastki Bayt–Xo'ronni, <sup>18</sup> Baalatni, Yahudoning cho'lidagi Tamarni\*, <sup>19</sup> o'zining hamma ombor shaharlarini, jang aravalari saqlanadigan shaharlarni, otliqlari turadigan shaharlarini qaytadan tuzatib mustahkamladi. Bundan tashqari, Quddusda, Lubnonda, shohlikning hamma burchaklarida nima istasa, barpo qildi.

<sup>20</sup> Shu o'lkada qolib ketgan Amor, Pariz, Xiv, Xet va Yobus xalqlari Isroil xalqidan emasdi. <sup>21</sup> Isroil xalqi ularning bu yurtda qolib ketgan avlodlarini tamomila qirib bitirolmagan edi. Sulaymon o'sha qolib ketganlarini qarol qilib oldi. Ular bugungacha\* bor. <sup>22</sup> Lekin Sulaymon Isroil xalqidan birortasini qul qilmadi. Aksincha, ularni shohning sipohlari, a'yonlari, akobirlari\*, lashkarboshilari, jang aravalarining qo'mondonlari va suvorilarining qo'mondonlari lavozimiga tayinladi.

<sup>23</sup> Sulaymonning ishboshilari 550 kishi bo'lib, ular ishlayotgan odamlar ustidan

nazoratchi edilar.

<sup>24</sup> Fir'avnning qizi Dovud qal'asidan o'ziga atalgan saroyga ko'chib o'tdi. Bu saroyni Sulaymon unga atab barpo qilgan edi. Shundan keyin Sulaymon Quddusning sharq tomonidagi Milloni\* mustahkam qildirgandi.

<sup>25</sup> Xullas, Sulaymon Egamizning uyini bitkazdi. U Egamizga atab qurgan qurbongohda yiliga uch marta kuydiriladigan qurbonliklar va tinchlik qurbonliklari qilar, tutatqi tutatardi.

<sup>26</sup> Shoh Sulaymon Edom yurtida, Qizil dengiz\* bo'yidagi Elet shahri yonida joylashgan Ezyo'n-Geber shahrida kemalar yasadi. <sup>27</sup> Xiram o'z tajribali dengizchilarini Sulaymonning odamlari bilan birga kemalarda jo'natdi. <sup>28</sup> Ular Ofir yurtiga\* borib, u yerdan 900 pud\* oltin olib, shoh Sulaymonga keltirib berdilar.

## 10-BOB

### Shava malikasining tashrifi

<sup>1</sup> Shava\* malikasi Sulaymonning dong'ini, Egamizga atab qilgan ishlarini eshitgach, Sulaymonning huzuriga keldi. U Sulaymonga topishmoqlar aytib sinab ko'rmoqchi edi.

<sup>2</sup> Malika Quddusga juda ko'p miqdorda oltin va qimmatbaho toshlar, xushbo'y ziravorlar yuklangan katta karvonni boshlab keldi.

Malika Sulaymonning huzuriga kirgach, ko'nglida nima bo'lsa, hammasini unga aytdi. <sup>3</sup> Sulaymon malikaning hamma savollariga javob berdi, malikaning bironta savoliga javob berishda qiynalmadi. <sup>4</sup> Shava malikasi Sulaymonning donoligini, u qurgan saroyi, <sup>5</sup> dasturxonidagi noz-ne'matlarni, xizmatkorlarining yashash sharoitlarini, shoh soqiylariyu\* bakovullarini\* hamda ularning xizmat liboslarini, Egamizning uyida shoh Sulaymon kuydirib, nazr qilgan qurbonliklarni ko'rdi. Malika g'oyat hayratlanib, <sup>6</sup> shohga dedi:

— Sizning ishlaringiz, donoligingiz haqida yurtimda eshitganlarim to'g'ri ekan.

<sup>7</sup> Kelib o'z ko'zlarim bilan ko'rmagunimcha, gap-so'zlarga ishonmagan edim. Menga hatto yarmini ham aytishmagan ekan. Men eshitgandan ham ko'ra, donoroq ekansiz, boyligingiz ham juda ko'p ekan. <sup>8</sup> Naqadar baxtiyordir odamlaringiz! Omadlidir xizmatkorlaringiz! Ular doimo huzuringizda bo'lib, donoligingizdan bahra olishar.

<sup>9</sup> Sizdan mamnun bo'lib, Isroil taxti uzra o'tqazgan Egangiz Xudoga hamdu sanolar bo'lsin. U Isroilni to abad sevgani uchun adolat va to'g'rilik bilan hukm etsin deb, sizni shoh qilgan ekan.

<sup>10</sup> Malika Sulaymonga 250 pud\* oltin, behisob xushbo'y ziravorlar, qimmatbaho toshlar hadya qildi. Hech kim shoh Sulaymonga oldin ham, keyin ham Shava malikasi berganchalik xushbo'y ziravorlar hadya qilmagan edi.

<sup>11</sup> Xiramning Ofirdan oltin olib kelgan kemalari juda ko'p sandal daraxti yog'ochlari va qimmatbaho toshlar ham keltirgandi. <sup>12</sup> Shoh o'sha yog'ochlardan Egamizning uyi uchun ham, shoh saroyi uchun ham jihozlar, musiqachilar uchun lira va arfalar yasattirgandi. Bugungacha bunaqa sandal daraxti yog'ochlari keltirilmagan va hech kim ko'rmagan edi.

<sup>13</sup> Shoh Sulaymon Shava malikasiga istaganini va so'raganining hammasini muhayyo qildi. Bundan tashqari, malikaga ko'ngildan chiqarib hadyalar in'om etdi. Shundan keyin malika hamma odamlarini ergashtirib, o'z yurtiga jo'nab ketdi.

### Shoh Sulaymonning boyligi

- <sup>14</sup> Har yili Sulaymonga kelib turadigan oltinning og'irligi 1425 pud\* edi.
- <sup>15</sup> Odamlarning oldi-sotdisidan, savdogarlar tijoratidan olinadigan soliq va butun Arab shohlaridan, Isroildagi viloyat hokimlaridan olinadigan o'lpon bunga kirmasdi.
- <sup>16</sup> Shoh Sulaymon oltindan ikki yuzta katta qalqon yasattirdi. Har bir qalqonni yasashga yarim pud\* oltin sarf bo'ldi. <sup>17</sup> Yana oltindan uch yuzta kichik qalqon ham yasattirdi. Har bir qalqon uchun 400 misqol\* oltin sarf bo'ldi. Shoh bu qalqonlarni "Lubnon o'rmoni" degan uyiga\* qo'ydi.
- <sup>18</sup> U yana fil suyagidan katta taxt yasatib, uni toza oltin bilan qoplatdi. <sup>19</sup> Taxtning oltita pog'onasi bo'lib, suyanchig'ining yuqorisi orqaga qayrilgan, o'rindig'ining ikki tomonida tirsagi bor edi. Tirsaklarning yonida ikkita sher tasviri turardi. <sup>20</sup> Har bir pog'onaning ikki chekkasida ham bittadan sher tasviri bo'lib, taxtning olti pog'onasida jami o'n ikkita sher tasviri bor edi. Bunday taxt boshqa birorta shohlikda bo'lmagan edi.
- <sup>21</sup> Shoh Sulaymonning ichimlik ichadigan hamma idishlari oltindan, "Lubnon o'rmoni" degan uyidagi hamma idishlar ham toza oltindan bo'lib, birorta ham buyum kumushdan yasalmagan edi. Sulaymon davrida kumush arzimas narsa bo'lib qolgandi.
- <sup>22</sup> Dengizda, Xiramning kemalari qatorida, Sulaymonning ham savdo kemalari bo'lib, bu kemalar har uch yilda oltin, kumush, fil suyagi, turli-tuman maymunlar\* olib qaytardi.
- <sup>23</sup> Shunday qilib, Sulaymon boylikda ham, donolikda ham yer yuzidagi hamma shohlardan o'tib ketdi. <sup>24</sup> Sulaymonga Xudo bergan donolikni eshitmoq uchun butun dunyo uning oldiga kelgani oshiqardi. <sup>25</sup> Kelganlarning har biri kumush va oltin idishlar, kiyim, qurol-aslaha, xushbo'y ziravorlar, ot va xachirlar hadya qilib olib kelar edi. Bunday hol yillab davom etardi.
- <sup>26</sup> Sulaymon jang aravalari va otlarni to'pladi. Uning 1400 ta jang aravasi va 12.000 ta oti bor edi. Sulaymon bularning bir qismini jang aravalari saqlanadigan shaharlarga va bir qismini Quddusga — o'zining yoniga joylashtirdi. <sup>27</sup> Uning hukmronligi davrida Quddusda kumush ko'chadagi toshday ko'p edi. Sadr yog'ochlari ham xuddi Yahudo qir etaklarida o'sadigan oddiy shikamora-anjir daraxtiday\* serob edi. <sup>28</sup> Shohning savdogarlari Misrdan\* va Quvedan Sulaymon uchun otlar olib kelishardi. Ular otlarni Quvedan sotib olishardi. <sup>29</sup> Misrdan keltirilgan har bir jang aravasi uchun 600 kumush tanga\*, har bir ot uchun 150 kumush tanga\* to'lashardi. So'ng bularni barcha Xet shohlariga va Oram shohlariga sotishardi.

## 11-BOB

### Sulaymon Xudodan yuz o'giradi

- <sup>1</sup> Shoh Sulaymon fir'avnning qizidan boshqa yana Mo'ablik, Ommonlik, Edomlik, Sidonlik va Xet xalqidan ko'pgina ajnabiy ayollarga ko'ngil qo'ydi. <sup>2</sup> Egamiz Isroil xalqiga bu xalqlar haqida gapirib, shunday degan edi: "Ularga qiz bermanglar ham, qiz olmanglar ham. Aks holda, ular ko'nglingizni o'z xudolariga rom qilib qo'yadilar." Sulaymon esa o'sha ayollarga shahvat bilan yopishdi. <sup>3</sup> Uning yetti yuzta xotini shohlar qizlaridan bo'lib, uch yuzta kanizagi\* ham bor edi. Xotinlari sababli shoh begona xudolarga yuz burdi. <sup>4</sup> Oxiri shunday bo'ldiki, keksaygan chog'ida shohning ko'ngli xotinlari tufayli begona xudolarga moyil bo'ldi. Dovud o'zining Egasi Xudoga chin yurakdan bog'langan edi, Sulaymon esa otasiga o'xshamadi. <sup>5</sup> Shunday qilib, Sulaymon

Sidon aholisining xudosi Ashtaret, Ommon xalqining makruh xudosi Mo'lxga\* sajda qila boshladi. <sup>6</sup> Sulaymon Egamiz oldida qabihliklar qildi. Otasi Dovud Egamizga sodiq qolgan bo'lsa, Sulaymon unday qilmadi. <sup>7</sup> Quddusning sharqidagi tepalikda Mo'ab xalqining makruh xudosi Xamo'shga va Ommon xalqining makruh xudosi Mo'lxga sajdagoh qurdi. <sup>8</sup> Hamma ajnabiy xotinlari o'z xudolariga tutatqi tutatib, qurbonliklar keltirishlari uchun shunday qildi.

<sup>9-10</sup> Isroil xalqining Xudosi — Egamiz ikki marta Sulaymonga zohir bo'lgan edi. Shunga qaramay Sulaymon Egamizdan yuz o'girdi. Egamizning, begona xudolarga ergashma degan amrini bajo qilmadi. Shuning uchun Egamiz Sulaymondan qattiq g'azablandi. <sup>11</sup> Egamiz Sulaymonga dedi:

— Modomiki, Sen bilan qilgan ahdimni va senga amr qilgan farmonlarimni bila turib bajarmagan ekansan, Men endi shohlikni sendan tortib olaman va tobe odamlaringdan biriga beraman. <sup>12</sup> Lekin otang Dovudning haqi–hurmati uchun bu ishni sen hayotligingda qilmayman. Shohlikni o'g'lingning qo'lidan tortib olaman. <sup>13</sup> Shunda ham shohlikning hammasini tortib olmayman, qulim Dovudning haqi–hurmati uchun, O'zim tanlab olgan Quddus haqi–hurmati uchun bitta qabilani\* sening o'g'lingga qoldiraman.

### **Sulaymonning dushmanlari**

<sup>14</sup> Egamiz Sulaymonga Edomlik Hadadni dushman qilib qo'ydi. U Edom shohlari naslidan edi. <sup>15</sup> Ancha oldin Dovud Edomliklar bilan urush qilgan edi. O'sha jangda Isroil xalqidan halok bo'lganlarni dafn qilish uchun lashkarboshi Yo'ab Edomga bordi. <sup>16</sup> Isroil lashkari va Yo'ab Edomdagi erkak zotini bitta qo'ymay qirib tashlagunga qadar, olti oy u yerda qolgan edilar. <sup>17</sup> Shunda Hadadga va uning otasiga xizmat qilgan ba'zi Edomliklar Misrga qochib ketishgan edi. O'sha paytda Hadad kichkina bola edi. <sup>18</sup> Ular Midiyondan jo'nab, Poronga yetib kelishdi. Porondan ham odamlar ularga qo'shildilar. Keyin Misrga — Misr shohi fir'avn huzuriga yetib kelishdi. Fir'avn Hadadga uy berdi, oziq–ovqat tayin etdi, yer berdi. <sup>19</sup> Hadad fir'avnning hurmatini qozondi. Fir'avn Hadadga qayinsinglisini — malika Taxpanasning singlisini nikohlab berdi. <sup>20</sup> Xotini Hadadga o'g'li Ganuvatni tug'ib berdi. Taxpanas bolani fir'avn xonadonida tarbiya qila boshladi. Ganuvat fir'avn xonadonida uning o'g'illari qatorida ulg'aydi. <sup>21</sup> Hadad Misrda: “Dovud olamdan o'tibdi, lashkarboshi Yo'ab ham vafot etibdi” degan xabarni eshitgach, fir'avnga dedi:

— Menga ijozat bersalar, o'z yurtimga ketsam.

<sup>22</sup> — Yurtimga ketaman, deysan, nima, mening yonimda biror narsaga muhtojlik sezyapsanmi? — deb so'radi fir'avn.

— Yo'q, aslo, lekin baribir, menga ijozat bersalar, — deb turib oldi Hadad.

<sup>23</sup> Xudo Razo'nni ham Sulaymonga dushman qilib qo'ydi. Razo'n Elyodax deganning o'g'li edi. Razo'n o'z xo'jayini, Zo'vo shohi Hadadzarning dastidan qochib ketgan edi.

<sup>24</sup> Dovud Zo'voliklarni qirgach\*, Razo'n ham atrofiga bir bosqinchi guruhni to'plab, o'sha guruhga bosh bo'ldi. So'ng ular Damashqqa borib, u yerda joylashdilar. Damashqda o'z hukmronligini o'rnatdilar. <sup>25</sup> U ham Sulaymon hayot paytida Isroilga dushman bo'lib qoldi. Razo'n Oramda shoh bo'lib turar ekan, Hadad kabi, Isroilga nafrat bilan qarab, doimo dushmanlik qilib keldi.

### **Yeribom Sulaymonga qarshi isyon ko'taradi**

<sup>26</sup> Yana Sulaymonning a'yonlaridan biri — Efrayim qabilasidan bo'lgan Yeribom degani ham shohga qarshi bosh ko'tardi. U Zarido shahridan\* Nabat deganning o'g'li edi.

Yeribomning onasi beva ayol bo'lib, oti Zaruva edi. <sup>27</sup> Yeribom Sulaymonga qarshi bosh ko'targanining sababi quyidagicha edi: Sulaymon Quddusning sharq tomonidagi Milloni\* mustahkamlab, otasi Dovud qal'asining devorlarini tuzattirayotganda, <sup>28</sup> qurilishda g'ayrat bilan ishlayotgan Yeribomga nazari tushdi. Yeribom juda ham qobiliyatli yigit bo'lgani uchun Sulaymon uni Yusuf qabilasidan olingan\* barcha qarollarga nazoratchi qilib qo'ydi.

<sup>29</sup> Bir kuni Yeribom Quddusdan tashqariga chiqqan edi, Shilo'lik Oxiyo payg'ambar bilan yo'lda uchrashib qoldi. Oxiyo payg'ambar yangi kiyimlar kiyib olgan ekan. U yerda ikkovidan boshqa hech kim yo'q edi. <sup>30</sup> Shu payt Oxiyo ustidagi yangi kiyimlarini yechdi-yu, yirtib o'n ikki bo'lakka bo'lib tashladi. <sup>31</sup> Keyin Yeribomga dedi:

— O'zingga o'n bo'lagini ol. Isroil xalqining Xudosi — Egamiz ham shunday aytmoqda: “Men Sulaymonning qo'lidan shohlikni tortib olaman va o'nta qabilani\* senga beraman. <sup>32</sup> Qulim Dovudning haqi-hurmati uchun, Isroilning hamma qabilalari orasidan O'zim tanlab olgan Quddus shahri haqi-hurmati uchun bitta qabila\* Sulaymonniki bo'ladi. <sup>33</sup> Sulaymon\* Mendan yuz o'girib, Sidonning xudosi Ashtaretga, Mo'abning xudosi Xamo'shga, Ommonning xudosi Mo'laxga sajda qila boshladi. Otasi Dovudga o'xshamadi, oldimda to'g'ri ishlar qilmadi, farmonlarimga va qonun-qoidalarimga rioya qilmadi, yo'llarimdan yurmadi. <sup>34</sup> Ammo shohlikni undan tamomila tortib olmayman. Amr va farmonlarimga rioya qilgan va o'zim tanlab olgan qulim Dovudning haqi-hurmati uchun Sulaymonni umrining oxirigacha shoh qilaman.

<sup>35</sup> Shohlikni esa uning o'g'lidan tortib olib, o'nta qabilani senga beraman. <sup>36</sup> Men o'sha yerda ulug'lanay deb, O'zim uchun Quddus shahrini tanlaganman. Qulim Dovudning chirog'i Quddusda hech qachon o'chmasin deb, Sulaymonning o'g'liga bitta qabilani beraman. <sup>37</sup> Men seni Isroil\* shohi qilaman, ko'ngling qayerni istasa, o'sha yerda shohlik qilaverasan. <sup>38</sup> Agar qulim Dovudga o'xshab aytganlarimga itoat qilsang — yo'llarimdan yursang, oldimda to'g'ri ishlar qilsang, farmon va amrlarimga rioya qilsang, Men sen bilan bo'laman. Isroilni senga berib, Dovudga qilganimday, xonadoning hukmronligini o'zingdan keyin ham davom ettiraman. <sup>39</sup> Sulaymonning shu qilmishlari evaziga Dovudning naslini tahqirlayman, lekin to'abad emas.”

<sup>40</sup> Sulaymon Yeribomni o'ldirmoqchi bo'ldi. Yeribom esa Misrga — Misr shohi Shishaxning yoniga qochib ketdi. U Sulaymon vafot etguncha Misrda qoldi.

### **Sulaymonning o'limi**

<sup>41</sup> Sulaymonning boshqa ishlari, butun faoliyati, uning donishmandligi haqida “Sulaymonning ishlari” kitobida yozib qoldirilgan. <sup>42</sup> Sulaymon Quddusda butun Isroil ustidan hukmdor edi. Uning hukmronligi qirq yil davom etdi. <sup>43</sup> Sulaymon olamdan o'tdi. U otasi Dovud qal'asida, ota-bobolari yoniga dafn qilindi. Uning o'rniga o'g'li Raxabom shoh bo'ldi.

## **12-BOB**

### **Shimoldagi qabilalar isyon ko'tarishadi**

<sup>1</sup> Raxabom Shakam shahriga\* ketdi. Jamiki Isroil\* xalqi ham, Raxabomni shoh qilib ko'taramiz deb, Shakamga kelishdi. <sup>2</sup> Nabat o'g'li Yeribom bu haqda eshitib, Misrdan qaytdi\*. U Sulaymonning dastidan Misrga qochib ketganicha, hanuz o'sha yerda edi.

<sup>3</sup> Isroil xalqi odam yuborib, uni chaqirtirib keldi. So'ng Yeribom bilan barcha Isroil

jamoasi Raxabom huzuriga kelib, unga shu gapni aytishdi:

<sup>4</sup> — Otangiz bizga og'ir bo'yinturuq solib, og'ir mehnat qilishga bizni majburlagan edi. Endi siz mehnatimizni yengillatib, bizni bo'yinturuqdan xalos qiling. O'shanda biz sizga itoat etamiz.

<sup>5</sup> — Hozir qaytib ketaveringlar, — dedi Raxabom kelganlarga. — Uch kundan keyin yana huzurimga kelinglar.

Shunday qilib, xalq qaytib ketdi.

<sup>6</sup> Shoh Raxabomning otasi Sulaymon hayotligi davrida oqsoqollar har doim uning oldida hoziru nozir edilar. Shoh o'sha oqsoqollarga maslahat soldi.

— Sizlar nima deysizlar, bu xalqqa nima deb javob bersam bo'ladi?

<sup>7</sup> Oqsoqollar shohga shunday deb maslahat berishdi:

— Agar siz bu xalqqa bugun qul bo'lib xizmat qilsangiz, ularga javob berganingizda, yaxshi so'zingizni ayamasangiz, ular sizga bir umr xizmat qiladilar.

<sup>8</sup> Lekin shoh oqsoqollarning maslahatlarini rad qildi. Birga o'sgan va o'ziga xizmat qilayotgan yosh yigitlar bilan maslahatlashdi. <sup>9</sup> Shoh o'sha yigitlarga dedi:

— Bu xalq menga: "Otangiz bizga solgan og'ir bo'yinturuqdan endi bizni siz xalos qiling", deyapti. Ularga nima deb javob berayin? Sizlar qanday maslahat berasizlar?

<sup>10</sup> Raxabom bilan birga o'sib-ulg'aygan yosh yigitlar unga shunday maslahat berishdi:

— Arz qilgan o'sha xalqqa shunday deb ayt: "Mening jimjilog'im otamning belidan ham yo'g'on. <sup>11</sup> Otam sizlarga og'ir bo'yinturuq solgan edi, endi men undan ham battarroq'ini qilaman. Otam sizlarni qamchi bilan jazolagan ekan, men esa chayonlarga chaqtirib, jazolayman."

<sup>12</sup> Raxabom Yeribomga va xalqqa: "Uchinchi kuni huzurimga kelinglar", deb aytgani uchun, xalq aytilgan paytda shoh Raxabomning huzuriga keldi. <sup>13-14</sup> Shoh oqsoqollarning bergan maslahatlarini pisand qilmay, yosh yigitlarning gapiga kirib, xalqqa keskin javob berdi:

— Otam sizlarga og'ir bo'yinturuq solgan edi, endi men undan ham battarroq'ini qilaman. Otam sizlarni qamchi bilan urib jazolagan ekan, men esa chayonlarga chaqtirib jazolayman.

<sup>15</sup> Shunday qilib, shoh xalqqa quloq solmadi. Egamizning Shilo'lik Oxiyo orqali Nabat o'g'li Yeribomga bergan so'zi\* bajo bo'lishi uchun Xudo bu voqeani shunday rejalashtirgan edi. <sup>16</sup> Isroil xalqi qarasaki, shoh gapga quloq solmayapti. Shundan keyin xalq unga shunday xitob qildi:

"Essay o'g'li Dovudning bizga o'tkazib qo'ygan joyi yo'q,  
Bizning ham undan qarzimiz yo'q!  
Ey Isroil xalqi, hamma o'z uyiga qaytsin!  
Ey Dovud, endi o'z ko'mochingga o'zing kul tortaver!"

Shunday qilib, Isroil xalqi uylariga tarqalib ketdi. <sup>17</sup> Raxabom faqat Yahudo shaharlarida yashaydigan Isroil xalqi ustidangina hukmronlik qiladigan bo'lib qoldi.

<sup>18</sup> Shoh Raxabom qarollar boshlig'i Odoniramni\* Isroil xalqi oldiga yuborgan edi, Isroil xalqi uni toshbo'ron qilib o'ldirdi. Bu xabarni shoh Raxabom eshitdi—yu, shosha—pisha jang aravasiga minib Quddusga qochdi. <sup>19</sup> Isroil xalqi o'sha kundan boshlab Dovud

xonadonidan yuz o'girdi.

<sup>20</sup> Isroil\* xalqi: "Yeribom qaytib kelibdi" degan xabarni eshitishdi—yu, odam yuborib, uni o'zlarining huzuriga chaqirtirib kelishdi. Isroil xalqi Yeribomni butun Isroilga shoh qildi. Dovud xonadoniga sodiq bo'lgan faqat Yahudo qabilasi qoldi, boshqa hech kim bu xonadonga ergashmadi.

### **Shamayoning bashorati**

<sup>21</sup> Sulaymon o'g'li Raxabom Quddusga kelib, Yahudo va Benyamin qabilalaridan 180.000 odamni sipohlikka tanlab oldi. "Shohlikni qaytarib olaman" degan maqsadda ularni Isroil xalqiga qarshi jang qilish uchun tayyorladi. <sup>22</sup> Lekin o'shanda Shamayo payg'ambarga Xudoning quyidagi so'zlari ayon bo'ldi: <sup>23</sup> "Yahudo shohi Sulaymon o'g'li Raxabomga hamda butun Yahudo va Benyamin qabilasiga, bu yerdagi boshqa xalqlarga shu gaplarni yetkaz: <sup>24</sup> «Egamiz shunday aytmoqda: qarindoshlaringiz Isroil xalqiga qarshi urush boshlamanglar! Har kim o'z uyiga qaytsin! Chunki bu ishlar hammasi Mendan bo'ldi.»"

Ular Egamizning amriga itoat etib, uylariga qaytib ketdilar.

### **Yeribom Xudodan yuz o'giradi**

<sup>25</sup> Yeribom Efrayim qirlaridagi Shakam shahrini mustahkam qilib, o'sha yerda o'rnashdi. U yerdan Paniyolga\* ketib, u shaharni ham mustahkam qildi. <sup>26</sup> Keyin Yeribom o'ziga o'zi aytdi: "Shohlik yana Dovud xonadoniga qaytib qolishi mumkin. <sup>27</sup> Agar bu xalq Egamizning uyiga qurbonlik qilish uchun Quddusga boraversa, u paytda xalqning ko'ngli yana o'zlarining hukmdori Yahudo shohi Raxabomga chopadi, meni esa o'ldiradilar."

<sup>28</sup> Shundan so'ng shoh Yeribom maslahatchilari bilan kengashib, ikki oltin buzoq yasadi va xalqqa dedi:

— Ey Isroil, Quddusga borib yurishingizga hojat yo'q! Mana, sizlarni Misrdan olib chiqqan xudolaringiz!\*

<sup>29</sup> Yeribom oltin buzoqlarning birini Baytil shahriga, ikkinchisini Dan shahriga\* o'rnashtirdi. <sup>30</sup> Xalq oltin buzoqlarga topinmoq uchun Baytilga va Danga borardi\*. Bu narsalar esa hammani gunohga botirdi.

<sup>31</sup> Yeribom, bundan tashqari, begona xudolarga atab sajdagohlar\* qurdirdi. Levi qabilasidan bo'lmagan xalqdan ruhoniylar tayinladi.

### **Baytildagi qurbongoh**

<sup>32-33</sup> Yeribom Isroil xalqi uchun Baytilda nishonlanadigan bir bayram tayin qildi, bu bayram Yahudoda nishonlanadigan bayramga\* o'xshash edi. Bu bayramning sanasini Yeribom o'zicha sakkizinchi oyning\* o'n beshinchi kuniga belgiladi. O'zi barpo qilgan sajdagohlarda xizmat qiladigan ruhoniylarni tayinladi. O'zi yasagan qurbongohda o'sha bayram kuni oltin buzoqlariga atab qurbonliklar keltirdi.

## **13–BOB**

<sup>1</sup> Yeribom qurbongohning yonida qurbonlik kuydirmoqchi bo'lib turgan paytda, bir payg'ambar, Egamizning amriga ko'ra, Yahudodan Baytilga keldi. <sup>2</sup> Payg'ambar Egamizning amri bilan qurbongohga nido qildi:

— Qurbongoh, ey qurbongoh! Egamiz shunday aytar: "Dovud xonadonida bir o'g'il

farzand dunyoga kelar, Uning ismi Yo'shiyo\* bo'lar. Sajdagohlarda qurbonlik kuydiradigan ruhoniylarni sening ustingda qurbon qilar. Sening ustingda inson suyaklarini yoqar."

<sup>3</sup> Payg'ambar o'sha kuniyoq buning alomati to'g'risida aytdi:

— Egamiz aytgan alomat quyidagicha bo'ladi: qurbongoh yorilib ketar, ustidagi kul to'kilar.

<sup>4</sup> Payg'ambarning Baytildagi qurbongohga aytgan bu so'zlarini Yeribom eshitgach, qurbongohdan unga tomon qo'lini uzatib: "Ushlanglar uni!" — dedi. Yeribomning payg'ambarga qarshi cho'zilgan qo'li esa qurib, yog'ochday qotib qoldi. Uning qo'li bukilmaydigan bo'lib qoldi. <sup>5</sup> Egamizning payg'ambar orqali aytgan alomati bajo bo'ldi: qurbongoh yorilib, ustidagi kul to'kilib ketdi. <sup>6</sup> Shunda shoh payg'ambarga dedi:

— Iltijo qilaman, Egangiz Xudoga men uchun yolvorib, ibodat qiling, toki qo'lim avvalgi holiga kelsin.

Payg'ambar Egamizga ibodat qilgan edi, shohning qo'li avvalgi holiga kelib, bukiladigan bo'ldi. <sup>7</sup> Shoh payg'ambarga yana aytdi:

— Men bilan yur uyimga, tamaddi qilib ol, senga hadyalar beray.

<sup>8</sup> Payg'ambar shohga dedi:

— Boyligingning yarmini bersang ham, sen bilan bormayman, bu yerda non ham yemayman, suv ham ichmayman. <sup>9</sup> Egamiz menga: "Non yemaysan, suv ichmaysan, borgan yo'lingdan qaytmaysan", deb amr bergan.

<sup>10</sup> Shundan keyin payg'ambar Baytilga kelgan yo'ldan qaytmay, boshqa yo'ldan ketdi.

### **Baytillik kekxa payg'ambar**

<sup>11</sup> Baytilda kekxa bir payg'ambar yashardi. Uning o'g'illari kelib, Yahudolik payg'ambarning shu kuni Baytilda qilgan ishlari haqida otalariga aytib berdilar. Payg'ambarning shohga aytgan so'zlarini ham otalariga bayon qildilar. <sup>12</sup> Otasi o'g'illaridan: "O'sha odam qaysi yo'ldan ketdi?" — deb so'radi.

Yahudodan kelgan payg'ambarning qaysi yo'ldan ketganini unga o'g'illari ko'rsatdilar. <sup>13</sup> Shunda kekxa payg'ambar o'g'illariga: "Eshagimni egarlanglar!" — dedi. O'g'illari payg'ambarning eshagini egarlab berdilar, u eshagiga minib jo'nadi.

<sup>14</sup> Kekxa payg'ambar Yahudolik payg'ambarning izidan ketdi va nihoyat uni topdi. Yahudolik payg'ambar eman daraxti ostida o'tirgan ekan. Kekxa payg'ambar undan:

— Yahudodan kelgan payg'ambar senmisan? — deb so'radi.

— Ha, menman, — javob berdi u. <sup>15</sup> Kekxa payg'ambar unga:

— Men bilan yur uyimga, tamaddi qilib ol, — dedi. <sup>16</sup> U esa kekxa payg'ambarga:

— Sen bilan birga qaytib borolmayman, — dedi. — Bu yerda sen bilan birga non ham yemayman, suv ham ichmayman. <sup>17</sup> Egamiz menga: "U yerda non ham yemaysan, suv ham ichmaysan, borgan yo'lingdan qaytmaysan", deb amr bergan.

<sup>18</sup> Payg'ambar esa unga shunday dedi:

— Men ham senga o'xshagan bir payg'ambarman, farishta menga Egamizning shu so'zlarini aytdi: "Uni yo'ldan qaytarib, o'zing bilan birga uyingga olib kel, non yeb, suv ichib olsin."

Lekin kekxa payg'ambar yolg'on gapirayotgan edi.

<sup>19</sup> Shunday qilib, Yahudolik payg'ambar kekxa payg'ambar bilan birga qaytib keldi,

uning uyida tamaddi qildi. <sup>20</sup> Ular dasturxon atrofida o'tirganlarida, keksa payg'ambarga Egamiz shu so'zlarni ayon qildi. <sup>21</sup> Keks payg'ambar esa Yahudolik payg'ambarga dedi:

— Egamiz shunday aytmoqda: “Sen Mening so'zimga itoat qilmading! Men, Egangiz Xudoning amriga qarshi chiqib <sup>22</sup> orqangga qaytding. Men senga non yema, suv ichma, deb aytgan yerda yeb-ichding. Endi sening jasading ota-bobolaring xilxonasiga dafn qilinmaydi.”

<sup>23</sup> Yahudolik payg'ambar tamaddi qilib bo'lishi bilanoq, keksa payg'ambar uning eshagini egarlab berdi. <sup>24</sup> Yahudolik payg'ambar yo'lda ketayotgan edi, oldidan bir sher chiqib qoldi. Sher uni tilka-pora qilib, jasadni yo'lning ustiga tashladi. Eshak ham, sher ham jasadning oldida turardi. <sup>25</sup> Shu yerdan o'tib ketayotgan odamlar yo'l o'rtasidagi jasadni va jasad yonida turgan sherni ko'rdilar. Odamlar keksa payg'ambar yashaydigan shaharga borib, ko'rganlarini aytdilar. <sup>26</sup> Yahudolik payg'ambar yo'ldan qaytarib kelgan keksa payg'ambar shu voqeani eshitib dedi:

— Egamizning amriga itoat etmagan payg'ambar o'shadir. Shuning uchun Egamiz sherni yubordi va sher uni tilka-pora qilib tashladi. Egamiz, aytganiga binoan, uni o'ldirdi.

<sup>27</sup> Keks payg'ambar o'g'illariga: “Eshagimni egarlanglar!” — dedi. O'g'illari eshakni egarlab berdilar. <sup>28</sup> U borib, yo'l o'rtasida yotgan jasadni topdi. Eshak ham, sher ham jasadning yonida turar, sher jasadni yemagan, eshakka hech qanday zarar yetkazmagan edi. <sup>29</sup> Keks payg'ambar Yahudolik payg'ambarning jasadini yerdan ko'tarib olib, eshakka ortdi va orqasiga qaytarib, olib ketdi. Uni dafn qilib, unga aza ochay deb, shaharga keldi. <sup>30</sup> Jasadni o'zining qabriga qo'ygach: “Voy jigarim, voy jigarim!” deb qabr ustida faryod chekdi. <sup>31</sup> Yahudolik payg'ambar dafn qilgach, keksa payg'ambar o'g'illariga:

— Vafot etganimdan so'ng meni ham Yahudolik payg'ambar dafn qilingan xilxonaga qo'yinglar, — dedi. — Suyaklarim uning suyaklari yonida tursin. <sup>32</sup> Egamizning amriga ko'ra, Baytildagi qurbongoh va Samariya\* shaharlaridagi hamma sajdagohlar haqida uning aytgan so'zlari albatta bajo bo'ladi.

### **Yeribomning gunoh ishlari**

<sup>33</sup> Bu hodisadan keyin ham Yeribom qabih yo'ldan qaytmadi. Yana sajdagohlarga oddiy xalqdan ruhoniylar tayin etdi. Kimni xohlasa, o'shani ruhoniy qilib tayinlayverdi.

<sup>34</sup> Bu gunoh ishlar Yeribom naslining yer yuzidan qirilib, yo'qolib ketishiga sabab bo'ldi.

## **14–BOB**

### **Yeribomning o'g'li vafot etadi**

<sup>1</sup> O'sha paytda shoh Yeribomning o'g'li Abiyo kasal bo'lib qoldi. <sup>2</sup> Yeribom xotiniga: — Qani, tur, kiyimlaringni o'zgartir, toki mening xotinim ekanligingni hech kim bilib qolmasin, — dedi. — Shilo'ga jo'na. Oxiyo payg'ambar o'sha yerda. Isroil xalqining shohi bo'lishim haqida u bashorat qilgan edi\*. <sup>3</sup> O'nta non, bir nechta kulcha, bir xumcha asal olib, Oxiyo payg'ambarning huzuriga bor. O'g'limizga nima bo'lishini u senga aytadi.

<sup>4</sup> Xotini Yeribom aytganiday qildi, o'rnidan turib, Shilo'ga yo'l oldi. Oxiyoning uyiga yetib ham keldi. Oxiyo qartayganidan ko'zlari ko'rmaydigan bo'lib qolgan edi. <sup>5</sup> Egamiz Oxiyoga dedi:

— Ana, Yeribomning xotini kelyapti, qara, qiyofasini o'zgartirib olgan, o'g'li kasal,

unga nima bo'ladi — shuni sendan so'ramoqchi. Unga shunday-shunday deb ayt.

<sup>6</sup> Yeribomning xotini eshikni ochib, ostona hatlashi bilanoq, Oxiyo uning qadam tovushlarini eshitdi. Shu zahoti Oxiyo ayolga dedi:

— Kel, Yeribomning xotini, ichkariga kir. Meni birov tanib qolmasin, deb boshqacha kiyinib olibsanmi?! Ammo senga sovuq xabarlarim bor. <sup>7</sup> Izingga qaytib bor, Yeribomga shu gaplarni yetkaz: "Isroil xalqining Xudosi — Egamiz shunday aytmoqda: seni xalqing orasidan yuksaltirib, xalqim Isroil ustidan hukmdor qildim. <sup>8</sup> Shohlikni Dovud xonadonidan tortib olib, senga berdim. Biroq sen qulim Dovudga o'xshagan bo'lmading. U mening amrlarimga rioya qilib, butun qalbi bilan Menga ergashar, oldimda to'g'ri ishlarnigina qilardi. <sup>9</sup> Sen o'zingdan oldin o'tganlarning hammasidan ham ko'p yomon ishlar qilding. O'zing uchun boshqa xudolarning tasvirlarini yasab, Meni g'azablantirding. Mendan yuz o'girding. <sup>10</sup> Ana shu qilmishlaring evaziga xonadoningga baloyu ofat keltiraman. Xoh qul bo'lsin, xoh ozod bo'lsin, Isroildagi har bir erkak urug'ingni qirib yuboraman. Xonadoningni, xuddi supurindini bitta qoldirmay uloqtirganday, ildizidan quritib tashlayman. <sup>11</sup> Shaharda o'lgan oilang a'zosi ko'ppaklarga yem bo'lar, qirda o'lgani ko'kdagi qushlarga yem bo'lar. Zotan, bu so'zlarni Egamiz aytgan." <sup>12</sup> Endi o'rningdan tur, uyingga jo'na. Shaharga qadam qo'yishing bilanoq, bolang nobud bo'ladi. <sup>13</sup> Butun Isroil xalqi bolangni dafn qiladi, unga aza tutadi. Isroil xalqining Xudosi — Egamiz Yeribom xonadonidan faqat shu bolanigina xush ko'rdi. Yeribom xonadonidan qabrga ko'miladigan faqat shu boladir. <sup>14</sup> Shundan keyin Egamiz O'zi uchun Isroil ustiga bir shoh qo'yadi. U shoh Yeribom xonadonini o'sha kuni — o'sha zahotiyog qirib bitiradi. <sup>15</sup> Egamiz Isroil xalqini shunday uradiki, Isroil suv ichida o'sgan qamishga o'xshab titraydi. Egamiz Isroil xalqini ota-bobosiga bergan bu hosildor yurtdan yulib olib, Furot daryosining narigi tomoniga sochib yuboradi. Chunki bu xalq Asheraga\* atab ustunlar yasab, Egamizni g'azablantirdi. <sup>16</sup> Yeribom gunoh qildi, Isroil xalqini ham gunohga botirdi, shuning uchun Egamiz Isroilni tark etadi.

<sup>17</sup> Yeribomning xotini o'rnidan turib, uyiga jo'nadi. U Tirzaga\* yetib kelib, uyining ostonasidan hatlashi bilanoq, bolasi jon berdi. <sup>18</sup> Egamizning O'z quli Oxiyo payg'ambar orqali aytgan so'zlari bajo bo'ldi, butun Isroil xalqi bolani dafn qilib, unga aza tutdi.

### **Yeribomning o'limi**

<sup>19</sup> Yeribomning boshqa ishlari — qanday jang qilgani, qay tarzda hukmronlik qilgani — hammasi "Isroil shohlari tarixi" kitobida yozilgan. <sup>20</sup> Yeribom yigirma ikki yil shoh bo'ldi. U ham olamdan o'tdi. O'rniga o'g'li Nadov shoh bo'ldi.

### **Yahudo shohi Raxabom**

<sup>21</sup> Sulaymonning o'g'li Raxabom esa Yahudoda hukmronlik qildi. U taxtga o'tirgan paytda qirq bir yoshda edi. Onasi Ommonlik bo'lib, ismi Namax edi. Raxabom Quddusda o'n yetti yil shohlik qildi. Egamiz hamma Isroil qabilalarining shaharlari orasidan Quddus shahrini O'zi ulug'lanishi uchun tanlab olgan edi.

<sup>22</sup> Yahudo xalqi ham Egamiz oldida qabihliklar qildi. Gunoh ishlari bilan Xudoning rashkini qo'zg'atib, Uni ota-bobolaridan ham qattiqroq g'azablantirdi. <sup>23</sup> Har bir tepalik joyda, har bir yashil daraxt ostida o'zlariga sajdagohlar\*, butsimon toshlar, Asheraning ustunlarini yasadilar. <sup>24</sup> Bu yurtdagi sajdagohlarda fohishlar\* ham bor edi. Yahudo xalqi shunchalik ko'p qabih ishlar qildiki, ularning qilmishlari Kan'on yurtdan Egamiz quvib yuborgan hamma xalqlarning jirkanch ishlariga barobar edi.

<sup>25</sup> Raxabom hukmronligining beshinchi yilida\* Misr shohi Shishax Quddusga bostirib keldi. <sup>26</sup> U Egamizning uyidagi va saroydagi xazinalarni tortib oldi, qo'liga nima ilinsa, hammasini oldi. Sulaymon yasattirgan hamma oltin qalqonlarni ham oldi. <sup>27</sup> Shoh Raxabom oltin qalqonlar o'rniga bronza qalqonlar yasattirdi va ularni shoh saroyi darvozasini qo'riqlaydigan soqchilar boshliqlari qo'liga berdi. <sup>28</sup> Shoh Egamizning uyiga kirganda, soqchilar qalqonlarni ko'tarib borishar, keyin esa qalqonlarni joyiga eltib qo'yishardi.

<sup>29-30</sup> Raxabom bilan Yeribom butun umri davomida urishib keldilar. Raxabomning boshqa ishlari, butun faoliyati "Yahudo shohlari tarixi" kitobida yozilgan. <sup>31</sup> Nihoyat, Raxabom olamdan o'tib, Dovud qal'asida, ota-bobolari yoniga dafn qilindi. Onasi Ommonlik bo'lib, ismi Namax edi. Raxabomning o'rniga o'g'li Abiyo\* shoh bo'ldi.

## 15-BOB

### Yahudo shohi Abiyo

<sup>1</sup> Isroil shohi Yeribom hukmronlik qilayotganiga o'n sakkiz yil bo'lganda, Abiyo Yahudoga shoh bo'ldi. <sup>2</sup> U Quddusda uch yil shohlik qildi. Onasining ismi Maxo bo'lib, u Absalomning\* qizi\* edi. <sup>3</sup> Abiyo ham otasining ilgari qilgan gunohlarini davom ettirdi. Abiyo o'zining Egasi Xudoga chin dildan bog'langan bobosi Dovud singari emas edi. <sup>4</sup> Shunga qaramay, Dovudning haqi-hurmati uchun Egasi Xudo Abiyodan keyin Abiyoning o'g'lini taxtga o'tqazdi. Shunday qilib, Quddusni mustahkam qilib, shu shaharda Dovud sulolasining chirog'ini o'chirmadi. <sup>5</sup> Zero, Dovud Egamiz oldida doim to'g'ri ish qildi. Xet xalqidan bo'lgan Uriyoga\* qilgan nomunosib xatti-harakatini hisobga olmaganda, Dovud umrining oxirigacha Egamizning amridan zinhor bo'yin tovlamadi. <sup>6-7</sup> Raxabom bilan Yeribom o'rtasida boshlangan urush Abiyoning umri oxirigacha davom etdi. Abiyoning boshqa ishlari, butun faoliyati "Yahudo shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan. <sup>8</sup> Abiyo olamdan o'tib, Dovud qal'asida, ota-bobolari yoniga dafn qilindi. Uning o'rniga o'g'li Oso shoh bo'ldi.

### Yahudo shohi Oso

<sup>9</sup> Yeribom Isroilga hukmronlik qilayotganiga yigirma yil bo'lganda, Oso Yahudo hukmdori bo'ldi. <sup>10</sup> U Quddusda qirq bir yil shohlik qildi. Buvisining ismi Maxo bo'lib, u Absalomning qizi edi. <sup>11</sup> Oso, bobosi Dovud kabi, Egamiz oldida to'g'ri ishlar qildi. <sup>12</sup> Sajdagohlardagi fohishlarni\* bu yurtdan quvdi. Ota-bobolari yasagan hamma butlarni yo'q qildi. <sup>13</sup> Buvisi\* Maxo Asheraning\* makruh tasvirini yasattirgan edi, shuning uchun Oso buvisini malikalik martabasidan\* mahrum qildi. U buvisi yasattirgan butni qo'porib tashlab, Qidron soyligida\* yoqib yubordi. <sup>14</sup> Oso sajdagohlarni yo'q qila olmagan bo'lsa-da, umr bo'yi Egamizga sodiq qoldi. <sup>15</sup> Otasi va o'zi Xudoga atab nazr etgan oltin kumushlarni, idishlarni Egamizning uyiga olib keldi. <sup>16</sup> Oso bilan Isroil shohi Basho umrlarining oxirigacha bir-birlari bilan urishib o'tdilar. <sup>17</sup> Isroil shohi Basho Yahudoga hujum qildi. Odamlar Yahudo yurtiga osonlikcha kirib chiqa olmasligi uchun, Basho Rama shahrini\* mustahkamladi.

<sup>18</sup> Oso esa Egamiz uyining xazinasida qolgan hamma oltin va kumushni hamda shoh saroyi xazinalarini oldi. Xazinalarni a'yonlari orqali Oram shohi Banhadad huzuriga jo'natdi. Keziyonning nabirasi Banhadad Tavrimmo'nning o'g'li edi. Oso Damashqda o'tirgan Banhadadga shu gaplarni yetkazishni buyurdi: <sup>19</sup> "Sening otang bilan mening

otam o'rtasida ittifoq bo'lgani kabi, sen bilan mening o'rtamda ham ittifoq bo'lsin. Senga hadya qilib kumush va oltin berib yuboryapman. Isroil shohi Basho bilan ittifoq tuzgan eding, endi o'shani bekor qil, toki u yurtimdan jo'nab qolsin."

<sup>20</sup> Banhadad shoh Osoning taklifini qabul qildi, lashkarboshilariga: "Isroil shaharlariga hujum qilinglar", deb ularni o'sha yoqqa yubordi. Ular Iyxon, Dan, Ovil-Bayt-Maxo shaharlarini, butun Naftali yerlari bilan birga Jalila ko'li\* atroflarini bosib oldilar. <sup>21</sup> Basho bu voqeani eshitgach, Ramani mustahkamlash fikridan voz kechib, Tirzaga qaytib keldi. <sup>22</sup> Shoh Oso Yahudo xalqining bittasini ham qoldirmay chaqirdi. Ularga Rama shahrini mustahkamlashda Basho ishlatgan tosh va yog'ochlarni tashittirdi. Oso o'sha tosh va yog'ochlar bilan Benyamin yerlaridagi Gebo hamda Mispax shaharlarini mustahkamladi.

<sup>23</sup> Osoning boshqa ishlari, qahramonliklari, butun faoliyati, mustahkam qilgan shaharlari haqida "Yahudo shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan. U ham keksayib, oyoqlari og'riydigan bo'lib qoldi. <sup>24</sup> Nihoyat, Oso olamdan o'tib, bobosi Dovudning qal'asida, ota-bobolari yoniga dafn qilindi. Uning o'rniga o'g'li Yohushafat shoh bo'ldi.

### **Isroil shohi Nadov**

<sup>25</sup> Oso Yahudoda shohlik qilayotganiga ikki yil bo'lganda, Nadov Isroil shohi bo'ldi va ikki yil hukmronlik qildi. Nadov Yeribomning o'g'li edi. <sup>26</sup> U ham Egamiz oldida qabihliklar qildi. Isroilni gunohga botirgan otasidan namuna oldi.

<sup>27</sup> Issaxor xonadonidan Oxiyo o'g'li Basho Nadovga qarshi suiqasd uyushtirib, Filistlarning Gibiton shahrida uni o'ldirdi. O'shanda Nadov va butun Isroil lashkari Gibiton shahrini qamal qilib turgan edi. <sup>28</sup> Oso Yahudoda uchinchi yili shohlik qilayotganda, Basho Nadovni o'ldirdi. Basho Nadovning o'rniga shoh bo'ldi. <sup>29</sup> U shoh bo'lgandan keyin Yeribomning butun oilasini bitta qo'ymay qirib tashladi. Shunday qilib, Egamizning O'z quli, Shilo'lik Oxiyo\* orqali aytgan so'zlari\* bajo bo'ldi. <sup>30</sup> Yeribomning o'zi ham gunoh qilib, Isroil xalqini ham gunohga botirib, Isroil xalqining Xudosi — Egamizni g'azablantirgani uchun shu voqealar yuz bergandi.

<sup>31</sup> Nadovning boshqa ishlari, butun faoliyati "Isroil shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan. <sup>32</sup> Oso bilan Isroil shohi Basho umrlarining oxirigacha bir-biri bilan urishib o'tdilar.

### **Isroil shohi Basho**

<sup>33</sup> Yahudo shohi Oso hukmronlik qilayotganiga uch yil bo'lganda, Basho Tirzada butun Isroil xalqi ustidan hukmdor bo'ldi va yigirma to'rt yil shohlik qildi. <sup>34</sup> U ham Yeribomning yo'lidan ketib, Egamiz oldida qabihliklar qilib, Isroilni gunohga botirdi.

## **16-BOB**

<sup>1</sup> Egamiz Isroil shohi Bashoga Xonin o'g'li Yohu orqali shu so'zlarni ayon qilgan edi:

<sup>2</sup> — Seni Men tuproq ostidan chiqarib yuksaltirdim. Seni xalqim Isroilning hukmdori qildim. Sen esa Yeribomning yo'lidan ketib, xalqim Isroilni gunohga botirding. Gunohlaringiz Meni g'azablantirdi. <sup>3</sup> Mana ko'rasan, Nabat o'g'li Yeribom xonadoni singari, sening oilangni ham ildizidan quritaman. <sup>4</sup> Sening xonadoningdan bo'lgan odam shaharda o'lsa ko'ppaklarga yem bo'lar, qirda o'lsa ko'kdagi qushlarga yem bo'lar.

<sup>5</sup> Bashoning boshqa ishlari, faoliyati, qahramonliklari "Isroil shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan. <sup>6</sup> Basho ham olamdan o'tib, Tirzada ota-bobolari yoniga dafn qilindi.

Uning o'rniga o'g'li Elox shoh bo'ldi. <sup>7</sup> Xonin o'g'li Yohu orqali Bashoga va uning xonadoniga Egamiz O'zining so'zlarini ayon qilgan edi. Basho Egamiz oldida Yeribom xonadoni kabi qabihliklar qilgani va Yeribomning xonadonini qirib tashlagani uchun Egamiz undan g'azablandi.

### **Isroil shohi Elox**

<sup>8</sup> Oso Yahudoga shohlik qilayotganiga yigirma olti yil bo'lganda, Elox Isroil shohi bo'ldi. Elox Bashoning o'g'li edi. U Tirzada istiqomat qilib, ikki yil hukmronlik qildi.

<sup>9</sup> Lekin jang aravalarining yarmiga qo'mondon bo'lgan Zimri unga suiqasd uyushtirdi. Elox Tirzada turgan paytda Tirzadagi bosh vaziri Arzoning uyida ichib mast bo'lib qoldi.

<sup>10</sup> Shunda Zimri ichkariga kirdi-yu, uni o'ldirdi. So'ng Zimri shoh bo'lib oldi. Oso Yahudoda shohlik qilayotganiga yigirma yetti yil bo'lganda, shu voqea yuz berdi.

<sup>11</sup> Zimri shoh bo'lib taxtga o'tirgach, Basho xonadonini bitta qo'ymay qirib tashladi. Bashoning qarindosh-urug'idan ham, yor-birodarlaridan ham bironta erkak zoti tirik qolmadi. <sup>12</sup> Egamizning Yohu payg'ambar orqali aytgan so'zlariga ko'ra, Zimri Basho xonadonini yo'q qildi. <sup>13</sup> Basho bilan uning o'g'li Eloxning gunohlari ko'p bo'lib, ular Isroil xalqini gunohga botirgan, o'zlarining butlari bilan Isroil xalqining Xudosi — Egamizni g'azablantirgani uchun shu hodisalar yuz bergan edi. <sup>14</sup> Eloxning boshqa ishlari, butun faoliyati "Isroil shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan.

### **Isroil shohi Zimri**

<sup>15</sup> Oso Yahudoga shohlik qilayotganiga yigirma yetti yil bo'lganda, Zimri ham Tirzada yetti kun Isroilga shoh bo'ldi. Isroil lashkari shu paytda Gibiton shahrini qamal qilib turgan edi. Bu shahar Filistlarniki edi. <sup>16</sup> "Zimri shohga suiqasd uyushtiribdi, shohni o'ldiribdi" degan xabarni lashkar Gibitonni qamal qilib turgan yerda eshitdi. Xalq lashkarboshi Omri qarangohda o'sha kuniyoq Isroil shohi qilib ko'tardi. <sup>17</sup> Omri Isroil lashkarini boshlab Gibitondan chiqib keldi va Tirzani qamal qildi. <sup>18</sup> Zimri esa shaharning qo'ldan ketganini ko'rdi-yu, shoh saroyining ichki qal'asiga kirdi. Keyin orqasidan shoh saroyiga o't qo'yib yuborib, o'zi ham nobud bo'ldi. <sup>19</sup> Zimri gunoh qilgani uchun shu hodisalar yuz bergan edi. U Yeribomning yo'lidan yurib, Egamiz oldida qabihliklar qilgan va Isroil xalqini gunohga boshlagan edi. <sup>20</sup> Zimrining boshqa ishlari, xoinligi "Isroil shohlari tarixi" kitobida yozib qoldirilgan.

### **Isroil shohi Omri**

<sup>21</sup> Endi Isroil xalqi ikkiga bo'linib qoldi. Xalqning yarmi: "Ginat o'g'li Tivnaxni shoh qilamiz", deb unga ergashdi, yarmi esa Omri qarangohda o'sha kuniyoq Isroil shohi qilib ko'tardi. <sup>22</sup> Omri qarangohda o'sha kuniyoq Isroil shohi qilib ko'tardi. <sup>23</sup> Oso Yahudoga shohlik qilayotganiga o'ttiz bir yil bo'lganda, Omri Isroil shohi bo'ldi. U hammasi bo'lib o'n ikki yil hukmronlik qildi. Olti yili Tirzada o'tdi. <sup>24</sup> U Shamer ismli odamdan to'rt pud\* kumushga tepalikni sotib olib, u yerga shahar qurirdi. Shaharni tepalikning oldingi egasi Shamerning ismi bilan Samariya deb atadi.

<sup>25</sup> Omri ham Egamiz oldida qabihliklar qildi. U shu darajada qabihlik qildiki, avval o'tgan shohlarning birortasi Omrichalik qabihlik qilmagan edi. <sup>26</sup> Omri ham Isroil xalqini gunohga botirgan Nabat o'g'li Yeribomning yo'lidan ketdi. Omri xalqni butparastlikka boshlab, Isroil xalqining Xudosi — Egamizni g'azablantirdi. <sup>27</sup> Omri qarangohda o'sha kuniyoq Isroil shohi qilib ko'tardi. <sup>28</sup> Nihoyat, Omri olamdan o'tib, Samariyada ota-bobolari yoniga dafn qilindi. Uning o'rniga o'g'li

Axab shoh bo'ldi.

### **Isroil shohi Axab**

<sup>29</sup> Oso Yahudoga shohlik qilayotganiga o'ttiz sakkiz yil bo'lganda, Axab Isroil shohi bo'ldi. Axab Omrining o'g'li edi. U Samariyada turib, yigirma ikki yil davomida Isroilni boshqardi. <sup>30</sup> Axab Egamiz oldida shunday qabihliklar qildiki, oldin o'tgan shohlarning birortasi ham shunchalik qabihlik qilmagan edi. <sup>31</sup> Hatto Nabat o'g'li Yeribomning gunohlariga sherik bo'lgani kamlik qilganday, Sidonliklar\* shohi Etbaalning qizi Izabelga uylanib, Baalga sajda qilib, xizmat qila boshladi. <sup>32</sup> Samariyada Baalga atab qurgan uyda qurbongoh ham barpo qildi. <sup>33</sup> Axab, buning ustiga, Asheraga\* atab ustun yasadi. U o'zidan avval o'tgan hamma Isroil shohlaridan ziyoda gunoh qilib, Isroil xalqining Xudosi — Egamizni g'azablantirdi.

<sup>34</sup> Axab shohlik qilgan davrda Baytilik Xiyol Yerixo shahrini qaytadan qurdi. Egamizning Nun o'g'li Yohua orqali qilgan bashorati\* bajo bo'ldi. Xiyol to'ng'ich o'g'li Aburamning joni evaziga shaharning poydevorini yotqizdi. Kichik o'g'li Saxuvning joni evaziga\* esa shahar darvozasini o'rnatdi.

## **17-BOB**

### **Ilyos va qurg'oqchilik**

<sup>1</sup> Giladning\* Tishba shahridan bo'lgan Ilyos Axabga dedi:

— Men xizmat qilayotgan Isroil xalqining Xudosi — Egamiz shohid! Men aytmagunimcha, shu yillarda na shudring tushadi, na yomg'ir yog'adi\*.

<sup>2</sup> Ilyosga Egamiz shu so'zlarni ayon qildi:

<sup>3</sup> — Bu yerdan ket, sharq tomonga bor. Iordan daryosi sharqidagi Xarit jilg'asi yonida berkinib ol. <sup>4</sup> Sen o'sha jilg'aning suvidan ichasan, qarg'alarga amr berdim: ular seni boqishadi.

<sup>5</sup> Ilyos Egamizning amriga binoan, bu yerdan ketdi. Iordan daryosining sharqidagi Xarit jilg'asiga borib, o'sha yerda qoldi. <sup>6</sup> Qarg'alar unga ertalab ham, kechqurun ham non va go'sht olib kelishar, o'zi esa jilg'aning suvidan ichardi. <sup>7</sup> Butun yurt bo'ylab yomg'ir yog'madi, oradan bir necha kun o'tgach, jilg'a ham qurib qoldi.

### **Ilyos va Zorafatlik beva ayol**

<sup>8</sup> Keyin Ilyosga Egamiz shu so'zlarni ayon qildi:

<sup>9</sup> — Tur o'rningdan! Sidondagi Zorafat shahriga\* borib, o'sha yerda yasha. Shu shaharda yashaydigan bir beva ayolga amr etdim, u seni boqadi.

<sup>10</sup> Ilyos Zorafatga jo'nadi. Shahar darvozasi oldiga yetib borgach, qarasa, bir ayol o'tin terib yuribdi. Ilyos ayolni chaqirib, unga dedi:

— Iltimos, menga ichgani idishda ozgina suv bersangiz.

<sup>11</sup> Ayol suvga ketayotgan edi, uni yana chaqirib aytdi:

— Iltimos, menga bir burda non ham ola keling.

<sup>12</sup> Ayol dedi:

— Egangiz Xudo shohid! Uyimda non uvog'i ham yo'q, faqat xumda bir hovuch un va xurmachada ozgina zaytun moyi bor, xolos. Ikki-uchta tarasha o'tin terib olsam, borib, o'zim va o'g'lim uchun nimadir tayyorlagan bo'lardim. Bu oxirgi yeguligimiz bo'ladi. Balki keyin o'lib ketarmiz.

<sup>13</sup> Ilyos ayolga dedi:

— Qo‘rqmang, boravering, yegulikni tayyorlayvering. Faqat oldin o‘sha un va moydan kulcha qilib, menga olib kelib bering. O‘zingizga va o‘g‘lingizga esa keyin qilarsiz. <sup>14</sup> Binobarin, Isroil xalqining Xudosi — Egamiz shunday aytmoqda: “Men yer uzra yomg‘ir yog‘dirmagunga qadar, xumdagi un tamom bo‘lmas, xurmachadagi moy ham tugamas.”

<sup>15</sup> Ayol borib, Ilyosning aytganlarini qildi. Shundan keyin Ilyos bilan ayolning oilasi uchun yegulik ko‘p kunlarga yetadigan bo‘ldi. <sup>16</sup> Egamizning Ilyos orqali aytganlariga binoan, xumdagi un ham tamom bo‘lmadi, xurmachadagi moy ham tugamadi.

<sup>17</sup> Oradan bir qancha vaqt o‘tgach, xonadon sohibasi — ayolning o‘g‘li kasal bo‘lib qoldi. U shunchalik og‘ir dardga yo‘liqdiki, oxiri jon berdi. <sup>18</sup> Ayol Ilyosga dedi:

— Mendan nima istaysiz, ey Xudoning odami? Siz gunohlarimni Xudoga eslatgani va o‘g‘limning o‘limiga sababchi bo‘lgani kelibsiz-da?!\*

<sup>19</sup> Ilyos ayolga: “Menga bering o‘g‘lingizni!” — deb bolani ayolning quchog‘idan oldi, uni o‘zi istiqomat qiladigan boloxonaga olib chiqib, to‘shakka yotqizdi. <sup>20</sup> So‘ngra Egamizga xitob qildi:

— Ey Egam Xudo! Men shu beva ayolning mehmoniman. Nahot, uning o‘g‘lini nobud qilib, boshiga kulfat yog‘dirsang?!

<sup>21</sup> Ilyos bolaning ustiga uch marta cho‘zilib, keyin Egamizga yana xitob qildi:

— Ey Egam Xudo! Iltijo qilaman, bu bolaga qaytadan jon ato et!

<sup>22</sup> Egamiz Ilyosning iltijosini eshitdi. U bolaga qaytadan jon ato etib, tiriltirdi. <sup>23</sup> Ilyos bolani boloxonadan uyga olib tushdi, uni onasiga berib: “Qarang, o‘g‘lingiz tirik!” — dedi. <sup>24</sup> Ayol esa Ilyosga:

— Endi bildim, siz Xudoning odami ekansiz, — dedi. — Egamiz chindan ham siz orqali gapirar ekan.

## 18–BOB

### Ilyos va Baalning payg‘ambarlari

<sup>1</sup> Oradan ancha kunlar o‘tdi. Nihoyat, qurg‘oqchilikning uchinchi yili Ilyosga Egamiz shu so‘zlarni ayon qildi:

— Axabning huzuriga bor. Men yer yuziga yomg‘ir yog‘diraman.

<sup>2</sup> Ilyos Axabga ko‘ringani ketdi. Bu vaqtda Samariyada dahshatli ocharchilik hukm surardi.

<sup>3</sup> Axab saroy boshqaruvchisi Obodiyoni chaqirdi. Obodiyo Egamizdan juda qo‘rqardi.

<sup>4</sup> Izabel Egamizning payg‘ambarlarini o‘ldirayotganda, Obodiyo yuzta payg‘ambarni g‘orga olib ketgan va ellikta–ellikta qilib o‘sha yerda yashirgan, ularni non–suv bilan ta‘minlab turgandi. <sup>5</sup> Axab Obodiyoga dedi:

— Yurtdagi hamma buloqlar va soylıklarga bor, o‘t–o‘lan topib, otlarni, xachirlarni boqaylik, mol–holdan ayrilib qolmaylik tag‘in.

<sup>6</sup> Ikkovi aylanib chiqish uchun yurt hududini taqsimlab olishdi. Axab bir yo‘ldan o‘zi alohida ketdi. Obodiyo ham o‘zi alohida boshqa yo‘ldan ketdi.

<sup>7</sup> Obodiyo yo‘lda ketayotganda, ro‘parasidan Ilyos chiqib qoldi. Obodiyo Ilyosni tanidi va yetti bukilib ta‘zim qilib:

— Sizmisiz, to‘ram Ilyos? — deb so‘radi.

<sup>8</sup> — Ha, menman, — deb javob berdi Ilyos unga. — Bor, xo'jayiningga: "Ilyos shu yerda", deb ayt.

<sup>9</sup> — Mening qanday aybim borki, siz men, qulingizni Axabning qo'liga topshiryapsiz?! — dedi Obodiyo. — Meni o'ldirish uchunmi?! <sup>10</sup> Egangiz Xudo shohid! Birorta shohlik yoki xalq yo'qki, xo'jayinim sizni axtarib topish uchun o'sha yerlarga biror odamni jo'natmagan bo'lsin. O'sha shohliklardan, xalqlardan: "Ilyos bu yerda yo'q", deb javob kelgandan keyin ham ularga sizni topa olmaganlari haqida qasam ichdirdi. <sup>11</sup> Endi esa siz: "Bor, xo'jayiningga, Ilyos shu yerda, deb ayt", deyapsiz. <sup>12</sup> Yoningizdan ketishim bilanoq, Egamizning Ruhi sizni biror joyga olib ketadi. Qayergaligini esa men bilolmay qolaman. Men Axabning huzuriga borib xabar berdim ham deydik. U esa sizni topa olmasa, o'sha zahoti meni o'ldiradi. Lekin men, qulingiz, bolaligimdan Egamizdan qo'rqaman. <sup>13</sup> Izabel Egamizning payg'ambarlarini o'ldirayotganda, men Egamizning payg'ambarlaridan yuztasini ellikta-ellikta qilib g'orlarda yashirdim, ularga non-suv berib turdim. Nahotki mana shu qilgan ishlarim haqida to'ram eshitmagan bo'lsalar?! <sup>14</sup> Endi esa siz menga: "Bor, Ilyos shu yerda, deb xo'jayiningga ayt", deyapsiz. U meni o'ldiradi-ku!

<sup>15</sup> — Men xizmat qilayotgan Sarvari Olam shohid! Bugun men unga albatta ko'rinaman, — dedi Ilyos.

<sup>16</sup> Shundan keyin Obodiyo Axabning yoniga borib, uni voqeadan xabardor qildi. Axab esa Ilyosni kutib olish uchun ketdi. <sup>17</sup> Axab Ilyosni ko'rdi-yu: "Isroilga balo keltiradigan senmisan hali?!" deb do'q urdi.

<sup>18</sup> — Isroilga balo keltiradigan men emas, — deya javob berdi Ilyos. — Aksincha, sen va otangning xonadoni Egamizning amrlaridan yuz o'girdingizlar, Baalga sajda qilib, Isroilga balo keltirdingizlar. <sup>19</sup> Endi birortasiga buyur: butun Isroil xalqini, Baalning Izabel dasturxonidan taom yeydigan 450 nafar payg'ambarini, Asheraning\* 400 nafar payg'ambarini menga Karmil tog'i yoniga to'plab bersin.

<sup>20</sup> Axab jamiki Isroil xalqini, payg'ambarlarni Karmil tog'i\* yoniga to'pladi. <sup>21</sup> Ilyos xalqning ro'parasiga chiqib, ularga tanbeh berdi:

— Qachongacha ikki kemandi uchuni tutib yurasizlar?! Agar Egamiz Xudo bo'lsa, Unga ergashinglar. Bordi-yu, Baal Xudo bo'lsa, unga sajda qilinglar.

Xalqdan sado chiqmadi. <sup>22</sup> Ilyos yana xalqqa qarab gapira boshladi:

— Egamizning payg'ambarlaridan yolg'iz men qoldim, Baalning payg'ambarlari esa 450 kishi. <sup>23</sup> Endi bizga ikkita buqa keltiringlar. Baalning payg'ambarlari bitta buqani tanlab olib nimtalasin, keyin o'tinlarning ustiga qo'yishsin, lekin olov yoqishmasin. Men ham buqaning bittasini tayyorlab o'tinlarning ustiga qo'yaman, lekin olov yoqmayman.

<sup>24</sup> Baalning payg'ambarlari iltijo qilib, Baalni chaqirishsin. Men ham iltijo qilib, Egamizni chaqiraman. Kimning Xudosi alanga orqali javob bersa, Xudo O'shadir.

Xalqqa bu gap juda ma'qul keldi. <sup>25</sup> Ilyos Baalning payg'ambarlariga dedi:

— Sizlar ko'pchiliksiz, bitta buqani tanlab olib, avval sizlar nimtalanglar. Keyin xudoyingizga iltijo qilib, chaqiringlar, lekin olov yoqmanglar.

<sup>26</sup> Baalning payg'ambarlari o'zlari tanlab olgan buqani nimtalab, tayyorlab qo'yidilar. Keyin ertalabdan peshingacha: "Ey Baal, bizga javob ber!" deb o'zlarining xudosiiga iltijo qilib, chaqirdilar. Lekin na biron sado keldi, na birortasi javob berdi. Ular o'zlari qurgan qurbongohning atrofida sakrayverdilar.

<sup>27</sup> Peshin vaqti bo'ldi. Ilyos endi ularning ustidan kula boshladi:

— Balandroq ovoz bilan chaqiringlar. Axir, u xudo–ku, balki xayol surib o‘tirgandir, yo biror narsa bilan mashg‘uldir, yoki yo‘lda kelayotgandir, yoki uxlab yotgan bo‘lsa, uyg‘otish kerakdir.

<sup>28</sup> Xullas, ular baland ovoz bilan baqiraverdilar. Keyin, odatlariga ko‘ra, o‘zlariga pichoq va nayza sanchib, qon oqizdilar. <sup>29</sup> Peshin vaqti o‘tib ketdi. Kechki qurbonlik paytiga\* qadar ular jazavaga tushib baqiraverdilar. Lekin na bir sado bo‘ldi, na birorta alomat, na bir javob bo‘ldi.

<sup>30</sup> Ilyos: “Menga yaqinroq kelinglar”, — deb hamma odamlarni chaqirdi. Xalq Ilyosning yoniga keldi. Shu payt Ilyos Egamizning buzilgan qurbongohini qayta tiklay boshladi. <sup>31</sup> Ilyos o‘n ikkita tosh oldi. Bu toshlar Yoqubning o‘g‘illaridan kelib chiqqan qabilalarni anglatardi. Yoqubga Egamiz: “Sening noming Isroil bo‘ladi” degan so‘zlarni ayon qilgan edi\*. <sup>32</sup> Ilyos o‘sha toshlarni ishlatib, Egamizga atab qurbongoh qurdi. Qurbongoh atrofida bir tog‘ora\* bug‘doy sig‘adigan xandaq qazidi. <sup>33</sup> So‘ng o‘tinlarni qalashtirdi, buqani nimtalab, o‘tinlar ustiga qo‘ydi.

— To‘rtta ko‘zada to‘ldirib suv olib kelinglar, — dedi Ilyos odamlarga. — Suvni kuydiriladigan qurbonlikning va o‘tinlarning ustidan to‘kinglar.

<sup>34</sup> Keyin: “Yana takrorlanglar!” deb buyurdi Ilyos odamlarga. Odamlar yana to‘rt ko‘za suv quydilar. “Uchinchi marta ham takrorlanglar!” — dedi. Uchinchi marta ham to‘rt ko‘za suv quydilar. <sup>35</sup> Shunda qurbongohning atrofida suv oqa boshladi, xandaq ham suvga to‘ldi.

<sup>36</sup> Kechki qurbonlik payti bo‘lganda, Ilyos payg‘ambar qurbongohga yaqin kelib, xitob qildi:

— Ey Ibrohimning, Is‘hoqning va Yoqubning\* Xudosi — Egamiz! Bugun Sening Isroilda Xudo ekanliging, men esa Sening quling ekanligim ayon bo‘lsin. Bularning hammasini Sening amringga binoan bajo qilganim ayon bo‘lsin. <sup>37</sup> Menga javob ber, ey Egamiz! Menga javob ber, mana bu xalq Sening Xudo ekaningni, ularning dilini Sen O‘zingga moyil qiluvchi ekaningni bilsin.

<sup>38</sup> O‘sha zahoti Egamiz olov yubordi. Olov kuydirishga atalgan qurbonlikni, o‘tinlarni, toshlarni va tuproqni yamlamay yutib yubordi. Xandaqdagi suvni ham olov tortib ketdi.

<sup>39</sup> Bu hodisani kuzatib turgan xalq yuz tuban muk tushib: “Egamiz — Xudodir, Egamiz — Xudodir”, — dedi.

<sup>40</sup> Shundan so‘ng Ilyos odamlarga: “Baalning payg‘ambarlarini ushlanglar, birortasi ham qochib ketmasin!” deb buyurdi. Odamlar Baalning payg‘ambarlarini ushladilar. Ilyos ularni Xishon daryosiga olib tushib, o‘sha yerda o‘ldirdi.

### **Qurg‘oqchilik tugaydi**

<sup>41</sup> Shu voqeadan keyin Ilyos Axabga: “Bor, endi yeb–ichaver, qattiq yomg‘ir yog‘adi, yomg‘ir yaqinlashayotganini eshityapman”, dedi. <sup>42</sup> Axab tamaddi qilib olish uchun ketdi. Ilyos esa Karmilning tepasiga chiqdi. Peshanasi yerga tekkudek cho‘kkalab o‘tirdi.

<sup>43</sup> Keyin xizmatkoriga:

— Bor, dengiz tomonga qara–chi, — dedi. Xizmatkor ketdi.

— Hech narsa yo‘q ekan, — dedi u qaytib kelib.

Ilyos xizmatkoriga yetti marta: “Dengizga qara!” deb buyurdi. <sup>44</sup> Xizmatkor yettinchi marta ham borib qaradi.

— Ana, dengizdan kichkina bir bulut chiqib kelyapti, kattaligi odamning kafticha

keladi, — dedi u, nihoyat.

Ilyos xizmatkoriga buyurdi:

— Tez borib, Axabga ayt, aravasini qo'shib jo'nasin. Tag'in yomg'irda qolib ketmasin.

<sup>45</sup> Shu payt birdan osmonni qop-qora bulut qopladi, shamol esib, shiddat bilan yomg'ir yog'a boshladi. Axab esa aravasiga o'tirib, Yizrilga\* yo'l oldi. <sup>46</sup> Egamiz Ilyosga alohida kuch-qudrat ato qildi. U to'ning etagini beliga qistirdi—da, Yizrilga qarab yugurib, Axabdan ilgarilab ketdi.

## 19-BOB

### Ilyos Sinay tog'ida

<sup>1</sup> Axab Ilyos qilgan hamma ishlarni, barcha payg'ambarlarni qanday qilib qilichdan o'tkazganini Izabelga aytib berdi. <sup>2</sup> Izabel Ilyosga chopar orqali shu xabarni yetkazdi: "Payg'ambarlarning jonini qanday olgan bo'lsang, ertaga shu vaqtda men ham sening joningni olmasam, xudolar meni har qanday jazoga muhtalo qilsin, undan ham battarroq'iga duchor qilsin." <sup>3</sup> Ilyos bu xabarni eshitdi—yu, o'rnidan turib, jonini qutqarish umidida Yahudoning Bersheba shahri\* tomon yo'l oldi. Xizmatkorini o'sha shaharda qoldirib, <sup>4</sup> yolg'iz o'zi cho'lda bir kun yo'l yurdi. Nihoyat, bir yulg'un daraxti ostiga kelib o'tirdi. O'ziga o'zi o'lim tilab:

— Yetar, ey Egam! — deb xitob qildi u, — endi jonimni ola qol. Axir, ota-bobolarimdan mening ortiq joyim yo'q.

<sup>5</sup> Ilyos yulg'un ostida yotib uxlab qoldi. Bir payt farishta uni turtib: "Tur, taom yeb ol", — dedi. <sup>6</sup> Ilyos turib qarasa, bosh tomonida issiq tosh ustida pishgan non, ko'zada suv turibdi. U yeb-ichib bo'lib, yana yotdi.

<sup>7</sup> Egamizning farishtasi ikkinchi da'fa qaytib keldi va Ilyosga tegib: "Tur, taom yeb ol, oldingda hali uzoq yo'l turibdi", dedi. <sup>8</sup> Ilyos o'rnidan turib yeb-ichib oldi. Taomning quvvati bilan qirq kechayu qirq kunduz yo'l yurib, Xudoning tog'i Sinayga\* yetib keldi. <sup>9</sup> Ilyos Sinay tog'idagi bir g'orga kirib, o'sha yerda tunadi. Bir payt Egamiz undan: "Ey Ilyos, bu yerlarda nima qilib yuribsan?" deb so'radi.

<sup>10</sup> — Ey Parvardigori Olam — Egam, Sen uchun ko'p jon kuydirgan edim, — dedi Ilyos. — Chunki Isroil xalqi Sen bilan qilgan ahddan qaytdi, qurbongohlaringni buzdi, payg'ambarlaringni qilichdan o'tkazdi. Ey Egam, Sening payg'ambarlaringdan yolg'iz men qoldim, xolos. Endi jonimni olish uchun meni ham qidirib yuribdilar.

<sup>11</sup> — Chiq, tog'da Mening ro'paramda tur, yoningdan o'taman, — dedi Egamiz unga. Egamiz o'tayotganda, qudratli bo'ron tog'larni yorib, qoyalarni parcha-parcha qilib tashladi, lekin Egamiz bo'ron ichida emasdi. Shamoldan so'ng zilzila bo'ldi, lekin Egamiz zilzilada ham emasdi. <sup>12</sup> Zilziladan so'ng esa alanga ko'tarildi. Biroq Egamiz alanga ichida ham emas ekan. Alangadan keyin esa mayin shabada tovushi eshitildi. <sup>13</sup> Ilyos bu tovushni eshitib, yuzini chakmoni bilan berkitib oldi. Tashqariga chiqib, g'orning og'zida turdi. Shunda yana: "Ilyos, bu yerda nima qilib turibsan?" degan sado keldi.

<sup>14</sup> — Ey Parvardigori Olam — Egam, men Sen uchun ko'p jon kuydirgan edim, — dedi Ilyos. — Isroil xalqi Sen bilan qilgan ahddan qaytdi, qurbongohlaringni buzdi, payg'ambarlaringni qilichdan o'tkazdi. Egamning payg'ambarlaridan yolg'iz men qoldim, xolos. Endi jonimni olish uchun meni ham qidirib yuribdilar.

<sup>15</sup> Egamiz unga aytdi:

— Sen kelgan yo'lingdan orqaga qayt. Damashq yaqinidagi sahroga bor. U yerga borganingdan keyin, Xazayilning boshiga moy surt, u Oram yurtining shohi bo'lsin. <sup>16</sup> Nimshi o'g'li Yohuning\* boshiga ham moy surt, u Isroilning shohi bo'lsin. Ovil-Maxlalik Shofot o'g'li Elishayning boshiga ham moy surt, u sening o'rningga payg'ambar bo'ladi. <sup>17</sup> Xazayilning qilichidan qochib qutulganni Yohu o'ldiradi, Yohuning qilichidan qochib qutulganni Elishay o'ldiradi. <sup>18</sup> Men Isroil xalqidan yetti ming odamni qoldiraman, ular Baal oldida tiz cho'kmagan, birortasi ham Baalni o'pmagan.

### **Elishay**

<sup>19</sup> Ilyos u yerdan ketib, Shofot o'g'li Elishayni topdi. U o'n ikki juft ho'kiz bilan yer haydayotganlarning orasida bo'lib, o'n ikkinchi juft ho'kizni haydab ketayotgan edi. Ilyos Elishayning yonidan o'tayotib, chakmonini uning ustiga tashladi\*. <sup>20</sup> Elishay ho'kizlarini qoldirib, Ilyosning orqasidan yugurib bordi.

— Ijozat ber, borib, ota-onamni o'pib xayrlashib kelay, keyin orqangdan yetib boraman, — dedi u Ilyosga.

Ilyos Elishayga dedi:

— Bor, lekin men senga qilganimni o'ylab ko'r!

<sup>21</sup> Elishay Ilyosning yonidan qaytib borib, o'zining bir juft ho'kizini so'ydi. Omoch-bo'yinturuqlarini yoqib, ho'kizlarning go'shtini pishirib, odamlarga berdi. Odamlar go'shtni yeb bo'lgach, Elishay Ilyosning ortidan jo'nadi va unga xizmat qila boshladi.

## **20-BOB**

### **Oram shohi bilan urush**

<sup>1</sup> Oram shohi Banhadad\* butun lashkarini to'pladi. O'ttiz ikkita shoh o'z otlari, jang aravalari bilan unga madad berdi. Banhadad Samariyani qamal qilib, bu shaharga urush boshladi. <sup>2</sup> Banhadad shaharga — Isroil shohi Axab huzuriga choparlar jo'natib, ular orqali shu xabarni yetkazdi:

— Banhadad aytmoqda: <sup>3</sup> “Sening oltin-kumushlaring, eng sara xotinlaring, o'g'illaring meniki bo'ladi.”

<sup>4</sup> — Siz aytganday bo'la qolsin, shoh hazratlari, — deb javob yo'lladi Isroil shohi, — o'zim ham, mening hamma narsam ham siznikidir.

<sup>5</sup> Banhadadning choparlari yana qaytib kelib, Axabga shu xabarni yetkazdilar:

— Banhadad aytmoqda: “Oltiningni, kumushingni, xotinlaringni va bolalaringni menga berasan, deb senga xabar bergan edim. <sup>6</sup> Ertaga shu paytda qullarimni jo'nataman: ular saroyingni, a'yonlaringning boshpanasini birma-bir ko'rib chiqib, ko'zingni quvnatib turgan qimmatbaho hamma narsalaringni olib ketadilar.”

<sup>7</sup> Isroil shohi yurt oqsoqollarini chaqirib, ularga aytdi:

— O'ylab bir qaranglar, u odam qanday yomonlikni o'ylab topadi-ya. U xotinlarimni, o'g'illarimni, oltin-kumushlarimni so'rab chopar jo'natganda, men rad qilmagandim.

<sup>8</sup> Hammalari shohga:

— Quloq solmang uning gaplariga, rozi bo'lmang! — deb maslahat berdilar. <sup>9</sup> Shunda Isroil shohi Banhadadning choparlariga shu gapni aytdi:

— Shoh hazratlariga shunday deb yetkazinglar: men unga oltinimni ham, kumushimni ham, hatto xotinlarim va bolalarimni ham berishga tayyorman, lekin bundan ortig'iga rozi emasman.

Choparlar Banhadadga Axabning shu gapini olib keldilar. <sup>10</sup> Banhadad Axabga yana choparlarini jo'natib, quyidagi gapni yetkazdi:

— Samariyani yer bilan yakson qilaman, agar Samariyaning kuli orqamda yurgan mana shu odamlarimning har biriga bir hovuchdan yetib ortib qolsa, xudolar meni har qanday jazoga muhtalo qilsin, undan ham battarroq'iga duchor qilsin.

<sup>11</sup> Isroil shohi ham Banhadadning gaplariga munosib javob berdi:

— Aytib qo'ying, shohingiz sovutini kiyishdan oldin emas, yechgandan keyin maqtansin.

<sup>12</sup> Banhadad ittifoqdosh shohlar bilan chodirda kayfu safo qilib o'tirgan edi. U Axabning gapini eshitishi bilanoq: "Shaharga hujum qilgani tayyorlaning!" deb amr berdi. Uning odamlari shu zahoti shaharni qurshab oldi. <sup>13</sup> O'sha payt Isroil shohi Axabning oldiga bir payg'ambar kelib, shu gaplarni aytdi:

— Egam shunday demoqda: "Ey Axab, anavi katta qo'shinni ko'ryapsanmi? Bugun o'shalarni sening qo'lingga beraman. Ana o'shanda Egangiz Men ekanligimni bilasan."

<sup>14</sup> — Kim orqali beradi? — deb so'radi Axab.

— Viloyat hokimlarining pahlavonlari orqali beraman, deb aytmoqda Egam, — gapida davom etdi payg'ambar.

— Jangni kim boshlaydi? — yana so'radi Axab.

— Sen, — dedi payg'ambar. <sup>15</sup> Axab viloyat hokimlarining pahlavonlarini chaqirdi: ular 232 ta ekan. Keyin Isroil lashkarining hammasini chaqirdi, ular 7000 kishi chiqdi.

<sup>16</sup> Peshin vaqtda Isroil lashkari hujum qilib qoldi. Banhadad va shohlar, ya'ni unga yordam berayotgan o'ttiz ikki shoh chodirlarda ichib mast bo'lib yotgan ekan. <sup>17</sup> Isroil lashkari tomonidan avval viloyat hokimlarining pahlavonlari chiqdilar. Banhadad choparlar jo'natgan edi, choparlar: "Samariyadan odamlar chiqib kelyapti", deb unga xabar yetkazdilar.

<sup>18</sup> — Ularni tiriklayin ushlanglar! Sulh tuzishga kelishyaptimi, jang qilishgami, farqi yo'q! — deb amr berdi Banhadad.

<sup>19</sup> Viloyat hokimlarining pahlavonlari, ularning orqasidan esa lashkar shahardan chiqib kelib, <sup>20</sup> har bir Isroil jangchisi bittadan Oramlik dushmanini o'ldirdi. Bundan sarosimaga tushgan Oram lashkari qochib qoldi. Isroil lashkari esa ularni quvlab ketdi. Oram shohi Banhadad ot ustida, otliqlar bilan birga qochib qutuldi. <sup>21</sup> Isroil shohi kelib, otlarni, jang aravalarini yakson qilib tashladi. Shunday qilib, Oram lashkari qattiq mag'lubiyatga uchradi.

<sup>22</sup> Shundan keyin payg'ambar yana Isroil shohi yoniga kelib dedi:

— Bor, yana kuch to'pla, nima qilishingni ko'rib-bilib ol. Yanagi bahorda Oram shohi senga xavf soladi.

### **Banhadad yana hujum qiladi**

<sup>23</sup> Ayni paytda Oram shohiga ham a'yonlari uqtirdilar:

— Ularning xudolari — tog'lar xudolaridir. Shuning uchun bu safar ularning qo'li baland keldi. Agar ular bilan tekislikda jang qilsak, albatta biz g'olib kelamiz. <sup>24</sup> Endi shohimiz shunday qilsinlar: hukmdorlarning hammasini vazifalaridan chetlatsinlar. Ularning o'rniga lashkarboshilarini tayinlasinlar. <sup>25</sup> Qancha lashkar, ot, jang aravasi yo'qotgan bo'lsalar, o'shancha lashkar, ot, jang aravalari to'plab, qo'shin tashkil qilsinlar. Keyin Isroil lashkari bilan tekislikda jang qilib, albatta ularni mag'lub etamiz.

Oram shohi a'yonlarining maslahatini inobatga olib, ular aytganday qildi.

<sup>26</sup> Keyingi yil bahorda Banhadad Isroil bilan urishish uchun otlandi. U Oram lashkarini yig'ib, Ofoq shahriga\* olib chiqdi. <sup>27</sup> Isroil lashkari ham yig'ilib, oziq-ovqat to'pladi. So'ng Oram lashkari bilan jang qilish uchun jo'nab ketdi. Isroil lashkari Oram lashkarining ro'parasida qarorgoh qurdi. Oram lashkari yurti bosib ketgan, Isroil lashkari esa ularning oldida ikkita kichkina echki galasichalik kelardi, xolos.

<sup>28</sup> Shunda payg'ambar Isroil shohi yoniga kelib, unga shu xabarni bayon qildi:

— Egam shunday aytmoqda: “Modomiki, Oram lashkari, Isroil xalqining Egasi tekislik xudosi emas, tog'lar xudosidir, deb aytayotgan ekanlar, Men mana shu katta qo'shinning hammasini sening qo'lingga beraman. Shunda Egangiz Men ekanligimni bilasizlar.”

<sup>29</sup> Bir-biri bilan dushmanlashgan ikkala tomon yetti kun qarorgohda kutib yotdilar. Nihoyat, yettinchi kuni jang boshlandi. Isroil lashkari bir kunda Oram lashkaridan 100.000 kishini qirib tashladi. <sup>30</sup> Qolganlari Ofoqqa — shahar ichkarisiga qochib kirgan edilar, 27.000 tasini devor bosib qoldi. Banhadad ham shaharga qochib borib, bir uyning eng ichkari xonasiga kirib oldi. <sup>31</sup> A'yonlari unga:

— Isroil shohlari rahmdil shohlardir, deb eshitgan edik, — dedilar. — Qani, endi egnimizga qanor kiyib, bo'ynimizga arqon bog'laylik-da\*, keyin Isroil shohi huzuriga boraylik. Shoyad u sizning bir qoshiq qoningizdan kechsa.

<sup>32</sup> Hamma a'yonlar egnilariga qanor kiyib, bo'yinlariga arqon bog'lab, Isroil shohi huzuriga keldilar.

— Qulingiz Banhadad: “O'tinaman, shoh meni o'ldirmasin”, deb iltijo qilyapti, — dedilar.

— U hozir tirikmi? Axir, u mening akam-ku! — dedi Axab.

<sup>33</sup> Bu odamlar bir alomat kutayotgan edilar. Uning gapini darrov og'zidan ilib olib:

— Ha, Banhadad — akingiz, — dedilar.

— Boringlar, uni olib kelinglar, — deb buyurdi Axab.

Banhadad Axabning yoniga keldi. Axab uni aravaga o'tqazdi.

<sup>34</sup> — Mening otam sening otangdan tortib olgan shaharlarni qaytarib beraman, — dedi Banhadad Axabga. — Otam Samariyada bozorlar barpo qilgan edi, xuddi shu singari, sen ham Damashqda o'zing uchun bozorlar barpo qilasan.

— Sulh tuzganimizdan keyin men seni ozod qilaman, — dedi Axab ham o'z navbatida. U Banhadad bilan sulh tuzgach, Banhadadni ozod qildi.

### **Bir payg'ambar Axabga qarshi gapiradi**

<sup>35</sup> Payg'ambarlar guruhidan bittasi boshqasiga:

— Meni ur! — dedi. Payg'ambar Egamizning amri bo'yicha ish tutayotgan edi. Lekin sherigi payg'ambari urishni istamadi. <sup>36</sup> Payg'ambar sherigiga shunday dedi:

— Modomiki, sen Egamizning amriga quloq solmadingmi, endi ko'rasan, yonimdan ketishing bilanoq, seni sher g'ajib tashlaydi.

U odam payg'ambarning yonidan ketib, sherga duch kelib qoldi. Sher uni tilka-pora qilib tashladi.

<sup>37</sup> Payg'ambar boshqa bir odamni uchratib qolib, unga ham:

— Meni ur! — dedi. U odam payg'ambari urib, jarohat yetkazdi. <sup>38</sup> Payg'ambar nariroq borib ko'zlarini yopinchiq bilan to'sib, qiyofasini o'zgartirdi va yo'l bo'yida

shohni kuta boshladi. <sup>39</sup> Shoh o'tib ketayotgan edi, payg'ambar unga qarab baqirdi:

— Ey shohim, men, qulingiz, jangga borgan edim. Qarangki, orqadan bir odam mening yonimga boshqa odamni boshlab kelib: “Bu asirni mahkam ushla, qochib ketmasin, boshing bilan javob berasan yoki evaziga ikki pud\* kumush berasan”, dedi.

<sup>40</sup> Men, qulingiz, u—bu ishlar bilan mashg'ul bo'lib turganimda, asir g'oyib bo'ldi.

— Sen o'zingga o'zing hukm chiqarib qo'yibsan—ku, — dedi Isroil shohi payg'ambarga.

<sup>41</sup> Payg'ambar shu zahoti ko'zidan yopinchiqni oldi. Shoh bildiki, u payg'ambarlardan biri ekan. <sup>42</sup> Payg'ambar shohga dedi:

— Egamiz shunday aytmoqda: “Modomiki, Men o'linga mahkum etgan odamni sen qo'lingdan chiqarib yuborgan ekansan, uning joni evaziga sening joningni olaman, uning xalqi o'rniga sening xalqingni jazolayman.”

<sup>43</sup> G'azablangan Isroil shohi xafahol uyiga jo'nab, Samariyaga yetib keldi.

## 21-BOB

### Navo'tning uzumzori

<sup>1</sup> Voqealar ketidan voqealar yuz beraverdi.

Yizril shahrida, Samariya shohi Axabning saroyi yonida shu yerlik Navo't degan odamning uzumzori bor edi.

<sup>2</sup> — Uzumzoringni menga ber, men u yerni poliz qilaman, — dedi Axab Navo'tga. — Uzumzoring mening uyimga yaqin. O'sha joyning o'rniga men senga undan ham yaxshiroq uzumzor beraman. Istasang, bahosini ayt, kumush berayin.

<sup>3</sup> — Otalarimdan qolgan merosni\* sizga beramanmi?! Xudo saqlasin, — deb javob qaytardi Navo't Axabga.

<sup>4</sup> Yizrillik Navo'tning: “Otalarimdan qolgan merosni sizga beramanmi?!” degan gapidan Axab g'azablandi, xafahol uyiga keldi. Non ham yemay o'ringa kirib, teskari qarab yotaverdi. <sup>5</sup> Xotini Izabel Axabning yoniga kelib, undan: “Nega ruhingiz tushkun, non ham yemadingiz?” deb so'radi. <sup>6</sup> Axab bo'lib o'tgan voqeani aytib berdi:

— Yizrillik Navo'tga: “Uzumzoringni menga sot, kumush beraman, yoki istasang uning o'rniga senga boshqa uzumzor beray”, desam, u: “Uzumzorimni sizga bermayman”, deb javob qildi.

<sup>7</sup> — Siz Isroil shohimisiz o'zi?! — dedi Izabel Axabga. — Turing o'rningizdan, non—pon yeb oling. Ko'nglingizni chog' qilavering. Yizrillik Navo'tning uzumzorini sizga men olib beraman.

<sup>8</sup> Izabel Axab nomidan maktublar yozdi, Axabning muhri bilan tasdiqladi. Maktublarni Navo't yashayotgan shaharning oqsoqollariga, aslzodalariga yubordi.

<sup>9</sup> Maktub quyidagi mazmunda bitilgan edi:

“Ro'za e'lon qilinglar. Xalqni to'plab, Navo'tni to'rga — hammaga ko'rinadigan joyga o'tqazib qo'yinglar. <sup>10</sup> Uning ro'parasiga esa ikkita yaramas odam o'tirsin. Ular: «Ey Navo't, sen Xudoni va shohni haqorat qilding», deb Navo'tni ayblasinlar. Keyin uni tashqariga olib chiqib, toshbo'ron qilib o'ldiringlar.”

<sup>11</sup> Navo't istiqomat qiladigan shahardagi odamlar, aslzodalar va oqsoqollar

hammasini Izabel buyurganiday qildilar. <sup>12</sup> Avval ro'za e'lon qildilar. Keyin xalqni to'plab, Navo'tga to'rdan joy berdilar. <sup>13</sup> Ikkita\* yaramas odam kelib, Navo'tning ro'parasiga o'tirdi. Ular xalqning oldida: "Navo't Xudoni va shohni haqorat qildi\*", deb Navo'tga ayb qo'yishdi. Shundan so'ng Navo'tni shahar tashqarisiga olib chiqib, toshbo'ron qilib o'ldirdilar.

<sup>14</sup> Oqsoqollar va aslzodalar: "Navo't toshbo'ron qilib o'ldirildi", deb Izabelga xabar berdilar.

<sup>15</sup> Izabel Navo'tning toshbo'ron qilib o'ldirilganini eshitgan zamon Axabga dedi:

— Yizrillik Navo't uzumzorini sizga kumushga ham sotmagan edi. Boring endi, uning o'sha uzumzorini o'zingizning mulkingizga qo'shib oling. Navo't endi yo'q. U o'libdi.

<sup>16</sup> Axab Navo'tning o'ldirilganini eshitdi—yu: "Tezroq borib, Yizrillik Navo'tning uzumzorini o'zimga mulk qilib olay", deb harakatga tushdi.

<sup>17</sup> O'sha payt Tishba shahridan bo'lgan Ilyosga Egamiz shu so'zlarni ayon qilgan edi:

<sup>18</sup> "Bor, Samariyada o'tirgan Isroil shohi Axabni kutib olish uchun chiq. U hozir Navo'tning uzumzorida, o'sha uzumzorni o'ziga mulk qilib olmoqchi bo'lib, u yerga keldi. <sup>19</sup> Axabga shu gaplarni yetkaz: «Egam shunday aytmoqda: Navo'tni o'ldirib, uning mulkini o'zingga olmoqchimisan?! Navo'tning qonini ko'ppaklar yalagan yerda sening qoningni ham ko'ppaklar yalaydi.»"

<sup>20</sup> — Ha, dushmanim, meni bu yerga ham topib keldingmi? — dedi Axab Ilyosga.

— Ha, topib keldim, — dedi Ilyos, — sen Egamiz oldida qabihliklarga rosa mukkangdan ketding. <sup>21</sup> Egamizning gapi shunday: "Boshingga balo yog'diraman, seni ildizingdan quritaman. Isroildagi senga qarashli erkak zotini, xoh qul bo'lsin, xoh ozod bo'lsin, qirib tashlayman. <sup>22</sup> Isroilni gunohga botirib, Men, Egangni g'azablantirganing uchun sening xonadoningni Nabat o'g'li Yeribomning xonadoni ko'yiga, Oxiyo o'g'li Bashoning xonadoni ko'yiga solaman." <sup>23</sup> Egamiz Izabel haqida ham aytdi: "Yizril devori ichkarisida Izabel ko'ppaklarga yem bo'lar." <sup>24</sup> Ey Axab, xonadoningdan bo'lgan odam shaharda o'lsa ko'ppaklarga yem bo'lar, qirda o'lsa ko'kdagi qushlarga yem bo'lar.

<sup>25</sup> Shu paytgacha hech kim Axab singari, Egamiz oldida qabihliklarga mukkasidan ketmagan edi. Xotini Izabel esa uni gijgijlab turar edi. <sup>26</sup> Axab, Amor xalqi singari, butlarga ergashib, ko'p qabihliklar qilgan edi. Amor xalqini esa gunoh ishlari uchun Egamiz u yurtdan haydab, yurti Isroil xalqiga bergan edi.

<sup>27</sup> Axab Ilyosning aytganlarini eshitib, qayg'udan kiyimlarini yirtdi, qanor kiyib oldi va ro'za tutdi\*. Hatto uxlaganda ham qanorni yechmadi, doimo g'amgin yurdi.

<sup>28</sup> Shundan keyin Ilyosga Egamiz shu so'zlarni ayon qildi: <sup>29</sup> "Ko'rdingmi, Axab tavba qilib, Mening oldimda qanday mo'min bo'lib qoldi! U Menga itoat qilgani uchun hayoti davomida boshiga balo keltirmayman. O'g'li shoh bo'lgandan so'ng, uning xonadoniga balo-qazo yog'diraman."

## 22-BOB

### Mixiyo Axabni ogohlantiradi

<sup>1</sup> Oradan uch yil o'tdi. Shu vaqt oralig'ida Oram bilan Isroil o'rtasida urush bo'lmadi.

<sup>2</sup> Uchinchi yili Yahudo shohi Yohushafat Isroil shohi huzuriga keldi. <sup>3</sup> Isroil shohi a'yonlariga dedi:

— Giladdagi\* Ramo't bizniki ekanini bilasizlarmi? Lekin biz bu shaharni uzoq

vaqtdan buyon Oram shohidan tortib olmay, sukut saqlab kelyapmiz.

<sup>4</sup> — Giladdagi Ramo't uchun jang qilmoqqa men bilan borasanmi? — deb so'radi Axab Yohushafatdan.

— Meni go'yo o'zing deb bil, xalqimni o'zingning xalqing deb, otlarimni o'zingning otlaring deb bil, — dedi unga Yohushafat. <sup>5</sup> Yohushafat Isroil shohiga yana aytdi:

— Avval Egamizning xohish-irodasini bil-chi, U nima der ekan.

<sup>6</sup> Isroil shohi to'rt yuzga yaqin payg'ambari to'plab ulardan so'radi:

— Giladdagi Ramo't uchun jang qilmoqqa boraymi yoki bormaymi?

— Boraversinlar, Rabbiy u shaharni shoh hazratlarining qo'liga beradi.

<sup>7</sup> — Bu yerda ulardan boshqa Egamizning birorta payg'ambari qolmadimi? Agar bo'lsa, undan ham so'rab ko'raylik, — dedi Yohushafat.

<sup>8</sup> — Yana bir kishi bor, — dedi Axab Yohushafatga, — Yimloning o'g'li Mixiyo. U orqali Egamizning xohish-irodasini bilsak bo'ladi. Lekin men uni yomon ko'raman, chunki u men haqimda bashorat qilsa, xayrli gap aytmaydi, har doim xunuk gap aytadi.

— Ey shoh, bunday deb aytna, — dedi Yohushafat. <sup>9</sup> Isroil shohi mulozimini chaqirib:

— Tez borib, Yimloning o'g'li Mixiyoni olib kel, — deb buyurdi.

<sup>10</sup> Isroil shohi Axab va Yahudo shohi Yohushafat shohlik liboslarini kiyib, har qaysisi o'z taxtida Samariya darvozasi yonidagi bug'doy yanchiladigan maydonda o'tirar, hamma payg'ambarlar esa ularning ro'parasida turib bashorat qilayotgan edi. <sup>11</sup> Xanano o'g'li Zidqiyo temir shoxlar yasab, dedi:

— Egamiz: "Oram lashkarini qirib bitirmaguningcha, ularni shu shoxlar bilan suzaverasan", deb aytnoqda.

<sup>12</sup> Boshqa payg'ambarlar ham shohga:

— Ramo'tga boraversinlar, albatta g'alaba qiladilar, Egamiz o'sha shaharni shohimizning qo'llariga beradi, — deb bashorat qildilar.

<sup>13</sup> Mulozim Mixiyoni chaqirish uchun ketdi. U Mixiyoning oldiga borib, unga dedi:

— Qara, hozir hamma payg'ambarlar bir og'izdan shohga yaxshilikdan bashorat qilyaptilar. Sening bashorating ham ularnikiday bo'lsin. Sen ham yaxshilikdan karomat qil.

<sup>14</sup> — Xudo haqi! Egamiz menga nimani ayon qilsa, shuni aytaman, — dedi Mixiyo.

<sup>15</sup> Mixiyo shoh huzuriga keldi.

— Ey Mixiyo, men Giladdagi Ramo't shahrini qaytarib olish uchun jang qilmoqchiman. Ramo'tga hujum qilaymi yoki yo'qmi? — deb so'radi shoh undan.

— Hujum qilaversinlar, albatta g'olib keladilar, — dedi Mixiyo. — Egamiz o'sha shaharni shoh hazratlarining qo'liga beradi.

<sup>16</sup> — Faqat haqiqatni aytishing uchun Egamiz nomini o'rta qo'yib, senga necha marta ont ichdirayin?! — deb shoh undan yana so'radi.

<sup>17</sup> Mixiyo unga shunday javob berdi:

— Isroil xalqini ko'rib turibman, ular tog'lar ustida yoyilib yurgan cho'ponsiz qo'ylarga o'xshaydi. Egamiz menga dedi: "Ularning xo'jayini yo'q, har biri o'z uyiga tinch-omon qaytib ketsin."

<sup>18</sup> — U men haqimda bashorat qilganda xayrli gap aytmaydi, balki xunuk xabar aytadi, deb senga aytmaganimdim?! — deb xafaligini izhor qildi Axab Yohushafatga.

<sup>19</sup> — Unday bo'lsa, Egamizning so'zlarini eshitsinlar, — dedi Mixiyo Axabga. — Men

Egamizni O'zining taxtida o'tirgan holatda ko'rdim. Jamiki samoviy mavjudotlar Uning o'ng va chap tomonidan joy olgan edi. <sup>20</sup> Egamiz ulardan so'radi: "Axab Giladdagi Ramo't shahriga borib, o'sha yerda halok bo'lsin deya, kim uni o'ziga og'dira oladi?" Biri unday dedi, boshqasi bunday dedi. <sup>21</sup> Bir payt ruhlardan bittasi Egamizning ro'parasida paydo bo'ldi va: "Uni men ko'ndiraman", dedi. <sup>22</sup> "Qanday qilib ko'ndirasan?" so'radi Egamiz. "Men chiqib, hamma payg'ambarlarning og'zida yolg'onchi ruhga aylanaman", dedi u. "Sen uni ko'ndir, bor, aytganingday qil, sen uddasidan chiqasan", dedi Egamiz. <sup>23</sup> Mana ko'rdingizmi, Egamiz hamma payg'ambarlaringizning og'ziga yolg'onchi ruh solib qo'ygan. U boshingizga falokat keltirishga qaror qilgan.

<sup>24</sup> Shu payt Xanano o'g'li Zidqiyo Mixiyoning oldiga kelib, uning yuziga bir shapaloq urdi:

— Nahotki Egamizning Ruhi meni tark etib, sen bilan gaplashgani ketgan bo'lsa?! Ayt-chi, u qaysi yo'ldan ketdi? — so'radi Zidqiyo.

<sup>25</sup> — Qarab tur, sichqonning ini ming tanga bo'lib, yashiringani ichkari xonaga yugurganingda ko'rasan, — dedi Mixiyo Zidqiyoga.

<sup>26</sup> — Mixiyoni ushlanglar! — buyurdi Isroil shohi. — Uni shahar hokimi Omonning va shahzoda Yo'shning huzuriga olib boringlar. <sup>27</sup> Ularga mening amrimni yetkazinglar. Ular Mixiyoni zindonga tashlashsin. Men sog'-salomat qaytib kelgunimcha, oz-moz non-suv berib tursin, xolos.

<sup>28</sup> — Ey xaloyiq! Hammangiz eshitib qo'ying! Agar shoh hazratlari sog'-salomat qaytib kelsalar, Egamiz men orqali gapirmagan bo'ladi, — dedi Mixiyo.

### **Axabning o'limi**

<sup>29</sup> Isroil shohi Axab bilan Yahudo shohi Yohushafat Giladdagi Ramo't shahriga ketishdi.

<sup>30</sup> — Men qiyofamni o'zgartirib, jangga kiranman, sen esa shohlik liboslaringni kiyib ol, — dedi Axab Yohushafatga.

Axab qiyofasini o'zgartirib, jangga kirdi. <sup>31</sup> Oram shohi o'ttiz ikkita jang aravalari qo'mondoniga: "Kattasi bilan ham, kichigi bilan ham jang qilib o'tirmanglar, asosiy hujumni Isroil shohining o'ziga qaratinglar", deb amr bergan edi. <sup>32</sup> Jang aravalari qo'mondonlari Yohushafatni ko'rgach: "Isroil shohi ana shu!" deb o'ylab unga hujum boshladilar. Lekin Yohushafat jangga da'vat qilib baqirganda, <sup>33</sup> aravalarning qo'mondonlari bildilarki, u Isroil shohi emas ekan. Qo'mondonlar orqaga qaytdilar.

<sup>34</sup> Bir odam bexosdan yoyini tortib qo'yib yuborgan edi, o'q to'ppa-to'g'ri Isroil shohiga kelib tegdi. Shohning ustidagi sovuti ulangan joydan o'q kirib ketgan ekan. Shoh og'ir jarohatlandi.

— Otni orqaga bur, men jarohatlandim, lashkar orasidan meni olib chiqib ket! — dedi shoh izvoshchisiga.

<sup>35</sup> O'sha kuni g'oyatda shiddatli jang bo'ldi. Shoh esa aravasi ustida suyanib Oram lashkarini kuzatib turdi. O'q tekkan joydan aravaning ichiga qon oqardi. Kechga tomon borib shoh qazo qildi. <sup>36</sup> Kunbotar paytida lashkar orasida: "Har kim o'z shahriga, o'z yurtiga ketaversin!" degan ovoza tarqaldi.

<sup>37</sup> Shohning jasadini Samariyaga olib kelib, o'sha yerda dafn qildilar. <sup>38</sup> Aravani esa Samariyadagi hovuzda yuvdilar. Fohishalar ham shu yerda yuvinishardi. Egamizning aytgani\* bo'ldi: ko'ppaklar uning qonini yaladi.

<sup>39</sup> Axabning boshqa ishlari, butun faoliyati, fil suyagidan qurgan saroyi, hamma mustahkam qilgan shaharlari haqida “Isroil shohlari tarixi” kitobida yozilgan. <sup>40</sup> Axab olamdan o‘tdi. Uning o‘rniga o‘g‘li Oxoziyo shoh bo‘ldi.

### **Yahudo shohi Yohushafat**

<sup>41</sup> Isroil shohi Axab shohlik qilayotganiga to‘rt yil bo‘lganda, Yohushafat Yahudoga shoh bo‘lgan edi. Yohushafat Osoning o‘g‘li edi. <sup>42</sup> O‘shanda Yohushafat o‘ttiz besh yoshda edi. U Quddusda yigirma besh yil shohlik qildi. Onasi Oziba Shilxining qizi edi.

<sup>43</sup> Yohushafat otasi Osoning yo‘lidan yurdi. Yo‘ldan ozmay, Egamiz oldida to‘g‘ri ishlar qildi. Lekin sajdagohlarni yo‘q qilib tashlamadi. Xalq hamon o‘sha joylarda qurbonlik qilib, tutatqi tutatardi. <sup>44</sup> Yohushafat Isroil shohi bilan sulh tuzdi.

<sup>45</sup> Yohushafatning boshqa ishlari, ko‘rsatgan qahramonliklari, qanday jang qilgani “Yahudo shohlari tarixi” kitobida yozilgan. <sup>46</sup> Otasi Oso davridan qolgan–qutgan sajdagohlardagi fohishlarni\* Yohushafat yurtidan quvib chiqardi.

<sup>47</sup> Bu paytda Edomda shoh yo‘q edi, shohning noibi yurti boshqarardi.

### **Yohushafatning kemalari**

<sup>48</sup> Yohushafat: “Ofirdan oltin olib kelaman” deb, dengizda savdo kemalari yasadi, lekin Ezyo‘n–Geberga\* borganda, kemalar parchalanib, Ofirga yeta olmadi. <sup>49</sup> O‘shanda Isroil shohi Oxoziyo Yohushafatga: “Mening odamlarim sening odamlaring bilan birga kemada ketsin”, degan, lekin u rozi bo‘lmagan edi.

<sup>50</sup> Yohushafat olamdan o‘tdi. U ham bobosi Dovud qal’asida, ota–bobolari yoniga dafn qilindi. Uning o‘rniga o‘g‘li Yohuram shoh bo‘ldi.

### **Isroil shohi Oxoziyo**

<sup>51</sup> Yohushafat Yahudoda shohlik qilayotganiga o‘n yetti yil bo‘lganda, Oxoziyo Isroilga shoh bo‘ldi. Oxoziyo Axabning o‘g‘li edi. U Samariyada istiqomat qilardi. U ikki yil Isroil shohi bo‘ldi. <sup>52</sup> Oxoziyo Egamiz oldida qabih ishlar qildi. Ota–onasining yo‘lidan, Isroilni gunohga botirgan Nabat o‘g‘li Yeribomning yo‘lidan ketdi. <sup>53</sup> Oxoziyo Baalga xizmat qilib, unga topindi. Isroil xalqining Xudosi — Egamiz uning qilmishlaridan qattiq g‘azablandi. Binobarin, otasi ham Egamizning qahrini keltirgan edi.

## IZOHLAR

**1:1** ...*ancha qarib qoldi* — taxminan 70 yoshlarda edi.

**1:3** *Shunam* — Jalila ko'lining janubiy qirg'og'idan qariyb 26 kilometr janubi-sharqda joylashgan shahar.

**1:5** "*Men shoh bo'laman*" — Absalomning o'limidan keyin Dovudning to'ng'ich o'g'li bo'lib qolgan Odoniyo taxtga da'vogar edi. O'sha davr odatiga ko'ra to'ng'ich o'g'illar taxt vorisi bo'lishardi.

**1:9** *En-Ro'g'ol bulog'i* — Quddusdan janubi-sharqda, Qidron soyligida joylashgan.

**1:9** ...*qurbonlik qilib...taklif qildi* — Odoniyo taxtga da'vogarligini bayram qilib nishonlagan.

**1:33** *Gixo'n bulog'i* — En-Ro'g'ol bulog'ining yaqinida, buloqning shimolida joylashgan (shu bobning 9, 41-oyatlariga qarang). Bu buloq Quddusning asosiy suv manbayi edi.

**1:35** *Isroil va Yahudo* — bu oyatda "Isroil" degan nom shimoliy qabilalardan tashkil topgan xalqqa nisbatan ishlatilgan, "Yahudo" nomi esa janubiy qabilalardan tashkil topgan xalqqa nisbatan ishlatilgan. Dovudning o'g'li Sulaymon ham, Dovud singari, barcha qabilalar ustidan hukmronlik qilgan.

**1:38** *Xaretlik va Palatlik qo'riqchilar* — Dovud yollagan bu muhojir sipohlar shohning shaxsiy qo'riqchilari bo'lib xizmat qilgan.

**1:39** *chodir* — Quddusda Ahd sandig'ini vaqtincha qoldirish uchun Dovud o'rnashtirgan chodir (2 Solnomalar 1:2-6 ga qarang). Bu paytda Quddusdagi Ma'bad hali qurilmagan, Muqaddas chodir Givondagi sajdagohda edi.

**1:39** *qo'chqor shoxi* — hayvonning ishlov berilgan shoxlaridan ba'zan idish sifatida foydalanilgan.

**1:50** ...*qurbongohning burchagidan mahkam ushlab oldi* — qurbongohning to'rtala burchagining uchi hayvon shoxi shaklida yasalgan edi. Qurbongoh muqaddas hisoblangani uchun, uning shoxini ushlab turgan odamni o'ldirib bo'lmas edi.

**2:5** *U Isroilning ikkita lashkarboshisini...qon to'kdi* — 2 Shohlar 3:22-27, 20:7-10 ga qarang.

**2:6** *o'liklar diyori* — ibroniycha matnda *Sheo'l*. Qadimda Isroil xalqi *Sheo'lni* yer ostidagi tubsiz chuqurlik, marhumlar boradigan qorong'i joy deb tushunardi.

**2:7** *Chunki...ular mening oldimda hoziru nozir bo'lishdi* — 2 Shohlar 17:27-29 ga qarang.

**2:8** *Moxanayimga qochib o'tayotganimda, u meni yomon qarg'agan edi* — 2 Shohlar 16:5-13 ga qarang.

**2:8** *Lekin keyinroq...ont ichib, unga: "Seni o'ldirmayman", degan edim* — 2 Shohlar 19:16-23 ga qarang.

**2:15** ...*men shoh bo'lishim kerak edi* — Odoniyo Sulaymondan katta edi (shu bobning 22-oyatiga qarang).

**2:19** *shohning o'ng tomoni* — o'ng tomon muruvvat va baraka o'rni deb hisoblangan.

**2:26** *Onoto't* — Quddusdan qariyb 5 kilometr shimoli-sharqda joylashgan levilarga

qarashli shahar (Yoshua 21:1-3, 18 ga qarang).

**2:27** *Shunday qilib, Egamizning...aytgan so'zlari bajo bo'ldi* — 1 Shohlar 2:27-36 ga qarang. Abuatar Elaxning kichik o'g'li Finxazning evarasi edi.

**2:28** *...qurbongohning burchagidan ushlab oldi* — 1:50 izohiga qarang.

**2:32** *Abnur...Emosa* — 2 Shohlar 3:22-27, 20:7-10 ga qarang.

**2:37** *Qidron soyligi* — Quddus shahridan sharqda joylashgan.

**2:39** *Gat* — O'rta yer dengizi bo'yida joylashgan bu shahar Filistlarning beshta asosiy shahridan biri edi.

**3:2** *sajdagoh* — ibroniycha matnda *bamax*, ya'ni "tepalik". Kan'on xudolariga topinadigan joylar *bamax* deb atalardi. Odatda bu sajdagohlar tepaliklarda joylashgan bo'lib, u yerda Kan'on xudolarining tasvirlari va qurbonliklar keltirish uchun qurbongoh bo'lardi. Ba'zi bir paytlarda odamlar mana shu mahalliy sajdagohlarda Egamizga sajda qilardilar.

**3:4** *Givon* — Quddusdan qariyb 6 kilometr shimoli-g'arbda joylashgan shahar. O'sha davrda Muqaddas chodir Quddusda joylashgan edi (2 Solnomalar 1:2-6 ga qarang).

**3:15** *Egamizning Ahd sandig'i* — o'sha davrda Ahd sandig'i Quddus shahrida, Dovud tomonidan o'rnatilgan maxsus chodirda saqlanar edi (2 Shohlar 6:12-17 ga qarang).

**4:11** *Nafot-Do'r* — ibroniycha matnda bu nomning boshqa varianti *Nafat-Do'r*.

**4:19** *Yahudo yurtining o'z hukmdori bor edi* — qadimiy yunoncha tarjimadan. Ibroniycha matnda *Yahudo* so'zi yo'q.

**4:22** *300 tog'ora* — ibroniycha matnda *30 kor*, taxminan 6,6 tonnaga to'g'ri keladi.

**4:22** *600 tog'ora* — ibroniycha matnda *60 kor*, taxminan 13 tonnaga to'g'ri keladi.

**4:26** *4000* — qadimiy yunoncha tarjimadan (yana 2 Solnomalar 9:25 ga qarang). Ibroniycha matnda *40.000*.

**4:28** *...shoh tayinlagan yerga...* — yoki *...shoh Sulaymon turgan joyga....*

**5:1** *Tir* — Finikiyada muhim ahamiyatga ega bo'lgan shahar. Bu shahar Isroildan shimolda, O'rta yer dengizi bo'yida joylashgan edi. Bugungi kunda bu yer Livan mamlakatining janubiy hududini tashkil qiladi.

**5:1** *Xiram Dovudni doimo o'ziga do'st deb bilardi* — 2 Shohlar 5:11-12 ga qarang.

**5:9** *sol* — bir-biriga bog'lanib, daryoda oqiziladigan yog'ochlar. Yog'ochni uzoq masofaga olib borish uchun eng qulay usul sol oqizish bo'lgan.

**5:11** *200.000 tog'ora* — ibroniycha matnda *20.000 kor*, taxminan 4400 tonnaga to'g'ri keladi.

**5:11** *40.000 ko'za* — qadimiy yunoncha tarjimadan. O'sha tarjimada *20.000 bat* deb yozilgan, taxminan 440.000 litrga to'g'ri keladi (yana 2 Solnomalar 2:10 ga va o'sha oyatning ikkinchi izohiga qarang). Ibroniycha matnda *20 kor*, taxminan 4400 litrga to'g'ri keladi.

**5:18** *Gabol* — O'rta yer dengizi bo'yidagi Finikiyaga qarashli shahar bo'lib, Sidon shahridan shimolda joylashgan edi.

**6:1** ...*Sulaymon Isroil taxtiga o'tirganiga to'rt yil bo'lgan edi* — taxminan miloddan oldingi 960 yil.

**6:1** *Ziv oyi* — ibroniy kalendarining ikkinchi oyi. Hozirgi kalendarga ko'ra, bu oy taxminan aprelning o'rtasidan boshlanadi.

**6:2** *tirsak* — bir tirsak taxminan 45 santimetrga to'g'ri keladi. Shoh Sulaymon qurdirgan Ma'badning rasmi lug'atdan keyin ilova qilingan "Rasmlar va loyihalar" bo'limida berilgan.

**6:3** *asosiy xona* — ya'ni Muqaddas xona.

**6:20** *Sadr yog'ochidan yasalgan tutatqi qurbongohini ham oltin bilan qoplatdi* — yoki *Tutatqi qurbongohini sadr yog'ochi bilan qoplatdi*.

**6:23** *ikkita karub* — qanotli samoviy mavjudotlarning haykallari. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi KARUB, KARUBLAR so'ziga qarang.

**6:31** *kesaki* — eshik o'rnatilgan chorcho'p.

**6:37** *Ziv oyi* — shu bobning 1-oyatiga berilgan ikkinchi izohga qarang.

**6:38** *Bul oyi* — ibroniy kalendarining sakkizinchi oyi. Hozirgi kalendarga ko'ra, bu oy taxminan oktabrning o'rtasidan boshlanadi.

**7:2** "*Lubnon o'rmoni*" *degan uy* — saroydagi tantanalar o'tkaziladigan katta zal. Zal Lubnon tog'laridagi o'rmondan keltirilgan sadr taxtalari bilan qoplangani uchun shunday deb nomlangan bo'lishi mumkin.

**7:2** *tirsak* — bir tirsak taxminan 45 santimetrga to'g'ri keladi.

**7:5** *kesaki* — eshik o'rnatilgan chorcho'p.

**7:18** *anor* — qadimgi paytlarda hayot ramzi edi.

**7:21** *Yoxin* — bu nom ibroniychadagi *U* (ya'ni Xudo) *asos solgan* iborasiga ohangdosh.

**7:21** *Bo'az* — bu nom ibroniychadagi *Uning* (ya'ni Xudoning) *kuchi vositasida* iborasiga ohangdosh.

**7:26** *4000 ko'za* — ibroniycha matnda *2000 bat*, taxminan 44.000 litrga to'g'ri keladi.

**7:34** *kashak* — imorat va boshqa qurilish ishlarida tik yoki yotqizib qo'yilgan yog'ochni qimirlamaydigan qilib mustahkamlash uchun qoqib qo'yiladigan yog'och, tirgovuch.

**7:38** *80 ko'za* — ibroniycha matnda *40 bat*, taxminan 880 litrga to'g'ri keladi.

**7:48** *muqaddas nonlar* — bu nonlar Ma'badda Egamizning huzurini aks ettiruvchi timsol bo'lib, Xudo Isroil xalqining qudrati va ta'minlovchisi ekanligidan darak berib turgan. Nonlar Ma'baddagi maxsus xontaxtaga qo'yilib, har Shabbat kuni yangi pishirilgan nonlar bilan almashtirib turilgan (Levilar 24:5-9 ga qarang).

**8:1** ...*Dovud qal'asidan...* — 2 Shohlar 6:12-17 ga qarang.

**8:2** *Yetanim oyi* — ibroniy kalendarining yettinchi oyi. Hozirgi kalendarga ko'ra, bu oy taxminan sentabrning o'rtasidan boshlanadi.

**8:2** *Chayla bayrami* — bu bayram kuzda yig'im-terim tugagan paytga to'g'ri keladi.

**8:4** *Uchrashuv chodiri* — Muqaddas chodirning yana bir nomi. O'sha davrda Uchrashuv chodiri Quddusdan qariyb 6 kilometr shimoli-g'arbda — Givonda joylashgan edi

(2 Solnomalar 1:2-6 ga qarang). Ahd sandig'i esa Quddus shahrida, Dovud tomonidan o'rnatilgan maxsus chodirda saqlanar edi (2 Shohlar 6:12-17 ga qarang).

**8:8** ...*bugungacha*... — shu kitob yozilgan vaqtga ishora.

**8:9** *Sinay tog'i* — ibroniycha matnda *Xorev tog'i*, Sinay tog'ining yana bir nomi.

**8:16** *Egamiz otamga shunday degan edi*... — 2 Shohlar 7:1-16 ga qarang.

**8:37** *garmsel* — hosilga katta ziyon keltiradigan issiq shamol.

**8:37** *chigirtka* — ba'zan to'da-to'da bo'lib kelib, dalalardagi hosilga katta zarar yetkazadigan hasharot.

**8:65** *Levo-Xomat* — yoki *Xomat dovoni*.

**8:65** *Misir chegarasidagi irmoq* — Sinay yarim orolining shimoli-sharqidagi Arish soyligi yoki Nil daryosining sharqiy irmog'i nazarda tutilgan (yana Ibtido 15:18, Sahroda 34:5 va Yoshua 13:3, 15:4, 47 ga qarang).

**8:65** *Chayla bayrami* — shu bobning 2-oyatiga berilgan ikkinchi izohga qarang.

**8:66** *Chayla bayramidan keyin*... — ibroniycha matnda *Sakkizinchi kunida*..., Chayla bayramining yettinchi kunidan keyingi birinchi kun.

**9:2** ...*ilgari Givonda zohir bo'lganiday*... — 3:5-6 ga qarang.

**9:5** *Otang Dovudga...va'da bergan edim* — 2 Shohlar 7:12-16 ga qarang.

**9:13** *Kavul* — bu so'z ibroniychadagi *kebal*, ya'ni *qadrsiz* so'zi kabi talaffuz qilingan.

**9:14** *250 pud* — ibroniycha matnda *120 talant*, taxminan 4 tonnaga to'g'ri keladi.

**9:15** *Quddusning sharq tomonidagi Millo* — Quddus shahri tepalik ustida edi. Bu tepalikning sharq tomoni o'pirilib ketgani uchun uni tuzatish shart bo'lgan. Tepalikning o'pirilib ketgan joyi tuproq bilan to'ldirilgan, kengaytirilgan va mustahkamlangan edi. Tepalikning bu qismi Millo deb atalardi.

**9:18** *Tamar* — ibroniycha matndan. Ba'zi ibroniy qo'lyozmalarida *Tadmo'r*.

**9:21** ...*bugungacha*... — shu kitob yozilgan vaqtga ishora.

**9:22** *akobir* — shoh saroyidagi yuqori martabali odam, amaldor.

**9:24** *Quddusning sharq tomonidagi Millo* — shu bobning 15-oyati izohiga qarang.

**9:26** *Qizil dengiz* — ibroniycha matnda *Yom-Suf*, ma'nosi *Qamish dengizi*. Bu oyatdagi mana shu nom hozirgi Aqaba qo'ltig'iga (ya'ni Qizil dengizning shimoli-sharqidagi qo'ltig'iga) ishora qiladi.

**9:28** *Ofir yurti* — Arabiston yarim orolining janubida joylashgan bo'lishi mumkin. Ofir oltini eng sifatli oltin hisoblangan.

**9:28** *900 pud* — ibroniycha matnda *420 talant*, taxminan 14 tonnaga to'g'ri keladi.

**10:1** *Shava* — bu yurt Arabiston yarim orolining janubi-g'arb tomonida bo'lgani ehtimoldan holi emas.

**10:5** *soqiy* — shohga o'z qo'li bilan sharob quyadigan, saroyda yuqori martabaga ega bo'lgan, ishonchga loyiq a'yon. Shuningdek, u shoh uchun sharob tanlashi va uni tatib ko'rib, zaharli emasligiga ishonch hosil qilishi kerak edi.

**10:5** *bakovul* — saroyda shoh uchun tayyorlanadigan maxsus taomni tatib ko'ruvchi va ovqat tayyorlash ishlarini nazorat qiluvchi mansabdor shaxs.

**10:10** *250 pud* — ibroniycha matnda *120 talant*, taxminan 4 tonnaga to'g'ri keladi.

**10:14** *1425 pud* — ibroniycha matnda *666 talant*, taxminan 23 tonnaga to'g'ri keladi.

**10:16** *yarim pud* — ibroniycha matnda *olti yuz shaqal*, taxminan 8,5 kiloga to'g'ri keladi.

**10:17** *400 misqol* — ibroniycha matnda *3 mina*, taxminan 1,7 kiloga to'g'ri keladi.

**10:17** *"Lubnon o'rmoni" degan uyi* — 7:2 ning birinchi izohiga qarang.

**10:22** *turli-tuman maymunlar* — yoki *maymunlar va tovuslar*.

**10:27** *shikamora-anjir daraxti* — anjirning qadimgi Yaqin Sharqda keng tarqalgan bir turi. Kattaligi yong'oq daraxtiday, barglari esa tut barglariga o'xshash bo'lib, yil davomida bir necha bor hosil beradigan sersoya daraxt.

**10:28** *Misr* — yoki *Muzur*, Quvega yondosh bo'lgan hudud (shu bobning 29-oyatida ham bor). Bu ikkala hudud hozirgi Turkiyaning janubi-g'arbida joylashgan bo'lib, shoh Sulaymon davrida yilqichilikning markazi edi.

**10:29** *600 kumush tanga* — ibroniycha matnda *600 shaqal kumush*, taxminan 7 kiloga to'g'ri keladi.

**10:29** *150 kumush tanga* — ibroniycha matnda *150 shaqal kumush*, taxminan 1,7 kiloga to'g'ri keladi.

**11:3** *kanizak* — ibroniycha matnda bu so'zning ma'nosi quyidagicha: cho'ri bo'lgan bu ayollar qonuniy xotin bo'lmasalar-da, xo'jayinlari ular bilan jinsiy aloqada bo'lishgan. Qadimgi paytlarda bu ayollarning jiddiy qonuniy huquqlari bo'lib, xo'jayinlari ularning erlari sifatida bo'lgan.

**11:5** *Mo'lax* — ibroniycha matnda bu ismning boshqa varianti *Milkom* (shu bobning 33-oyatida ham bor).

**11:13** *bitta qabila* — shu bobning 32-oyati izohiga qarang.

**11:24** *Dovud Zo'voliklarni qirgach...* — 2 Shohlar 8:3-6 ga qarang.

**11:26** *Zarido shahri* — Quddusdan qariyb 45 kilometr shimoli-g'arbda joylashgan.

**11:27** *Quddusning sharq tomonidagi Millo* — 9:15 izohiga qarang.

**11:28** *Yusuf qabilasi* — bu yerda Efrayim va Manashe qabilalari haqida aytilgan. Ular Yusufning ikkala o'g'lining avlodlari edi.

**11:31** *o'nta qabila* — quyidagi qabilalarga ishora: Ruben, Shimo'n, Dan, Naftali, Gad, Osher, Issaxor, Zabulun, Efrayim va Manashe. Yusufning ikki o'g'lidan kelib chiqqan Efrayim va Manashe qabilalari alohida-alohida qabilalar hisoblangan, ularning o'ziga qarashli yerlari bo'lgan (Yoshua 17:14-18 ga qarang). Levi qabilasiga esa yer ulush qilib berilmagan (Yoshua 13:14, 33, 14:3-4 ga qarang). Shimo'n qabilasiga berilgan yer Yahudo qabilasi hududida joylashgan edi (Yoshua 19:1-9 ga qarang). Shohlar davriga kelib, Shimo'n qabilasiga qarashli yerlar Yahudo qabilasining yerlariga qo'shib ketgan edi. Shimo'n qabilasi u yerlarda yashamasdi.

**11:32** *bitta qabila* — Yahudo qabilasiga ishora. Yahudo qabilasi Dovudning nabirasi bo'lgan Raxabomga sodiq qolgan edi, vaqti kelib, Benyamin qabilasi ham ularga

qo'shilib, Raxabomga sodiqlik ko'rsatdilar (12:20-24 ga qarang).

**11:33** *Sulaymon* — qadimiy yunoncha, suryoniycha va lotincha tarjimalardan. Ibroniycha matnda *Ular*.

**11:37** *Isroil* — shimoliy qabilalardan tashkil topgan xalq nazarda tutilgan.

**12:1** *Shakam shahri* — shimoldagi qabilalarga qarashli asosiy shahar (Yoshua 24:1 ga qarang). Bu shahar Quddusdan qariyb 50 kilometr shimolda, Isroil tepaliklarida joylashgan.

**12:1** *Isroil* — 11:37 izohiga qarang.

**12:2** ...*Misrdan qaytdi* — qadimiy yunoncha va lotincha tarjimalardan (yana 2 Solnomalar 10:2 ga qarang). Ibroniycha matnda ...*Misrda yashadi*.

**12:15** ...*Shilo'lik Oxiyo orqali...Yeribomga bergan so'zi...* — 11:29-39 ga qarang.

**12:18** *Odoniram* — ibroniycha matnda bu ismning boshqa varianti *Odoram*. Uning Odoniram degan shakli 4:6, 5:14 dan olingan.

**12:20** *Isroil* — shu kitobning davomida shimoliy shohlik *Isroil* degan nom bilan, janubiy shohlik esa *Yahudo* degan nom bilan yuritilgan. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi ISROIL va YAHUDO so'zlariga qarang.

**12:25** *Paniyol* — ibroniycha matnda bu nomning boshqa varianti *Panuvall* bo'lib, Giladda, Iordan daryosining sharq tomonida joylashgan.

**12:28** *xudolaringiz* — yoki *xudoyingiz*. Chiqish 32:2-4 ga qarang.

**12:29** *Baytil shahri...Dan shahri* — Isroilning, ya'ni shimoliy shohlikning janubiy va shimoliy chegarasidagi shaharlar.

**12:30** ...*Baytilga va Danga borardi* — qadimiy yunoncha tarjimadan. Ibroniycha matnda ...*Danga borardi*.

**12:31** *sajdagohlar* — 3:2 izohiga qarang.

**12:32-33** *Yahudoda nishonlanadigan bayram* — yettinchi oyning o'n beshinchi kuni Yahudoda bo'ladigan mashhur Chayla bayrami (8:2 ning ikkinchi izohiga qarang).

**12:32-33** *sakkizinchi oy* — ibroniy kalendarining Bul oyi nazarda tutilgan. Hozirgi kalendarga ko'ra, bu oy taxminan oktabrning o'rtasidan boshlanadi.

**13:2** *Yo'shiyo* — Yahudo shohi Yo'shiyo, miloddan oldingi 640-609 yillarda hukmronlik qilgan (4 Shohlar 22:1-23:30 ga qarang).

**13:32** *Samariya* — bu voqeadan keyin taxminan 50 yil o'tgach, Samariya shahri qurilgan (16:23-24 ga qarang). Ancha vaqt o'tgandan keyingina Isroilga, ya'ni shimoliy shohlikka Samariya nomi berilgan (4 Shohlar 17:24 ga qarang).

**14:2** ...*Isroil xalqining shohi bo'lishim haqida u bashorat qilgan edi* — 11:29-39 ga qarang.

**14:15** *Ashera* — Kan'ondagi xalqlar sajda qilgan hosildorlik xudosi bo'lib, ayol qiyofasida tasavvur qilingan. Uning erkak jufti Baal edi. Asheraning tasvirlari baland ustun shaklida bo'lib, yog'ochdan yasalgan edi.

**14:17** *Tirza* — Shakamdan qariyb 10 kilometr shimoli-sharqda joylashgan (12:1 ning birinchi izohiga qarang). Samariya qurilgunga qadar bu shahar Isroilning, ya'ni shimoliy

shohlikning poytaxti edi (16:24 ga qarang).

**14:23** *sajdagohlar* — 3:2 izohiga qarang.

**14:24** *fohishlar* — o'sha paytlarda Kan'ondagi butparast xalqlar o'z sajdagohlarida diniy vazifalardan birini fahsh orqali bajarardilar. Butparast xalqlarning udumlariga ko'ra, odamlar fohishalar va fohishlar bilan jinsiy aloqa qilish orqali o'z xudolariga topinardilar, xudolaridan farovonlik ato qilishni so'rardilar. Lekin Egamiz Isroil xalqiga bu yo'l bilan sajda qilishni qat'iyman man etgan (Qonunlar 23:17-18 ga qarang).

**14:25** *Raxabom hukmronligining beshinchi yili* — taxminan miloddan oldingi 926 yil.

**14:31** *Abiyo* — ibroniycha matnda bu ismning boshqa varianti *Abuyom* (15:1, 7, 8 da ham bor).

**15:2** *Absalom* — ibroniycha matnda bu ismning boshqa varianti *Abisalom* (shu bobning 10-oyatida ham bor). Uning Absalom degan shakli 2 Solnomalar 11:20 dan olingan.

**15:2** *Absalomning qizi* — Maxo Absalomning nevarasi bo'lgan. 2 Shohlar 14:27 ga ko'ra, Absalomning yolg'iz qizi Tamara edi. 2 Solnomalar 13:2 da Maxo Uriyolning qizi deb berilgan.

**15:5** *Uriyo* — Dovudning sipohi edi. Shoh Dovud uning xotini Botshevaga uylanish niyatida Uriyoni o'ldirtirgan (2 Shohlar 11:1-27 ga qarang).

**15:12** *fohishlar* — 14:24 izohiga qarang.

**15:13** *Buvisi* — ibroniycha matnda *Onasi*, biroq bu so'z buvisiga yoki boshqa uzoq ona ajdodiga ham ishora qilishi mumkin. Shu bobning 2-oyatiga ko'ra, Maxo Osoning buvisi, ya'ni Osoning otasi Abiyoni tuqqan onasi edi.

**15:13** *Ashera* — 14:15 izohiga qarang.

**15:13** *malikalik martabasi* — qadimgi Isroilda yuksak martaba hisoblangan (2:19 ga qarang).

**15:13** *Qidron soyli* — Quddus shahridan sharqda joylashgan. Soylik — ikki adir oralig'idagi pastlik. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi SOYLIK so'ziga qarang.

**15:17** *Rama shahri* — Quddusdan qariyb 8 kilometr shimolda, Efrayim qirlarida joylashgan.

**15:20** *Jalila ko'li* — ibroniycha matnda *Keneret*, o'sha vaqtda Jalila ko'li va uning atrofidagi yerlar shu nom bilan ham atalardi.

**15:29** *Oxiyo* — u shu bobning 27-oyatidagi Oxiyodan boshqa odam.

**15:29** *...Egamizning O'z quli, Shilo'lik Oxiyo orqali aytgan so'zlari...* — 14:7-11 ga qarang.

**16:24** *to'rt pud* — ibroniycha matnda *ikki talant*, taxminan 68 kiloga to'g'ri keladi.

**16:31** *Sidon* — Finikiyada muhim ahamiyatga ega bo'lgan shahar. Bu shahar Isroildan shimolda, O'rta yer dengizi bo'yida joylashgan edi. Bugungi kunda bu shahar Livan mamlakatining janubiy hududini tashkil qiladi.

**16:33** *Ashera* — 14:15 izohiga qarang.

**16:34** *Egamizning...Yoshua orqali qilgan bashorati...* — Yoshua 6:25 ga qarang.

**16:34** ...joni evaziga...joni evaziga... — bu ibora Xiyolning o'g'illari Yoshuaning aytgan la'nati tufayli o'lganligiga ishora qilayotgan bo'lishi mumkin. Yoki shaharni qayta qurayotgan paytda mahalliy xudolardan madad so'rab, ularning himoyasi ostida bo'lish uchun Xiyol o'z o'g'illarini o'sha xudolarga qurbonlik qilganiga ham ishora qilayotgan bo'lishi mumkin.

**17:1** *Gilad* — Iordan daryosining sharq tomonidagi o'lka.

**17:1** ...*na shudring tushadi, na yomg'ir yog'adi* — ob-havoni nazorat qiluvchi Baal emas (16:31-32 ga qarang), balki Isroil xalqining Xudosi — Egamiz ekanligini isbotlash uchun aytilgan.

**17:9** *Zorafat shahri* — Sidondan (16:31 izohiga qarang) qariyb 15 kilometr janubda joylashgan.

**17:18** *Xudoning odami* — Egamiz payg'ambarining yana bir nomi.

**17:18** *Siz gunohlarimni Xudoga eslatgani...kelibsiz-da?!* — qadimda odamlar, agar gunoh qilsak, boshimizga kulfat keladi, deb ishonishgan.

**18:19** *Ashera* — 14:15 izohiga qarang.

**18:20** *Karmil tog'i* — Isroilning shimolida, O'rta yer dengizi bo'yida joylashgan.

**18:29** *Kechki qurbonlik payti* — taxminan kunduzi soat 3 ga to'g'ri keladi (shu bobning 36-oyatida ham bor).

**18:31** *Yoqubga Egamiz...ayon qilgan edi* — Ibtido 32:28, 35:10 ga qarang.

**18:32** *bir tog'ora* — ibroniycha matnda *ikki sexa*, taxminan 15 kiloga to'g'ri keladi.

**18:36** *Yoqub* — ibroniycha matnda *Isroil*, Yoqubning yana bir ismi (Ibtido 32:27-28 ga qarang).

**18:45** *Yizril* — Karmil tog'idan qariyb 27 kilometr janubi-sharqda joylashgan shahar.

**19:3** *Bersheba shahri* — Yahudoning eng janubidagi shahar, Yizrildan qariyb 210 kilometr janubda joylashgan.

**19:8** *Sinay* — ibroniycha matnda *Xorev*, Sinay tog'ining yana bir nomi.

**19:16** *Nimshi o'g'li Yohu* — aslida Yohu Nimshining nabirasi edi (4 Shohlar 9:2 ga qarang). Ibroniychada *o'g'il* so'zi *nasl* ma'nosida ham ishlatiladi.

**19:19** ...*chakmonini uning ustiga tashladi* — bu harakat Ilyos Elishayni o'ziga ergashtirib, payg'ambar bo'lishga chorlayotganining belgisi edi.

**20:1** *Banhadad* — 15:18-20 da aytib o'tilgan Banhadad bo'lmay, uning vorisi bo'lishi mumkin.

**20:26** *Ofoq shahri* — Jalila ko'lining sharq tomonida joylashgan bo'lishi mumkin.

**20:31** ...*egnimizga qanor kiyib, bo'ynimizga arqon bog'laylik-da...* — qanor dag'al qoramtir mato bo'lib, echki yoki tuya junidan to'qilgan. Qanor kiyib olish umidsizlikni va qayg'uli holatni ifodalaydi. Bo'yinga arqon bog'lash esa qullarcha bosh egishning ramzi edi. Bu bilan ular Axabga asir bo'lishga ham rozilik bildirayotgan edilar.

**20:39** *ikki pud* — ibroniycha matnda *bir talant*, taxminan 34 kiloga to'g'ri keladi.

**21:3** *Otalarimdan qolgan meros...* — Musoning qonuniga ko'ra, yer dastlabki egasining

avlodlariga mulk bo'lib qolar edi.

**21:13** *Ikkita* — qonunga ko'ra aybni tasdiqlash uchun kamida ikkita guvoh talab qilinardi (Qonunlar 17:6-7 ga qarang).

**21:13** *...Xudoni...haqorat qildi* — Xudoni haqorat qilish og'ir jinoyat bo'lib, jazosi o'lim edi (Chiqish 22:28, Levilar 24:10-16 ga qarang).

**21:27** *...qayg'udan kiyimlarini yirtdi, qanor kiyib oldi va ro'za tutdi* — qanor dag'al qoramtir mato bo'lib, echki yoki tuya junidan to'qilgan. Kiyimlarni yirtish, qanor kiyib olish va ro'za tutish umidsizlikni va qayg'uli holatni ifodalaydi. Ko'pincha bu harakat Xudodan kechirim so'rab ibodat qilish va Undan madad tilash bilan birgalikda amalga oshirilgan.

**22:3** *Gilad* — Iordan daryosining sharq tomonidagi o'lka.

**22:38** *...Egamizning aytgani...* — 21:19 ga qarang.

**22:46** *fohishlar* — 14:24 izohiga qarang.

**22:48** *Ezyo'n-Geber* — Sinay yarim orolining sharqida, Qizil dengizning shimoliy qirg'og'idagi bandargoh (9:26 ga qarang). To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi BANDARGOH so'ziga qarang.